

HA 2.133

ERDÉLYI MÚZEUM

KIADJA AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

A BÖLCSESZET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY
AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA
ÉREM- ÉS RÉGISÉGTÁRA
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

ERDÉLYI PÁL

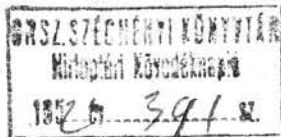
ÚJ FOLYAM V.

1910

XXVII. KÖTET

KOLOZSVÁR
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVSZAJTÓJA
1910

TARTALOM.

ÖNÁLLÓ CZIKKEK, TANULMÁNYOK.

	Lap
Buday Árpád: Levelek a rhaetiai és germaniai limes vonaláról. (3 közlemény.) — — — — — 97, 177,	218
Erdélyi Pál: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület felszázada — — — — —	1
Farkas Lajos: Brassai Sámuelről — — — — —	249
Gulyás Pál: Francia iskolai drámák hazánkban — — — — —	130
Gyárfás Tihamér: Régi falfestmények Brassóban. [Egy színes képmelléklettel és egy szöveggéppel.] — — — — —	73
Kanyaró Ferencz: Cserei Mihály kesergő panasza és busongó elegiái — — — — —	85
Köblös Zoltán: Adalékok a <i>Régi Magyar Könyvtárhoz</i> . (X—XII. közlemény.) — — — — — 59, 237,	293
Kristóf György: Döbrentei Gábor levelei Sipos Pálhoz. (1815— 1816.) — — — — —	102
— — Megjegyzések az esztétika módszeréhez s főbb feladataihoz	193
Kropf Lajos, Zoványi Jenő, Pokoly József: Az erdélyi refor- mátusok 1656-iki marosvásárhelyi közzsínata történetéhez —	210
Mencsik Ferdinánd: A Paduában tanuló Blotz Hugó levelezése erdélyi és magyarországi barátaival. (1571—1574.) — — — — —	22
Pósta Béla: Múzeumok és könyvtárak — — — — —	77
Roth Viktor: A székelyzsombori és szenterzsébeti oltárok. [2 szö- veggéppel és 8 képmelléklettel.] — — — — —	9
Sziklay Ferencz: Gombos Imre Polyxenája és valószínű forrása	285
Temesváry János: Báró Sztojka Zsigmond Antal erdélyi püspök lemondása — — — — —	121
— — Öt erdélyi püspök rangemlése. [Öt címerképpel.] — — — — —	254
Veress Endre: Erdélyi régi oláh könyvek. (1544—1711.) [10 szö- veggéppel.] — — — — —	142
— — Erdélyi és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtat- ványok. (1726—1808.) [13 szöveggéppel.] — — — — —	313
Vértesy Jenő: Régebbi Faust-fordítások — — — — —	305
Weber Arthur: Báró Jósika Miklós irodalmi kísérletei — — — — —	136

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Békefi Remig: Britannus Jánosnak mi is volt a hivatala? — — —	181
Gálos Rezső: A magyar Simplicissimus Erdélyben — — — — —	234
Gyárfás Tihamér: A három Hann Sebestyénről — — — — —	232
Halaváts Gyula: A krivádiai őrtorony — középkori — — — — —	107

	Lap
Iványi Béla: Erdélyi középkori adatok Bártfa levéltárában ---	384
Kelemen Lajos: Az első marosvásárhelyi nyomda történetéhez. (1785.) ---	55
Kemény József gr.: Britannus János nagyváradi rektor 1261— 1328 közti emléke ---	106
— Erdélyi százainkat érdeklő régi törvények emléke 1506-ból	290
Kl.: Thuránszky Tamás hirlapgyűjteménye ---	387
Martján Julián: Magyarok V. Károly császár udvartartásában. (1546—1547.) ---	53
Roska Márton: XVIII. századi orvosi tanácsok ---	291
Sebestyén József: Az Erdélyi Nemzeti Múzeumi levéltár 1909-ben szerzett címeres levelei ---	56
Sörös Pongrácz: Az 1437-iki erdélyi pórlázadás történetéhez	182
Temesváry János: Szapolyai Miklós erdélyi püspök. (1462—1468.)	51
Török Bertalan: II. Apafi Mihály özvegye, gróf Bethlen Kata halála. (1725.) ---	54
Versényi György: XVIII. századi orvosi tanácsok ---	385

IRODALOM.

Békési, Hradovay, L. Z., Szentmihályi: A <i>Századok</i> név- és tárgymutatója. I. kötet. ---	61, 109, 183, 388
Gálos Rezső: <i>Langheim Irma</i> . Kemény Zsigmond nőalakjai ---	247
—: <i>Stephanie József</i> . Kisfaludy Károly és Bolyai Farkas ---	191
Knr.: <i>Hartmann János</i> . Petőfi tanulmányok. ---	298
—: <i>Márki Sándor</i> . II. Rákóczi Ferencz. II. kötet ---	242
Kristóf György: A <i>Márssal társalkodó murányi Vénus</i> új kiadása	70
I. z.: <i>Hartmann János</i> . Petőfi tanulmányok ---	302
— rd. —: <i>Arany János</i> Irodalomtörténete ---	406
Roska Márton: <i>Orosz Endre</i> . A tasnádi neolithkori telep ---	71
—: <i>Orosz Endre</i> . Válasz Roska Mártonnak a tasnádi neolith- kori telep ismertetésére adott megjegyzéseire ---	192
S.: <i>Márki Sándor</i> . Emlékbeszéd Kőváry László felett ---	303
Seprődi János: <i>Drumár János</i> . Zenetörténet ---	396

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kanyaró Ferencz († 1910.) ---	96
Pályázat a Kovács Sámuel-pályadíjra ---	108
Beküldött új könyvek ---	192
*	
A XXVII. kötet Mutatója ---	407
*	

KÉPEK JEGYZÉKE.

Fejlécz, Báthory István lengyel király 1578-ban rátóti Gyulaffy László részére kiadott adományleveléről ---	1
Fejlécz, a székelyzsombori oltár <i>predella</i> képe ---	9
A székelyzsombori oltár Máriája ---	11

	Lap
A székelyzsombori oltár nő-szentjei — — — — —	13
A székelyzsombori oltár képei: Jézus az olajfák hegyén. Jézus elfogatása. Jézus Herodes előtt. Jézus megostorozása. Töviskoszoruzás. Kereszthordozás. Jézus keresztfeszítetése. Jézus feltámadása. Szent István (?), Szent Péter és Szent Márton szobra. Az angyali üdvözet. Mária látogatása. Jézus születése. A napkeleti három bölc. (7 önálló melléklet.) — — —	16
A szenterzsébeti oltár. (Önálló melléklet.) — — — — —	17
A brassói Szent Bertalan-templom falfestményei. (Önálló színes melléklet.) — — — — —	73
Ornamentális freskórészlet a brassói káptalanházból — — — — —	76
Fejlécz az 1643-iki jászvásári oláhnyelvű <i>Evangelium</i> ból — — — — —	142
Brassó város czímere az 1581-iki brassói oláhnyelvű <i>Evangelium</i> utolsó lapjáról — — — — —	146
Fejlécz az 1561-iki brassói oláhnyelvű <i>Evangelium</i> ból — — — — —	147
A szászvárosi 1582-iki <i>Palia</i> bevezetésének utolsó lapja — — — — —	154
A szász-sebesi 1683-iki <i>Sikriulü de aur</i> (Arany koporsó) czím- és hátlapja — — — — —	163—164
A gyulafejevári 1699-iki <i>Bukovna</i> (Ábéczés könyv) czím- és hátlapja — — — — —	168
Canisius Péter kolozsvári 1703-iki Catechismusának czímlapja — — — — —	171
I. Rákóczy György czímere a gyulafejevári 1648-iki oláhnyelvű bibliából — — — — —	176
Mártonfi György (karczfalvi) erdélyi kath. püspök bárói czímere — — — — —	259
Antalfi János (csikszentmártoni) erdélyi kath. püspök bárói czímere — — — — —	265
Sorger Gergely erdélyi kath. püspök bárói czímere — — — — —	271
Sztojka Zsigmond Antal (szalai) erdélyi püspök és testvérei bárói czímere — — — — —	277
Bajtay József Antal erdélyi kath. püspök bárói czímere — — — — —	283
Fejlécz az 1750-iki balázsfalvi <i>Ideaból</i> — — — — —	313
Cyryll-betűs számok és arabs szám-értékük — — — — —	315
Kagylós záródísz a szebeni 1784-iki <i>Normaból</i> — — — — —	316
Fejlécz a szebeni 1785-iki <i>Instructioból</i> — — — — —	317
A balázsfalvi monostor az 1757-iki <i>Evhologion</i> hátlapjáról — — — — —	320
Az 1789-iki szebeni <i>Erdélyi erdőszabályrendelet</i> kezdő sorai — — — — —	340
Az 1793-iki balázsfalvi <i>Catavasier</i> czímlapja — — — — —	346
Az 1795-iki kolozsvári <i>Randuiala Guberniumului contra talharilor</i> — — — — —	349
Aaron Vasilie: Verşurî veselitoare. (Kolozsvár. 1806.) czímlapja — — — — —	368
Hasonmás Hochmeister Márton kolozsvári nyomdász és könyvkereskedő előfizetési felhívásából. (Kolozsvár. 1806.) — — — — —	369
Krisztus a kereszten. Fametszetű kép az 1808-iki szebeni <i>Patima şi moartea lui Isus Hristosból</i> — — — — —	375
Mérleges záródísz egy 1807-iki neamczui könyvből — — — — —	378
Női fejcs záródísz egy 1731-iki rimniki könyvből — — — — —	383

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázada.

Az alapításnak félszázados ünnepén hálás szívvel gondolunk mindazokra, kik a Múzeum gondolatát szeretettel dajkálták: azokra, kik az intézmény szükségét jámbor szándékkal hirdették, megvalósítása tervét kegyes óhajtásként fölvetették, megalkotását sürgős föladatul követelték; kik az alkotás gyönyörűségének irigylésreméltó részesei voltak, kik bölcsőjét csendes örömmel és dédelgető szeretettel körül állották; kik fejlődését áldozattal és munkával, kis és nagy dologban buzgón szolgálták. Az álmodó, tervelgető, alkotó és segítő munka dicsősége ragyogja körül aggodalmas és lemondó küzdelmüket, éledő és elhaló reménységük lobogását, dicsőségük átvillan az idők ködén, jóhitű bizodalruk ereje tovább él az új nemzedékben, áldozatuk tömjéne ma is ég a mi oltárunkon. Esményök egybefoglal multat és jelent, hogy összefoglalhassa a jelent s a jövőt. Félszázad után ma is úgy él a Múzeum gondolata, mint kipattanásakor élt. Az előkészítők, az alapítók s a mai nemzedék fölfogása szükség szerint egy és szükség szerint állandó, mert a Múzeum nem egyes emberek vágya, nem egyes társaságok törekvése volt, hanem egy korszaknak reménye s egy nemzetnek szükséglete: a Múzeumban fajunk művelődési hivatása és megváltásának bizonyosága diadalmaskodott s azért oly állandó és fiatalos ma is munkáló ereje. Ezért oly fényes és erős a gondolat s az alapítók dicsősége ma mintha csak nyerne ragyogásban.

Az a halovány fény, melyet *Bod Péter* és *Benkő József* írásai vetnek, azok a kicsiny tüzek, melyeket *Aranka György*, *Döbrentei Gábor* és *Bölöni Farkas Sándor* gyújtogatnak, ezért világítanak az idő messzeségéből ide, hozzánk is; de mily éles fényt vetettek az ötvenes évek szomorú és borongós világára. A mint az elkésett útnak minden tűzhely csillanó világa megnyugvást jelent, a mint sötét éjszakában minden csillag fényesebben ragyog: a Múzeum gondolata és szüksége az ötvenes évek hű nemzedéke szemében akként látszott fényesebbnek és akként

ígért a jövőre megbecsülhetetlen bizalmat. S ha arra gondolunk, hogy az *Erdélyi Nemzeti Múzeum* az elnyomatás idejének szomorú éveiben alakult, hogy nemcsak tudományos és irodalmi, hanem egyben politikai alkotás is volt: hamar megérthetjük, hogy az első álmodók, tervezők és alapítók eszménye miért ragyog ma is, hogy a szerény törekvést és önzetlen áldozatot miért látjuk ma még nagyobbak, még fölemelőbbnek az ötven esztendő távlatából az elnyomatás korában!

Nem pusztán a véletlen játéka, hogy *Múzeumunk* alapítására ugyanaz a *Mikó* Imre tökéli el magát, a ki *Bod* és *Benkő* íratainak odaadó tanulmányozásába mélyed el; hogy *Múzeumunk* bölcseje fejénél azok a férfiak állanak, kik fiatalságuk eszmélő éveiben Döbrentei *Erdélyi Múzeumát* forgatták. A gondolat élete csodálatos és kiszámíthatlan és azok a messziről hangzó kiáltások, melyek annak idején *Múzeumért* a pusztában hangzottak el, az erdélyi medenczét övező hegyek ormairól visszaverődve folyton meg újra hallhatókká lettek. Azokon a régen meggyújtott s hamvadó zsarátnokban tovább égő tüzeken, gyújtottak fáklját 1859 november hó 23-án az alapítók, melylyel egy ködös, lompos, de mámoros őszi estén Kolozsvár utczáit s a jövő útját, fénybe borították.

Mily nemes tanulság, hogy az életrevaló gondolat száz év mulva is föltamad s milyen megdöbbenő valóság, hogy Erdélyben száz esztendő kellett a *Múzeum* megvalósítására. Milyen értékes valóság, hogy azok a pislá tüzek Mikóék fákljaiban lobogó lánggra gyúltak s milyen fölemelő látvány, hogy mindez éppen akkor történt meg, mikor az ország politikai helyzete miatt arra legkevesebb remény lehetett, de a legnagyobb szükség volt. Ime mily hatalmas van a művelődési ösztönnek s ma mondhatjuk: mily megváltás rejlik a műveltségben! Súlyos politikai viszonyok között, kietlen közélet ölen, szegény és sokféle sebtől vérző társadalom által valósul meg a száz éves gondolat: az *Erdélyi Nemzeti Múzeum* s e zord időben vehette magára a szebb jövő köntösét, terjeszthette el azt a hitet: hogy nemzetül való fenmaradásunknak a tudomány és műveltség megbecsülésében, hazánk és multunk megismerésében bírjuk erősségét. Mert ez erények hazánk szeretetét, erőnk megismerését és kifejtését biztosítják.

A mai kornak elkényeztetett és könnyen élő embere szinte elképedve áll ez eredményekkel szemben. El sem tudja gondolni, hogy lehetett a *Múzeumot* akkor megteremtteni, a mit ma, kedvezőbb viszonyok között is olyan nehéz volt megtartani. Kétség támadt bennünk is, mikor vergődve kapargattuk egytűvé a *Múzeum* tüzének üszkösödő paraszát: erőnk fogyatkozott-e meg, önzetlenségünk pusztult-e el? Vagy ma már nem időszerű a *Múzeum* s annak alapvető gondolata: hogy nagyobb műveltség nagyobb erőt jelent? A mult már nem alapja a jelennek s nem záloga mindkettő a jövőnek s a vérrel öntözött haza földje csak

arra jó, hogy bővebben teremjen? Hát elmaradott és ósdi gondolatok volnának mindezek ma, holott most ötven éve alkotásra ösztönző és nemzeti cselekedetre készítő igazságok voltak?

Sem az igazság nem változott, sem a gondolatok nem váltak tartalomban, értékben és jelentőségben szegényebbekké, csupán egy kis határigazítás történt a lefolyt ötven év alatt, a melynek föl nem ismerése miatt kétségtelen hanyatlást lehetett megállapítani a *Múzeum* gondolatának hátrahagyott útjában.

Az 1859-ben megalkotott *Múzeum* s a nem élő *Múzeum* között az a különbség van, a mi az elnyomatás idejének és a mai alkotmányos időnek nemzeti és közművelődési tartalma között megállapítható. Akkor a *Múzeum*, bár tagadhatatlanul közműveltségi intézménynek tekintették, politikai jelentőségében nemzeti életünk palladiumaként szerepelt. Az elnyomatás alatt tespedésre kényszerített nemzeti erő sem politikai, sem nyilvános közéleti vagy társadalmi intézményekben nem érvényesülhetett. Sőt mennél jobban le volt nyugózva, annál inkább törekedett érvényesülni. Az egész társadalom élete s az egész nemzet tevékenysége álomba merült s Madáchként, *borsón térdepelve*, szépet álmodott. Álmodott a szabadságról, melynek kelő csillagát remegve leste, a dicsőséges multról, mely kietlen éjszakába sülyedt. Mint az alvajáró járt, élt, tett, mintha élne s a politikai és közéleti tevékenységén kívülálló, művészeti, irodalmi, művelődési és társadalmi tereken próbált élni. Képirásunk történelmi irányát ez a kor mélyítette s mintha Vörösmartyék irodalmi eszménye a színek és vonalak gazdagságában támadott volna föl. A politikai napi lapok vezérczikkei helyén irodalmi és művészeti esseyék jelennek meg s *Kemény Zsigmond* báró a *Pesti Napló*-ban ekkor írja politikai lelkű irodalmi vezérczikkeit. Színházainkban hősi és nemzeti játékok uralkodnak, íróink előfizetési fölhívásait hazafias lelkesedéssel ekkor jegyzik alá; az irodalom bújik elő leghamarabb s a hatalom, miután a politikai foglyokból kifogyott, a cenzúra önkényével fogja meg áldozatait. A pesti Nemzeti Múzeumnak ekkor küldik névtelen adományukat mindazok, kik másként nem tudják hazafias lelkök szomját oltani. Emberbaráti, művészeti, irodalmi, ipari, gazdasági, kereskedelmi egyesületek és társaságok ekkor alakulnak Pesten és a vidéken s az így félreszorított erő minden téren jelentkezik s mert sehol sem szabad poltízálni — mindenütt politikát csinál. A messze székelő s idegen nyelvű hatalom nem lát bele a nemzet életébe s boldog abban a hitben, hogy íthon minden csendes. Pedig a sajtó és paletta, a tudomány és az egyesületek, a paloták és kunyhók, a sóhajok és a reménységek mögött és alatt minden egyesben és minden társaságban az elfojtott szabadság vonja meg magát. Minden levél allegóriában szólt, mint a lírikusok; minden jó ember egymásra ismert, kinek hazája szabadsága a szívén fekszik, minden szem lesi az emigránsok küzdelmeit s a

külső politika változásait, de minden kocsma tele van spionnal, a kik azután nyugodtan jelentik, hogy a bús magyar a *királyért* sűrűn emel poharat.¹ Az elmés és jellemző szójáték mögött a sírva vigadó magyar keserű humorát s az elnyomatás némaságában a nemzetnek erőt gyűjtő reménységét kell látnunk. Az első alkalommal, mikor oda át *Kazinczy* születésének százados fordulóját ünnepelték, mikor ide át az *Erdélyi Múzeumot* megalapították, minden rejtező erő országos tüntetésben tört ki, melyet csak korlátozni lehetett, de sem belekötni, sem elnyomni nem volt tanácsos. Irodalmi és közművelődési ünnepek mögött a politikai tüntetés az egész országot egyesítette s az egyesülésben rejlő erő megteremtette az *Erdélyi Múzeumot*.

A *Múzeum* története megtanít arra, hogy a lelkesedés lassankint lohadni kezd s a történelem arra, hogy ennek egyik oka a politikai élet alakulásában rejlett. Mert, a mint lassan-lassan enyhülni kezdett a levegő és tisztulni a határ: a múzeumot létrehozó erő részint a veszíteni, részint más tereken kezdett érvényesülni. Ez az örvendetes politikai fordulat azonban a *Múzeumra* majdnem végzetessé váló alakulás csíráját hordozta magában. Egy okon azért, mert gróf Mikót és társaságát a valósággá lett *únió* az egységes Magyarország közéletébe vitte át, más okon azért, mert a fölszabaduló erőt más és újabb társadalmi tereken foglalkoztatta. Így nem csupán a vezetők, hanem az erők is megfogyatkoztak a *Múzeum* körül s azonfelül még a *politikai* ösztön és szükség egyaránt irányt változtattak s míg eddig a *Múzeum* érdekében és javára munkáltak, ennek utánna már a nagy köz- és egységes társadalmi élet terén érvényesültek. Ilyen módon a *Múzeumot* az a veszedelem fenyegette, hogy ugyanaz az erő, mely fölemelte, el is fogja ejteni, ha csak a *Múzeumot* szülő politikai és nemzeti viszonyok helyében egyidejűleg amazok pótlására új elvek és eszmények, új erő és új viszonyok nem lépnek.

Kétségtelen, hogy a *Múzeumnak* megvan a saját föntartó ereje ama közvetlen és kölcsönös hatásban, melyet környezetére gyakorol, de az is kétségtelen, hogy az *Erdélyi Múzeumot* a politikai szükség és a nemzeti lelkesedés teremtették meg. Természetes tehát, hogy abban a pillanatban, a melyben a politikai szükség a nemzetet más felé irányította és lelkesedését más eszmények kötötték le, a *Múzeumnak* el kell hanyatlania, ha amazokra s nem saját, benső erejére, az abban élő eszményekre és a belőle fakadó törekvésekre támaszkodik.

Valami ilyesféle történt. *Mikó* Imre gróf hamar észrevette, hogy lassú sorvadás fenyegeti kedves alkotását, hogy a politikai élet és a társadalmi tevékenység már nem forrása többé a *Múzeumnak*, hogy a

¹ Az ötvenes évek alatt nyilvános helyeken ezzel a köszöntéssel koczintgattak: *Igyunk a ki ráér!*

Múzeum körül mind nagyobb és nagyobb közöny terjeng s hogy a változott idők alakulásában az intézmény fokozatosan alább süllyed. Beszédeiben és leveleiben, de meg a vezető férfiak nyilatkozataiban sűrűn akadunk e tényeket megállapító észrevételekre és megjegyzésekre. Sajnálatos kell azonban megállapítani azt, hogy a sorvadás tényének határozott fölismerésén kívül, sem új célok megjelölésére, sem új utak vagy irány kitézésére nem akadunk. Talán csak tapogatózások, tervelgetések nyomaira bukkanhatunk, de értékesebb és határozott törekvésre nem. A *Múzeum* alapításában csodálatos heroizmussal küzdő grófot ez a tapasztalás igen mélyen érintette, de leginkább azt fájlalta, hogy minden gondoskodása, folytonos buzdítása, állandó példaadása is hiábavalónak bizonyult.

Az intézménynek királyilag megerősített nemeslevele a *Múzeum* feladatát a szorosán vett muzeális célon kívül a honismeret terjesztésében és a tudomány művelésében szabja meg. Az alapítás idején mind a két cél egyaránt fontos volt és egyformán alkalmasnak bizonyult az ébredő magyarság politikai és társadalmi ereje kimutatására. Később azonban az irodalmi törekvésekről mihamar lemondottak, mert a múzeumi elv jobban gyümölcsezött és mert az irodalmi tevékenységre a megnyílt Akadémia és fölszabadult könyv- és hírlapirodalom több és kész alkalmat nyújtott. A múzeumi elv így egyelőre magára maradt, nem sokára elvesztette régi vonzó hatalmát. A *Múzeum* tehát, mivel mind az irodalmi, mind a múzeumi cím alatt folytatott izgatásban alább hagyott, mivel amaz más térre vándorolt, emez meg erőteljének bizonyult: a politikai viszonyok megváltozásával, az éltető gondolat hanyatlásával megindult a lejtőn. Mivel tehát a *muzeális* alap, melyen működése megindult, lassan-lassan szállani kezdett, az akadémiai elv meg lassan-lassan mind kecsesgömbbé vált, a vezető férfiak önkénytelenül is a tudomány művelése felé kezdtek hajlani. E változásnak egymás után föltűnő jelenségei között csak kettőt kell megjegyezni. Az egyetemmel való kapcsolat, melyet még *Mikó* gróf érdeméül kell tekintenünk, a *Múzeum* gyűjteményeinek fönmaradását biztosította ugyan, de már előkészítette az új alakulás útját. A tudományos szakosztályok megalkotása, a *Múzeum* körül csoportosult, írók, tudósok, főként egyetemi tanárok s a *Múzeum* égisze alatt meginduló rendszeres irodalmi vállalatok, a gyűjtemények költségeinek apadása, elhelyezésükben és gondozásukban megállapítható közöny, teljes határozottsággal igazolják, hogy ez a változás, átalakulás csakugyan megtörtént. Azonban ez a változás, nemcsak a gyűjteményeket szorította háttérbe, hanem magát az egyesületet is, mert a közelmúltban már annyira jutottunk, hogy az egyesület állandó deficzittel küzdött, a tagok száma 60—70-re leapadt, a gyűjtemények költségvetése csökkent s a szakosztályi és személyzeti kiadások aránytalanul megnövekedtek.

E tények igazolására fölsorolható bizonyító érvek és kimutatások

az 1906-iki átalakulást megelőző évek irományai között bőségesen meg vannak. S az 1906-ban történt átalakulás igazolja azt is, hogy az alapítás két elvének, a múzeumnak és az akadémiának szerencsés összhangba való állításával az *Erdélyi Nemzeti Múzeum* új és határozottan emelkedő fejlődésnek indult; igazolja, hogy sikerült megtalálni a nagy közönséggel, a társadalommal és a közoktatástügyi Miniszter úrral a szükséges kapcsolatot s általuk megteremteni a jövő virágzás alapjait.

E változás alapja a gyűjtemények fontosságának fölismerése, tehát a *muzedlis* elv jogának elismertetése volt. Ez az elv pedig azt jelenti, hogy az irodalmi és tudományos munkának a honismeret szolgálatában, az *Erdélyi Múzeum-Egyesület* kezében csak úgy lehet sikere, eredménye és diadala, ha mindenben a gyűjteményekre támaszkodik, ha a *Múzeumnak* benső, de kifelé ható erejét, vonzó és magához kapcsoló hatását, nemesítő és emelő öntudatát, szóval a *Múzeum* alapját tevő elvet a maga tisztaságába vissza állítjuk és kifejtésre bírjuk. A tudományoknak komoly és beható művelése ma már elképzelhetetlen gyűjtemények és laboratóriumok nélkül s ezért azoknak alkotása és fejlesztése első sorban tudományos kötelesség és munka. A gyűjtemények ma már nem ritkaságok és fureszaságok tárházai, hanem megőrzőhelyei a tudomány adatainak, forrásainak, szóval anyaguknak tudományosan és szakszerűen földolgozott és megmaradásukat biztosító hiteles helyei. A muzeális munka ma már nem lehet műkedvelőség, miként a tudomány sem dilettantizmus. A múzeum ma ép oly tudományos intézmény, mint a laboratórium s ezért az *Erdélyi Nemzeti Múzeum* a XX. század fölfogásában szerencsésen valósíthatja meg az alapítók gondolatát és a saját korának közművelődési és tudományos föladatait.

Ilyen gondolatok és ily irányú törekvések élnek ma a Múzeum gondozói s az Egyesület vezetői előtt. Meg kellett teremteni az egyesületi élet keretében a XX. század múzeális fölfogásának megfelelő gyűjtemények fogalmát, ezt az így meghatározott múzeális gondolatot el kellett ismertetni s a múzeumot a tudományos működés alapjává rendelni. Ily módon félszázad mulva az alapítók gondolatát nem csupán a maga tisztaságában sikerült megállapítani, hanem egyúttal összhangba hozni a mi korunk fölfogásával is, melyet ma a művelt világ a múzeális gyűjteményekről táplál. Az ily módon visszaállított múzeális elvek szerint berendezett egyesületi élet az új alapszabályok keretén belől eredménynyel végzi nagyjelentőségű föladatait. S az Egyesületnek most már az a legfontosabb teendője, hogy a jelzett fölfogást a társadalomnak teljes egészében s egésze előtt képviselje és elismertesse. Nem úgy, hogy megelégedjék eszmei hódítással, hanem úgy, hogy az eszmék csengő aranyalapját aprópénzre váltva szétszórja, mint hajdan a királyok koronázásakor, főként úgy, hogy erős társadalmi közönséget hirdessen, mun-

káljon és teremtsen a közönség és a gyűjtemények s az Egyesület között. E közönség lesz a legbiztosabb alapja Múzeumunk és Egyesületünk jövőendő fölvirágzásának.

Hogyan, kérdik, kik még nem részesei ez áldásos közösségnek. Egyszerűen felelve: minden módon, minden erkölcsös eszközzel és minden alkalmat fölismerő és megragadó éberséggel. A gyűjtemények és a közönség érdeke, munkája, áldozata, dicsősége és szégyene egyaránt legyen közös erkölcsi java mindkettőjüknek. E közösségnek alapja azonban itt és ott egyformán a magyar érzés és a műveltség. Gyűjteményeink látogatóinak érezniök kell, hogy a mindennapi élet sivár küzdelmei fölé emelkedtek kincseinket szemlélve s gyűjteményeink ebben az eszmei világban éljenek, hogy az utczai hang és a forgalom sara be ne hatolhasson szentélyeikbe. Az egymásra utalt gyűjtemények és közönség kapcsolata ily módon mindig nemesebb viszonyná válik s lassankint meg fogja teremteni az érdekközösséget s az áldozatokban való versengés vágyát. A közönség keresse föl, a gyűjtemény szolgálja, egyik a másikat. Legyen köztük bizalom, alapul az érintkezésre, akár tudományos, akár üzleti legyen érintkezésök. A példák talán világosabban szólnak.

Ha járatlan, tapasztalatlan ember fordul a gyűjtemények valamelyikéhez, nem szabad azzal visszaélni, mert nem illik. Valaki elád valamit, meg ne kérdezzük, hogy miért nem adja inkább ajándéku, hanem illő árát ajánljuk s ne azt nézzük, ki adja el, hanem azt, mit ad el. Valaki látni, tanulni akar, mutassunk neki, a mit kell s tanítsuk meg, a mire szüksége van. Valaki ránk gondol, köszönjük meg figyelmét; valaki félreért, világosítsuk föl tévedése felől. Ha azután jóhírünk eiterjed, hamarosan megkapjuk a viszonzást. Hozzánk szoknak és fölkeresnek vagy ránk gondolnak azok is, kik eddig rólunk tudomást sem vettek.

Ezt az általánosan fogalmazott kölcsönösséget a mindennapi élet pompásan föl tudja aprózni érintkezésre, okulásra, érdeke kielégítésére, szóval minden viszonyban s mindenre, a miben velünk közös. Ilyen közösség pedig számtalan esetben kerül. Az iparos gyűjteményeinkben megtalálja mintáit, mustráit, művészi útmutatását. Múzeumi városban a műipar mindig fejlettebb, mint másutt. Az erdélyi híres ötvösség régiség-tárunkban ismeri meg a mult nagy mestereit és mesteri munkáját. A népi művészet termékei készen adják nemzeti művészetünk elemeit, formáit, vonalvezetését, a díszítő stílus sajátosságát, sőt még az anyag technikai kezelését is. Könyvnyomtató és könyvkötő, könyvdíszítő, illusztrátor vagy rajzoló tiszta forrásból, könyv- és levéltárunkból, mindig friss és nemzeti hatásokat meríthet. Természettudományi táraink telve vannak ismeretre, tanulásra, gyakorlati célokra, gyönyörűsége szolgáló anyaggal, a föld élete s a természet háztartása titkainak magyarázatával. S mind az a gazdag és változatos kincs, a melyet gyűjteményeinkben az idő eddig fölhal-

mozott s még ezután föl fog halmozni, mind nyitva áll és ingyen az előtt, a ki irántuk érdeklődik. A mai embernek mennyi érdeke, igénye, szüksége kapcsolódik a gyűjteményekhez s mily sokféle alkalom kínálkozik mindannak kielégítésére!

Ha a *Múzeumot* egyszer megismerték, meg is szeretik; megszeretvén, megbecsülik; megbecsülvén, támogatják, dajkálják is. El tudom képzelni, hogy tanítóink, papjaink, földesuraink kint a vidéken, tanáraink és polgáraink a városokban egyszer csak mind a *Múzeum* híveivé válnak. Hölgyeink nem fogják átallani a régi kosztümök stílusos helyreállítási munkáit, diákjaink tárgyak és emlékek gyűjtését, műkedvelőink a táruk gazdagítását, íróink és tudósaink anyagunk tanulmányát, művészeink az emlékek elemzéseit, iparósaink a régi minták után való dolgozást s édes mindnyájuk a *Múzeum* pártolását.

Ilyen közösség, ilyen egymásrautaltság, ennek érzése és gyarapítása volna a valódi alap, melyen *Múzeumunk* virágzását kell várunk. De ennek viszont az általános művelődési vágy és az általános műveltség az első föltétele. A külföldi példák és a gyakorlat azt igazolja, hogy minden nemzet és minden vidék, város vagy éppen minden egyes ember műveltségi foka attól függ, milyen viszonyban áll a gyűjteményekkel, vagy milyen fejlett s mennyi gyűjteménye van. Útikönyveink ezt a mindennapos bölcsességet úgy hirdetik, hogy a legszükségesebb tudnivalók után, a mely az illető ország vagy város multjára, életmódjára vonatkozik, azonnal és első helyen a *Múzeumokat* vonultatják föl. Utazó felebarátaink pedig legelőbb a *múzeumokat* nézik, úti emlékeik között pedig mindenütt a gyűjteményeiket őrzik leggondosabban. Természetesen, mert minden hasonló természetű közművelődési intézmény között a *múzeum* és a *könyvtár* a legáltalánosabb, legelőzékenyebb és legjobban megközelíthető. Iskoláinknak különféle fajtája, színházainknak mindenike, akár melyiket tekintjük is, csupán egy-egy kisebb kör vagy osztály javára szól. A gyűjtemények azonban öreget és fiatal, nőt és férfit, gazdagot és szegényt, egészségest és betegest, tudóst és tudatlant, idegent és földit, szakembert és laikust, szóval minden rendű és rangú látogatót egyformán magukhoz bocsátanak és mindenkit egyéni sajátáguk szerint ki tudnak elégíteni. Csak a *templom* demokratikusabb, önzetlenebb és megbízhatóbb.

Erdélyi Pál.

A székelyzsombori és a szenterzsébeti oltárok.

(Az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.)

— Két szöveg-képpel és nyolcz lapnyi képmelléklettel. —

A XV. század vége felé és a XVI. század első negyedében Felső-magyarországon és Erdélyben az oltárkészítés terén olyan tevékenység uralkodott, a melyhez hasonlót, — a mi annak rendkívüli serénységét illeti — Európa egyetlen más országa sem mutathat föl. Oly sok templomban állítottak oltárt, hogy meglepő gyakoriságának ténye azt a látszatot kelti, mintha csak az egyes községek egymással öntudatosan versenyre keltek volna.¹

A magyarországi műtörténet képéből az oltárok nem hiányozhatnak. Kifejlődésének kiegészítő tényezőjét alkotják. Bennök a szobrászat és a festészet egyaránt olyan feladatokra talált, melyek nem ritkán monumentális magaslatra emelkedtek. A dolog természetéből folyó, de szintúgy ama kor művészeti termelésének szokott módja is, hogy a tipikus, az egyéni, a kézműparszerű legtöbb esetben elnyomta a tisztán művészi érzéket, másrészt azonban a művészetek átöröklődött elemei művészi érzékként mentek át a vándorló mesterek húsába véérébe, hogy e korszak minden egyes oltáralkotása, a mely építészetileg a késői gotikához, művészi tekintetben pedig már a renaissancehoz tartozik, igényt tarthat arra, hogy műdarabnak tekinssük.

E korszak műalkotásainál a légjogosúltabb bámulatunkat a kitűzött feladatnak nem tisztán egyéni fölfogása, sem a mű anyagának lángeszű áthatása és a beléje öntött szellem hívja föl, hanem a szemléltetőleg hatásosnak az a megragadása lep meg, mely az egész mű színezése és beállítása felett szinte magától értetődő. A mű általános vonásai mögött eltűnik a mester, úgy hogy gyakran a legélesebb megfigyelés után is csak legfeljebb sejtethjük eredetét. De bárkinek hívták legyen e mestereket és bármely iskolához tartoztak legyen, annyi bizonyos, hogy az elsőtől az utolsóig csaknem kivétel nélkül szuverén biztossággal

¹ Ipolyi Arnold kisebb munkái (Budapest, 1873.) 143—145. l. — Divald Károly: Magyarország csúcsiveskori szárnyas oltárai (Budapest, 1908.) 6. l. Külön-nyomatok a Magyar mérnök- és építész-egylet Közlönye 1907. és 1908. évfolyamából.

értettek hozzá, hogy tekintetöket a tartósra és értékesre irányítsák. E biztosság a múlt öröksége, a melyet lassú fejlődésben nyertek és őriztek meg. A művészi feladat kiérésének egyenletessége olyan erős volt, hogy még abban a korban is, melyben az oltárkészítés, kiszabadulva a gótika forma-világából, a renaissance táborába pártolt, akkor is főképpen a festményeken, de az oltárok tervezetén is föl-fölbukkannak a gótikus reminiszccenziák. Sőt olyan erős volt a ragaszkodás a szárnyas oltár régi formáihoz, hogy a renaissancenak csak elenyészőleg kevés esetben engedtek teret abban a tekintetben, hogy az oltárföltét feladatát önállóan oldhassa meg. É tény akkor válik legszembeötlőbbé, ha tekintetünket mindenekelőtt Erdély felé fordítjuk; csak emlékezzünk a nagyküüllő-megyei *segesdi* oltárra.¹

Az erdélyi oltárkészítés összefoglaló áttekintése újabb bizonyítékát nyújtja ama szoros egybefüggésnek, mely Felsőmagyarország és Erdély művelődése között fennállott. Így a csúcsíves építészet bizonyos motívumai pl. a kolozsvári farkasútczai református templom árkádszerű vakfalazásai szintúgy visszatérnek, mint a hogy azokat a szepeshelyi templomban is észrevehetjük, tehát nem vezethetők vissza esetlegességre. Mert úgy az építészet terén, mint az arany- és bronzművességben, sőt a művészi tevékenységnek minden mezején a legbensőbb összefüggés található föl e két magyarországi terület között, a mi maguknak a gyakorló művészeknek rendkívül élénk ide-oda hullámzásáról tanúskodik. Csak akkor, értjük meg az erdélyi művészetet és kifejlődését, ha ez összefüggésről nem felejtkezünk meg.

Ha a régi erdélyi oltárkészítés egyes jelenségeit tárgyalnók s az egész sorozatot az almakeréki² és az egészen sajátos prázsmári oltártól kezdve egészen a meggyesi,³ a szászsebesi⁴ és a legújabb, de remekszép höltővényi⁵ oltárig részletesebben akarnók előadni: ez túllépné értekezésünk keretét. Értékre és korra nézve különbözve, kivétel nélkül eszmékkel teljesek és a szellemi, művészi és vallási életbe a legmesszebbmenő és legérdekesebb betekintést nyújtják. De ez által kiáltó bizonyítékot is szolgáltatnak arra nézve, hogy ezeket, mint a hazai kultúrélet kitűnő bizonyosságait, nemcsak szükségképpen kell figyelembe vennünk, hanem hogy ezek nyilvános földolgozásra és ismertetésre is

¹ Roth Viktor: Der Altar der heiligen Sippe zu Schaaß; Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 1906. évf. 1—3. száma.

² Roth: Die Altarwerke zu Malmkrog; Korrespondenzblatt 1902. évf. 9. és 10. sz.

³ Roth: Der spätgotische Flügelaltar in Mediasch; Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde XXIV. k. 193—240. l.

⁴ Roth: Die Mühlbacher Altarwerke; Archiv des Vereins XXXII. k. 40—87. l.

⁵ Reichart János: Der Heldsdörfer Flügelaltar; Korrespondenzblatt 1897. évf. 1. és 2. száma.

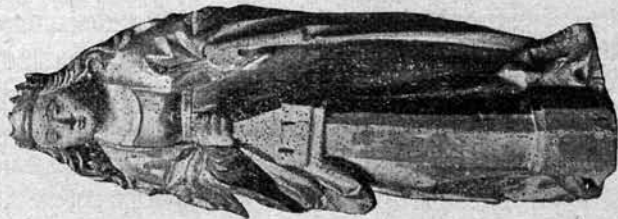
1. A székelysombori oltár Máriája.

valók. S miután immár több mint tíz esztendő óta foglalkozom az erdélyi művészettörténettel, ez alkalommal a szakkörök és a közönség figyelmét az erdélyi oltárkészítés ama két művére hívom föl, melyek az Erdélyi Nemzeti Múzeum birtokában vannak és nagy művelődéstörténeti és művészi értékük következtében is beható tanulmányozást érdemelnek.

E két műalkotás a székelyzsombori és a szenterzsébeti oltár.

A székelyzsombori oltár 1909-ben jutott a múzeum birtokába és jelenleg a budapesti Szépművészeti Múzeum konzervátora, Beer József vette szakszerű konzerválás alá. A múzeum vezetősége régiséggyűjteményét vele értékes darabbal gazdagította és egyszersmind elismeréreméltóan gondoskodott egy műemlék főtartásáról. Konstruczióját tekintve, a székelyzsombori oltár az erdélyi oltárok között teljesen elszigetelten áll. A koronázat helyére, itt szekrény van téve szobrocskákkal, habár a XVI. század első negyedéből való erdélyi oltároknál ez vagy még a későigothikus ablak-díszmű- és torony-rendszer formáiban, vagy pedig félkörformában renaissance-díszítményekkel ellátott föltévből áll. Megalkotás tekintetében ez az oltár a szekrényes szárnyoltárok nagy osztályába tartozik, melyben a segédsi oltárig mindamaz oltárok bennfoglaltatnak, melyek körülbelül az 1540-ik évig Erdélyben létrejöttek. Más erdélyi oltárokkal összehasonlítva, a székelyzsombori oltár a közép nagyságú oltárok közé számítható. Ha már most a nyitott oltár ábrázolásait szemügyre vesszük, akkor az oltárfeltét szekrényében látjuk (az 1. sz. képen) Máriát a gyermek Jézussal és (a 2. sz. képen) négy női szentet. Ha bezárjuk az oltár szárnyait, akkor nyolcz festményen látjuk Krisztus kínszenvedését, a minék ábrázolása éppen a szárnyak külső oldalán állandó szokássá vált. Már az egymás mellett elhelyezett táblák is szükségessé tették összefüggő téma megválasztását, melyhez éppen a Megváltó kínszenvedésének története kínálkozott a legalkalmasabbnak. Sehol sem válik annyira nyilvánvalóvá, hogy az egyes műhelyekben mélyen meggyökerezett típusok és minták szerint dolgoztak, mint éppen e korszak passio-ábrázolásaiban. Ama kompozíciók alapvonásait, melyeket Schongauer és Dürer megalkottak, unalomig variálták, mindennemű eredetiséget félretéve s a legcsekélyebb egyéni felfogásmódot is visszafojtva. Egy bizonyos meghatározott tárgy körében mozgó eme változatokból annyira hiányzik azonban a magasabb ihlet, hogy minden örömiük mellett is mind a fölött, a mi művészi alkotást a hazai talaj létrehozott, nem érdemes követnünk minden egyes esetben a hagyományos tipustól vagy a határozottan felismerhető mintától való eltéréseket. De a mi majdnem minden passio-ábrázoláshoz jellemző ismertetőjelként szükségképpen hozzátartozik, az a mindig ismételtlen észrevehető törekvés a jelenet élénkségére. Az a szándéka ugyanis még a festők legutolsójának is meg volt, hogy Jézus kínoztatását és kínszenvedéseit lehetőleg

A székelyszombori oltár nő-szentjei.

hatásosan és szemléltetően tüntesse föl. Természetesen e szándék mellett, — mely mint *műhelyi* irányelv tűnik szemünkbe, — nem maradhatott el, hogy magasabb tehetség híjján a drámai cselekvény lehető élénkségére irányuló, nyilvánvalóan meglévő törekvés szinte bizarrá, karrikaturaszerűvé válik. Innen ered a poroszlók és hóhérlegények arczkifejezésében a borzalmasnak és az aljasnak tudatos kiemelése, olyan jelenség, a mely, mint ismeretes, kivált az alpokon-túli művészet minden passio-jeleneténél folyton megismétlődik. A passio-játék és a festészet gyakran hangsúlyozott egybefüggése tehát ebben is kifejezésre jut.¹ Annak daczára, hogy e jellemző ismertetőjel nem tartozik ama sajátágok közé, melyek az Erdélyben működő művészeket különösebben jellemezhetnék, mégis nyilvánvaló, hogy e pont árúlja el egyedül az illető festőnek művébe volt behatóbb, bensőbb elmélyedését.

Ez általános megjegyzések után közelebbről vizsgálva a Jézus kínszenvedésének történetéből vett nyolcz képet, azok a következő jeleneteket ábrázolják: Jézus az Olajfák hegyén (3-ik kép), Jézus elfogatása (4-ik kép), Jézus Herodes előtt (5-ik kép), megostorozás (6-ik kép) töviskoszorúzás (7-ik kép), kereszthordozás (8-ik kép), keresztfeszítés (9-ik kép) és feltámadás (10-ik kép). E képek kétségtelenül ugyanannak a kéznek tulajdoníthatók, mely a nyitott oltárszárnyak képeit alkotta. A mi itt is megismétlődik, az az általános tapasztalás, hogy a külső oldalon lévő képekre nem fordítottak ugyanolyan figyelmet és pontosságot, mint a milyenben a nyitott oltár képei részesültek. De míg itten nyilván mindegyik festményt maga a mester sajátkezűleg készítette, addig más oltároknak a külső oldalán lévő képeit átengedték a legényeknek, a mi többek közt megállapítható a benei oltár passio-sorozatán is. A mi oltárunk festményei között a hetedik, a töviskoszorúzás ábrázolása hívja föl kiváló érdeklődésünket. Az előtérben térdelő poroszló feje t. i. akkora megegyezést mutat a csikménasági oltár szárnyképei egyikének hasonló ábrázolású festményén látható poroszlóéval, hogy szükségképpen föl kell tennünk valami közelebbi összefüggést a két mű között. Hogy mindkét oltárnál egyenlő a színezés és a kompozíció, ebből ugyan még nem szabad ugyanegy mester kezére következtetnünk, mert éppen e két ponton a XVI. század összes erdélyi festészete elenyésző csekély egyéni vonást mutat föl, de valószínű, hogy e két oltár mestere közös mintát használhatott; habár olyan súlyos elrajzolási hibák, mint a milyenek a székelysombori oltár megostorozási jelenetén (a 7-ik képen) előfordúlnak, a csikménasági oltár festményein nem vehetők észre.

¹ Tschenschner Károly: Die deutsche Passionsbücher und die deutsche Malerei des XV. und XVI. Jahrhunderts; Repertorium für Kunstwissenschaft XXVII, k. 289., 430., 491. és XXVIII, k. 35. l.

A székelyszombori oltár nincs évjelzéssel ellátva, sem pedig mesterjelzéssel, de festményeinek jellege után ítélve és Erdélynek keltezett oltárait¹ tekintetbe véve keletkezési idejét megközelítő pontossággal 1540-re tehetjük.

Nehezebb a készítő mester kilétének kérdésére való felelet, mert fölíratok és oklevelek ez irányban nem állanak rendelkezésünkre.

A székelyszombori oltár passio-ábrázolásain és ez oltár nyitott szárnyain lévő négy ábrázolásban Dürer-i alakoknak és kompozícióvázlatoknak modorával és közvetlen fölhasználásával találkozunk, mint a hogy különösen a „Kis passio“ fametszetén áll ez előttünk, melyet Dürer 1510-ben fejezett be, a miből nyilván következtethetünk arra, hogy az a műhely, melyben névtelen mesterünk kiképzését nyerte, Dürer iskolájához tartozott. Eddig és csakis eddig mehetünk következtetésünkben. Túllőnénk a czélon, ha őt habozás nélkül megtennők Dürer tanítványának, már azért is, mivel az az eljárás, a hogyan ő a mintája által megadott körvonalakat színekkel kitöltötte, teljesen idegen a nagy nürnbergi mester szellemétől.

A székelyszombori oltár legelőkelőbb díszje a hársfából faragott nyolcz szobor.² A középszekrényben áll a Madonna szobra (1. kép), szent Katalin, Dorottya, Orsolya és Margit (?) szobrocskáitól környezve (2. kép.) A koronázat szekrényében áll Szt. István (vagy Szt. László) Szt. Péter és Szt. Márton három szobra (11-ik kép.) Az erdélyi szobrászat e műveiben is, melyek technikai kidolgozás tekintetében a XVI. század elejének ismert modorát tüntetik föl, az az elismerésre méltó magas színvonal nyilvánul meg, mely e korszak erdélyi műalkotásainak majdnem kivétel nélkül sajátja. Tüzetesebb vizsgálódás után azonban kitűnik, hogy miként a ménasági oltár plasztikai díszénél is a fő darabra, a Mária-szoborra, legtöbb figyelmet fordított a szobrász. Annak daczára, hogy kevésbé finom az arcz metszése és kissé esetlen az arcz körrajza, ezen a fön is annak a mennyei fénynek ragyogása ömlik el, melyet e kor mesterei éppen az Isten-anya szobraikba belelehelni annyira tudtak. Ha mindjárt ez a fej korántsem tanúskodik olyan átszellemültségről, mint — hogy csak egy példát hozzunk föl — a szászsebesi Madonna feje, mégis ezt a szobrot azokhoz a művekhez kell sorolnunk, melyek a pusztán ipari munka színvonalán jóval felül állottak. Feltűnhetik, hogy a gyermek Jézus alakját nem úgy faragták ki külön fa-tömbből, mint máskülönben szokták, hanem a faragó-mester a Mária-szoborral együtt

¹ Csikszentlélek 1510, Bene 1513, Berethalom 1515, Bogács 1517, Sövénység 1522, Tóbiás 1522, Nagysink 1523 és Ménaság 1543.

² Tekintettel a másodrendű szerepre, melyet a festés az oltárokon játszik, Pulszky Ferencz: Magyarország archaeológiája (Budapest, 1897.) 269. l.

egy közös fatönkből készítette, de még fontosabb, hogy ez a szobormű sokban hasonlít a ménasági oltár Madonna szobrához. Ha még hozzávesszük, hogy a két oltár között nemcsak a díszítésre, hanem az oltárképek festésmodorára, mintájára s művészi megoldására is találunk hasonlóságokat, kizártnak tekinthetjük e megegyezéseknek csupán véletlen voltát. A legkevesebb, a mit e vezetőszeponctokból következtethetünk az, hogy mindkét oltárnál frank, helyesebben nürnbergi iskola befolyására bukkanunk s az a kérdés már most, vajjon a két mester Erdélybe való útját nem Lengyelországon keresztül vette-e. Ha ugyanis a passioképeket, melyek mindkét oltárnál a két mozgatható oltárszárny belső és a két szilárdan állónak külső lapján vannak, a fejtipusok tekintetében megvizsgáljuk, olyan fejeket találunk, melyeket csak lengyeleknek nézhetünk. A „Krisztus elfogatása“ (4-ik kép) és a „Kereszthordozás“ (8-ik kép), ábrázolásain ezek a típusok szembetünőleg állanak előttünk. Hasonlót veszünk észre a ménasági oltár passio képein is.

A féjléczül bemutatott *predella* képe — melyet jelenleg egy szentségház későbbi odaállítására megszakítás által megzavar¹ — azt a jelenetet ábrázolja, a mint Krisztus búcsút vesz anyjától; olyan téma ez, melyet — mint tudjuk — Dürer is gyakrabban földolgozott, így pl. az 1506. évi B. 92-ös „Mária élete“ című fametszeten. A három asszony, kik felé a középen álló Üdvözítő fordul, e szerint: Mária, a Jakab anyja Mária és Salome.

A nyitott oltárszárny négy festménye az „Angyali üdvözet“ (12-ik kép), „Mária látogatása“ (13-ik kép), „Jézus születése“ (14-ik kép) és a „Napkeleti három bölc“ (15-ik kép) jeleneteit ábrázolja. Míg a „Jézus születését“ Dürer után még szabadon komponálta meg a mester, addig már a többi három festményénél szorososan ragaszkodott a Dürer-féle metszetekhez. Így az „Angyali üdvözet“ a Dürer-féle 1509. évi B. 19-es „Kis passio“-beli metszet fölhasználásával, a „Mária látogatása“ pontosan a Dürer-féle 1506. évi B. 84-es „Mária élete“ fametszet-sorozat „Látogatása“ után csak éppen a kompozíciónak három alakra való összevonásával és végül a „Háromkirályok imádása“ Dürer 1511. évi B. 3-as fametszete alapján jött létre. Ha visszaemlékezünk arra, hogy az „Angyali üdvözet“, a „Látogatás“ és az „Imádás“ a ménasági oltár szárnyain is a Dürer-féle azonos tárgyú fametszetek alapúlvételével jött létre, míg a „Krisztus születése“ megfestéséhez itt a Dürer-féle 1509—1511. évek körül B. 20-as fametszetet használták föl, úgy ebben is egy bizonyítékkal többet nyerünk a két oltár szoros egybefüggésére nézve.

A csukott oltárszárnyak nyolcz festménye egyrészt szabadon komponálta a mester, mindamelltt észrevehető, hogy jól ismerte az isme-

¹ A képen e zavaró jelenség már nem látszik, mert a konzerválás a szentségházat már eltávolította és Krisztus alakját helyére visszahelyezte.

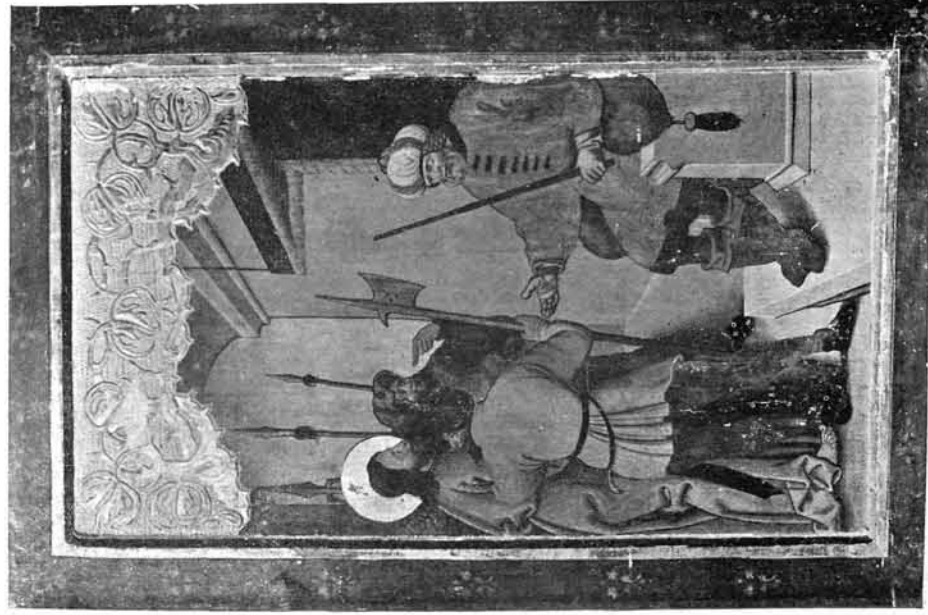

A székefyzsombori oltár képei.

3. Jézus az olajfák hegyén.

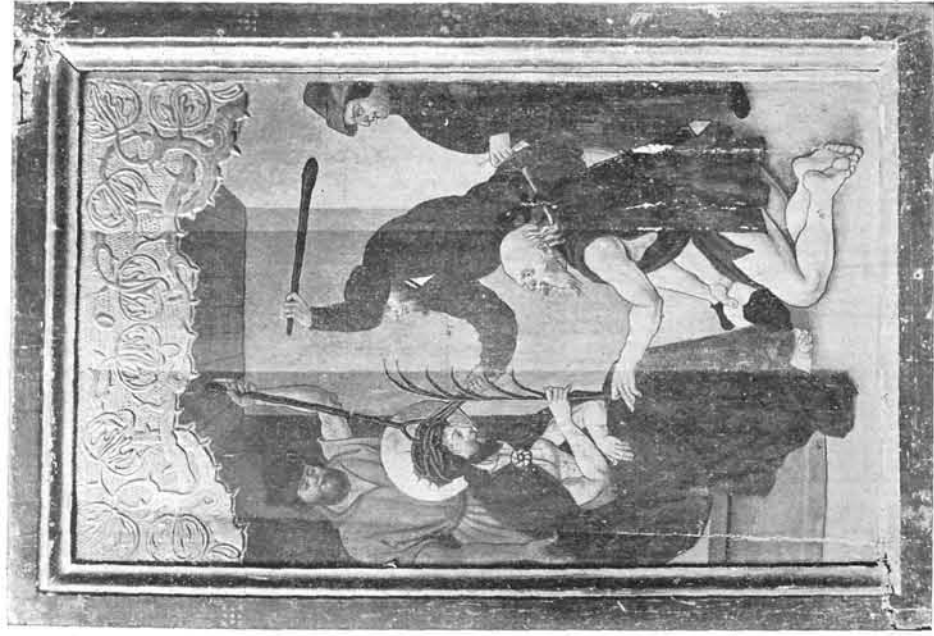
4. Jézus elfogatása.

5. Jézus Herodes előtt.

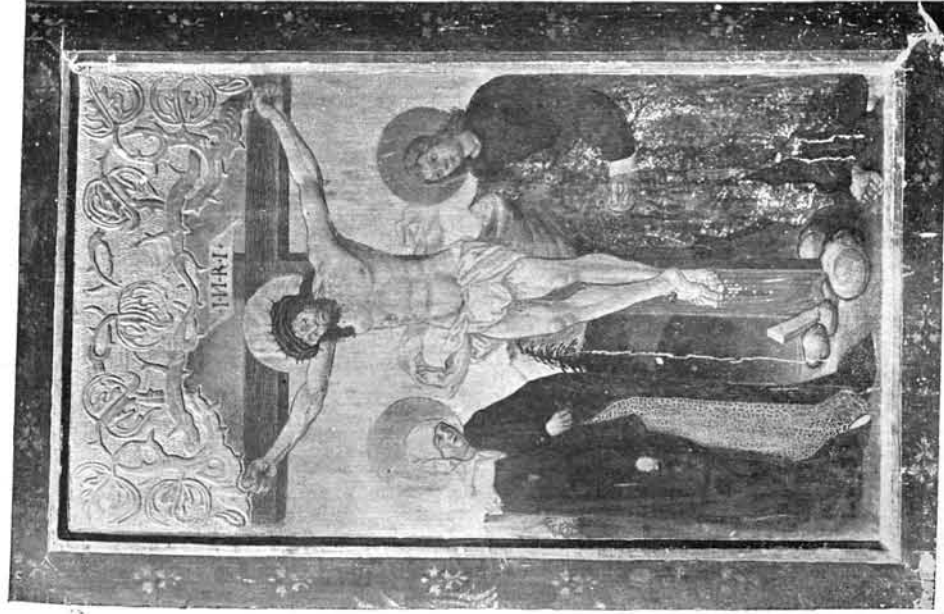
A székelyszombori oltár képei.
6. Jézus megostorozása.

7. Toviskoszorítás.

A székelyszombori oltár képei.
8. Kereszthordozás.

9. Jézus keresztfeszítettése.

A székegyzombori oltár képei.
10. Jézus feltámadása.

retes kompozíció-típusokat. A többi képekhez a mi festőnk mintakül egyes Dürer-féle rézkarcokat és fametszeteket használt. Így a „Krisztus Herodes előtt“ (5-ik kép), Dürernek a „Kis passio“-beli (1509. évi B. 32-ös) fametszete után készült, a „Megostorozás“ és a „Tövis-koszorúzás“ (6-ik és 7-ik kép) ugyanazon sorozat (1509—1511. évek körüli) B. 34-es fametszete után, a „Keresztfeszítés“ (9-ik kép) az 1511. évi B. 13-as rézkarc után és a „Feltámadás“ (10-ik kép) az 1512. évi B. 17-es rézkarc után keletkezett.

A nyitott oltárszárnyak festményei aranykeretbe vannak foglalva, melynek mintázata egészen pontosan megismétlődik a ménasági festmények keretén. Hasonlóképpen az arany-alap mintázása, melylyel úgy a székelyszombori, mint a ménasági oltárképek felső részükön befejeződnek, mindkét oltárnál szoros rokonságban áll egymással, a mi szintén a két mű rokon voltára mutat.

E képek technikája az, mely akkor oltárképeknél általában dívott. Vásznot nyveztek fatáblára és ezt gipszréteggel vonták be. E gipszrétegbe bevájták az arany-háttér mintáját és aztán az aranyfüstöt az előbb már fölmázolt minium-festékre ráborították. A festményeket olajfestékkel festették.

Az oltár állapota, különféle sérülései dacára, melyeket főként a szobrok szenvedtek szúrágás által, kielégítő.

Stílus szempontjából a székelyszombori oltár, épp úgy, mint a ménasági, a tisztán renaissance-oltárok erdélyi csoportjához tartozik. Az oltárszárnyak és a középszekrény elrendezésében, valamint a brokát-mintázat megtartásában, mely a szekrény arany-alapján van, még megőrizték a gótikával való összefüggést, az ornamentika azonban már teljesen az új művészi eszmék vonzókörébe került. Az a mód pedig, a hogyan ez az ornamentika az oltár az architektonikus kiképzésével belső egységgé összeolvad, a művet magát olyan művészi alkotás magaslatára emeli, mely a legjavához tartozik annak, a mit a XVI. század művészete Erdélyben létrehozott.

II.

A másik oltár, melyre figyelmünket fordítjuk, a *szent-erzsébeti* oltár (16-ik kép), mely 1908-ban vétel útján került az Erdélyi Nemzeti Múzeum gyűjteményeibe. Ama művek közé tartozik, melyeket nagy számmal hozott létre a barok-művészet Erdélyben; tehát azon stílus körébe való, mely a plasztikában és festészetben a XVII. század egész folyamán uralkodott, sőt uralmát még a XVIII. században is fönn tudta tartani.

Noha ez az oltár nem is mutathat föl olyan formai gazdagságot, mint a minőt Stransovius Jeremiás 1681-ben a segesvári kolostortemplom-

ban felállított oltárának adhatott, szerkezete tisztaságának, díszítése folyékony lendületességének révén mégis az erdélyi barok-műalkotások legjobbjai közé tartozik. Ámbár ezek a barok-oltárok, melyek közé többek között a Nagy-Selyk mellett Mihályfalvában levő oltár, továbbá a brassó fekete-templom sekrestyéjében levő oltár is tartozik, úgy architektonikus fölépítésük, mint szándékba vett hathatóságuk tekintetében, alapján eltérnek a XVI. század oltáraitól: ezekkel mégis meg van az a közös vonásuk, hogy díszítményeik tisztasága minden provincializmustól ment. E stilus megfelelő korszakára nézve éppen ez szolgáltat bizonyítékot, hogy a barok-művészetet Erdélyben a Nyugat barokművészetével szoros kapcsolatban ápolták.

A szent-erzsébeti oltár fölépítésének világos tagoltsága által tűnik ki. Két oszlop foglalja keretbe a főképet; e fölött emelkedik a koronázat, mely éppen úgy, mint a segesvári oltaré, a föltámadt Krisztus győzelmi zászlós szobrában csúcsosodik ki. A két oszlop mellett jobbról és balról faragott, áttört díszítmények vannak, melyek fejlődéstörténetileg tekintve nem egyebek, mint a gótikus oltárnak díszítménynyé átalakult szárnyai. Az ívönadékkba pedig egy szárnyas angyalfejecke van belekomponálva, ügyesen és lendületesen, a mi arra mutat, hogy az ismeretlen mester teljesen ismerte a barok-díszítés szellemét és lényegét. Már most a gótikus oltárszárnyak valamely pusztán ornamentális járulékká való átalakulása annyiban igen érdekes, a mennyiben módot nyújt arra, hogy megvizsgáljuk azokat a teljesen megváltozott igényeket, melyeket ezidőtájt kivált protestáns templomokban az oltárhoz fűztek. A gótikus oltár képsorozatai elbeszélő tartalmának gazdagsága által a dogmának, a hitnek, az egyháznak ékesenszóló, ragyogó, sőt — a legbefejezettebb sorozataiban — egyúttal diadalszerző eszköze is; tanítás és istentisztelet uralkodik benne; a fölfelé törő, mindinkább keskenyedő koronázat a sejtő léleknek utat mutat ég felé. Másként áll a dolog a barok-oltárnál. Ez utóbbi a legtöbb esetben megelégszik kevés képbeli ábrázolással és a díszítés tömörségére és tömegességére fekteti a fősúlyt; miután már többé nem akar vagy nem tud bibliai és legendai tárgyú történetek illusztrációja lenni, mint a minő a gótikus oltár volt annak idején, már nem szellemi tartalma által hat, hanem formáinak nehéz súlya által, melynek az összefonódó díszítmények enyvelése és játéka ad életet és mozgást.

A barokstilust elfajzásnak, értelmetlen játéknak bélyegezték; megrották benne a túlhalmozott formákban való szellemtelen, czéltalan tobzódást és ezért művészi hanyatlást láttak benne. De mi sem igazságtalanabb, mint a megítélésnek ez a módja. Mert valamint az építészetben ugyancsak kiváló tudott létrehozni e művészeti stilus — gondoljunk csak a németalföldi hatalmas építményekre — a fafaragásban

is oly módon szerepelt, a mit mindenképpen művészi tevékenységnek kell neveznünk. Ezt pedig azért említettük, mert ha a Lange Konrád által alapított realiztikus esztétikának alaptételeit szem előtt tartjuk,¹ itt is találunk olyan elemeket, melyek a szemlélőben a mozgalmasságnak, a ritmikus tolulásnak, a formák movens ereje által előidézett belső szükségességnek érzetét keltik. Miképpen a gotikában oly erő működését látjuk, mely követ és fái arra készlet, hogy folytonos keskenyülésben oldódjék föl és hogy önmaga fogyasztásával egy végpont, a keresztvirág felé törekedjék: épp úgy a barokkstilus is valamely rejtett organikus erő illúzióját kelti bennünk, mely életet lehel a vonalakba és azokat arra készíti, hogy ívek és körök, keresztvezetések és összefonódások által a magában véve holt anyagba mozgást és elevenséget vigyenek. Valamely műalkotás csak amaz erő által tűnik szemünkbe, mely által bennünk határozott illúziót kelt. Ezért a barokkstilusban is mély művészi értelem lakozik, mely formáinak belső okszerűségében nyilvánul. De mihelyt hozzászoktunk, hogy ez általános eszmét figyelembe vegyük, mely *mutatis mutandis* minden stiluskorszakban fölmerül, elkerülhetjük azt a gyakorta igazságtalan megítélésre vezető hibát, hogy valamely stilusformát *eo ipso* minden többi fölé helyezzünk. *Minden stilusfajnak, amennyiben csak a művészet lényegét alkotó alapokon nyugszik, meg vannak a maga szépségei.* A művészet emelkedést, legmagasabb virágzást vagy legmélyebb hanyatlást mindig egy bizonyos stiluskorszakon belől ért el, ezért alapjában véve egyik stilusfaj sem jobb vagy rosszabb a másiknál.

Úgy gondoljuk, ezáltal megkaptuk az újmutatást arra nézve, hogy miként kell a mi oltárunkat megítélnünk s mindenekelőtt arra nézve is, hogy nincs elfogadható okunk lebecsülő értékelésére.

A szent-erzsébeti oltárba három plasztikus mű van beállítva.

A két szobor, mely a középkép mellett jobbról és balról áll, Péter és Pál apostolt ábrázolja. A testtartás beállítása és a fölfogás tekintetében nincs semmi különösebb művészi értékök, de azért elismerést érdemel a két fej nyugodt arczkifejezése egyesülve sikerült mintázásukkal. Valódi barokk műalkotás a diadalmaskodó Krisztus alakja, mely alak (szintúgy mint a segesvári oltáron lévő,) a koronázat csúcán foglal helyet.

A feltét óvális képe, (mely keretével együtt 152 és 120 cm. méretű) Krisztus születését ábrázolja. Bár kompozíciója jó és főként Mária kellemes arca által rokonszenves alkotás, mégis technikai kezelésében az a hanyatlás jelentkezik benne, melybe a XVI. század második fele óta süllyedt az egész erdélyi festés. Ez áll a koronázaton lévő keresztre-

¹ Lange Konrád: Das Wesen der Kunst II. kiadása (Berlin, 1907.) 135. l.

feszítés képére is. Az erdélyi festőművészet virágkora már rég elmúlt, a nyugati művészetével való összeköttetés is megszakadt ekkor. A XVII. század festészetéből általában hiányzottak az egészséges, élető hagyományok, az egyes festők munkájából pedig az iskolázottság és a technika.

Az egész oltár polychromiája élénk, ha mindjárt jelentkezik is már az a bágyadság, melynek a XVII. század folyamán a színlőlrakás letompított, élettelen módjára kellett vezetnie.

Az oltár legnagyobb szélessége 274 cm., legnagyobb magassága 529 cm. és — ellentétben az előbbivel — feliratok is vannak rajta.

A Krisztus születését ábrázoló kép fölötti mezőn ezt olvashatjuk:

NON EST IN ALIO SALUS, NEC ALIUD
NOMEN SUB COELO DATUM, PER QUOD
OPOORTEAT NOS SERVARI, QUAM NOMEN
IESU CHRISTI

A Krisztus születésének képe alatt lévő mezőn ezek a szavak állanak:

DUX ET CONSUMMATOR FIDEI
IESUS CHRISTUS
HERI ET HODIE, IDEM ET IN SEcula

A föltét képe keretén kisebb betűkkel ez áll:

IN DEI GLORIAM, SUI[QUE] MEMORIAM SPECTATE PIETATIS FOEMINA
SOPHIA SIPHTIN, SPECT[ABIL] ET GENEROSI D[OMINI] ANDREAE
FLEISCHERI REGII QUOND[AM] CIBIN[IIENS] IUD[ICI] HOC ALTARE
COLORUM VENUSTATE SUMTIB[US] SUIS EXORNARI FECIT. A[NN]O 1676.

Míg ez a fölírat az oltár adományozójáról nyújt felvilágosítást, addig a két architravkonzol belső mezőin lévő fölíratok a szobrásznak, (kitől az oltár szoborművei és fafaragásai valók,) továbbá a festőnek, (ki a mű festményeit készítette és befestését végezte) és végre a lelkésznek nevét adja tudtúl, kinek hivataloskodása idején állították föl az oltárt. Ez a fölírat (rövidítéseit feloldva) így hangzik:

Sculpsit Sigismund[us] Miess
Exstruct[us] Sumptib[us] Communib[us]
Past[ore] Paulo Günd[isch]
Pinxit Johan Hermann.

Száz év múlva, 1774-ben a szent-erzsébeti oltárt restaurálás alá fogták. Fredel György fedezte a költségeit; erre vonatkozik az a fölírat, mely a felső architrav peremén áll és így hangzik:

Der in dem Herren ruhende Agnetha Fredelin zum Andenken
hat dieses Werk verneueren lassen Georg Fredel [Ann]o 1774.

Hogy az oltár föllításához a nagyszebeni királybíró Fleischer András is hozzájárult, azon éppen nem kell csodálkoznunk. Ilyesmi gyakran megtörtént, hisz a híres nagydisznódi templomi kincsnek egyes darabjai nagyszebeni patricziusok alapításából jutottak az egyházközség birtokába.

Fejtegetésünkkel tárgyalásunk végére is jutottunk. Két oltárral foglalkoztunk és ezzel egy kis adalékkal járultunk hozzá a magyarországi művészettörténet ama nagy fejezetéhez, melyben a művészi tevékenység a XV. század óta oly impozáns módon mutatkozott életerősnek.

Éppen Erdélyre való tekintettel az oltárok a hazai kutatás számára eddig ki nem aknázott kincsek gazdag tárházát jelentik. Ha a speciális kutatás még olyan különböző eredményeket is hoz napfényre, e téren végzett minden munkán uralkodni kell annak a nagy tényállásnak, hogy az emberi szívnek a szép után való ősrégi vágyakozása ez országban is tudott élettel telt alakot ölteni. Mert hiszen a művészet nem egyéb, mint a léleknek a belső harmoniákra irányzott feszült figyelve és a szívnek ama kincsek után való végtelen áhítozása, melyek annak mélyein szunnyadnak!

Dr. Roth Viktor.

A Paduában tanuló Blotz Hugó levelezése erdélyi és magyarországi barátaival.

(1571—1574)

Az olasz egyetemek még a XVI. század végén is akkora vonzó erőt gyakoroltak más népek tanulóira, hogy a ki csak tehetette, tanulmányait ott végezte be Olaszország valamelyik főiskoláján. Leghíresebb (s így leglátogatottabb) volt köztük a paduai egyetem, hová nemes-ifjak vagy jómódú polgárok fiai rendszeren egy idősebb pedagógus felügyelete alatt zárandokoltak el messze földről, egy vagy több esztendőre: a szerint, a mint jövedelmük engedte. Ilyen pedagógus volt a hollandi származású tudós *Blotz Hugó* is, a ki tanultságával és lekötelező nyájas modorával oly tiszteletet vívott ki magának azok közt, a kikkel a sors összehozta, hogy ez a barátsággá fejlődött mély érzelem végig megmaradt köztük s levelezés útján még akkor is erősödött, mikor már nem éltek együtt. A nevelői állás ekkoriban igen előkelő volt s írói hajlamú ifjak főleg azért karolták fel szívesen, mert gondtalan megélhetést biztosított s így alkalmat nyújtott arra, hogy idejüket egészen a tudománynak szentelhessék. Így értjük meg, hogy pl. Blotz is, mint már végzett ember és felavatott *iuris utriusque doctor* 35 korában elhagyja hazáját, hogy tanítványaival tovább tanulhasson Francia-, Német-, Olasz- és Spanyolország kiválóbb főiskoláin. Egyik neveltjével 1570-ben Paduában és Romában jár, honnan a következő esztendőben tért vissza Németországba. Itt ismerkedett meg *Liszthi János* választott veszprémi püspökkel és magyarországi kancellárral (a ki papi pályára 1561-ben elhunyt felesége halála után lépett) s felszólítására főleg azért vállalt nevelőséget hasonnevű 14—15 éves fia mellett, mivel megtudta tőle, hogy őszire Paduába küldi. Így jutott Blotz Bécsbe Liszthi állandó lakóhelyére, hol barátságot kötött az ott lakó Zsámboki Jánossal s a magyar kancellárián dolgozó ifjakkal, a milyen Dietrich Márton és Serczegi Benedek volt és sok más magyarral, a ki alkalomadtán Bécsben megfordult.

Ifjú tanítványával Blotz Hugó 1571 október elején indult útnak Paduába, a hová Velenczén át a hónap végén értek. Itt ismerkedett meg csakhamar

Kendy Farkassal, Verancsics Fausztusszal, Berzeviczy Mártonnal, Kovacsóczy Farkassal, Gyulai Pállal, Hofmann Györggyel és Kubinyi Lászlóval, a kik ekkor a paduai egyetemen tanultak s kötött velük olyan barátságot, hogy még akkor is leveleztek vele, midőn hazájukba visszatértek s a közpályán szereztek maguknak hírt, nevet.

Kortársaival folytatott levelezését Blotz, mint afféle gyűjtő, tudós humanista gondosan megőrizte, illetőleg — midőn 1575 tavaszán a *bécsi császári udvari könyvtár* élére került — annak hagyta, hol az (bár nagyon hézagosan) öt dobozban ma is meg van s az 1566-tól 1608-ig terjedő korszak *szellemi életének* kimeríthetetlen gazdag forrása. E nagybecsű gyűjteményből három évvel ezelőtt adtam ki Blotz Hugónak Liszthi János püspökkel és fiával váltott leveleit.¹ Ezúttal meg azokat a leveleit mutatjuk be, melyeket négy esztendei olaszországi tartózkodása idején kapott elsorolt fenti erdélyi és magyarországi barátaitól. Hiszen e levelek nemcsak a levelezők közti barátság és ragaszkodás emlékei, hanem értékes bizonyítékai tanultságuknak és műveltségüknek; sőt mivel gyakran hazai hadi események híreit is közlik a hazájuktól elszakadt ifjakkal, egyúttal valóságos *történeti források*, mert sok olyan kor- és családtörténeti adatot örökítenek meg, melyekről máshonnan alig értesülünk. De fontosak e levelek művelődéstörténeti szempontból is, mert külföldön tanult magyar ifjaink életrajzát egészítik ki ismeretlen adatokkal és érdekes adalékokkal.

Leveleink tanúsága szerint Blotz Hugó fiatal neveltjével 1573 végéig, tehát teljes két esztendeig tartózkodott Paduában. Ekkor, december végén az ifjú Liszthivel, atyja tanácsára, peregrinációra indultak, hogy Olaszország nevezetesebb városait és szépségeit megismerjék. A hónap közepén értek Pisaba, hol jó két hetet töltvén,² a bekövetkezett új esztendőben Firenzébe mentek át, hol egy magyar emberrel is találkoztak, pesti Szegedi Pállal, a ki ott a toszkánai nagyfejedelem főkocsisaként élt. Nem volt tehát tanult ember s valósággal *kocsismódon* beszélt, írt olaszul,³ de írói babérokra vágyott s még egy négy lapnyi olasz szonettet is adott ki 1572-ben a szakácsok dicsérete ellen.⁴ Firenzéből 1574 februárius közepén a közeli Siena városába útaztak⁵

¹ A *Történelmi Tár* 1907. évf. 199—217. l.

² Blotz Pisaból 1573 december 15 és 30 közt írt leveleit idézi Liszthi püspök; *Történelmi Tár* 1907. évf. 210—212. l.

³ Főrielmes rossz olaszszággal írva Blotzhoz is intézett Firenzéből, 1574 februárius 27-én és márczius 6-ikán két levelet, de különben is olaszországi dolgokról szólván, nem tartottuk őket érdemeseknek a közlésre.

⁴ Czimét ld. Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár* III. k. 621. sz. a.

⁵ Szegedi Pál id. első levelét i. i. Blotz még keltezése napján megkapta, hátlapjára ezt írván: *Redditae Senis 27. Februarii 1574.*

és maradtak márczius végéig.¹ Innen a közeledő húsvéti ünnepekre Rómába mentek és ellátogatván Nápolyba is, május elején újra visszatértek az Örök-városba, azért is, hogy az ifjú Liszthi kisebesedett lábát gyógyíttassák.² Múló volt-e ez a bántalom vagy tartós, nincs nyoma; de június vége felé az ifjú Liszthi már a bolognai egyetem hallgatója és kedvelt tagja.³ Mivel azonban atyja nagyon siettetette hazautazását, melyet szeptember elejére kívánt,⁴ tanulását kénytelen volt abbahagyni, illetőleg rövidebbre fogni. Így is tovább ültek, mint a hogy édes atyja rendelte, de hát illet hazatérőben megállapodniok Paduában és elbúcsúzni ottani barátjaiktól. E szándékukat október közepén teljesítve, Velenczébe mentek⁵ s onnan (valószínűleg Liszthi János püspök tanácsát követve) Trento érintésével Innsbruckba és tovább az Inn-folyón meg a Dunán hajón le Bécsbe, melyet négy esztendei távollét után (az év végén vagy 1575 elején) szerencsésen viszontláttak.

Blotz és ifjú neveltje olaszországi tartózkodásának két utolsó évéről azonban keveset tudunk; barátjaik leveleiből is mindössze négy levél maradt reánk irodalmi hagyatékában. De a mit az alábbiakban bemutatunk, hézagos voltában is értékes adalékai a kornak és jellemzően mutatják, mily befolyást gyakorolt ez a tudós — de különben terméketlen — hollandi tudós humanista a magyarok közül is azokra, a kik szívéhez férkőztek. Magam gyönyörűséggel válogattam ki Blotz irodalmi hagyatékából a magyaroktól származó leveleket és sajtó alá rendezvén őket, kedves kötelességemnek tartom ezúton is hálás köszönetemet kifejezni dr. Veress Endrének azért a lekötelező, önzetlen szívességeért, melylyel e levelekhez egy csomó magyarázó jegyzetet csatolt és bevezető soraimat magyarra fordította.

1.

Bécs, 1571 október 16.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

Martinus Dietrich S. D. Plotio⁶ suo, I. U. D.⁷

Cum duplex (ut optime nosti) sit finis studiorum, rerum scilicet cognitio et sermonis elegantia, danda tibi,⁸ clarissime domine, diligens est opera, ne

¹ Blotz Sienából 1574 márczius 24-én kelt levelére felel Liszthi János püspök; *Történelmi Tár* 1907. évf. 212. l.

² Liszthi János püspök 1574 május 15-iki leveléből; ugyanott, 215. l.

³ Blotz Bolognában, 1574 június 24-ikén irt leveléből, mely a *Történelmi Tár* 1907. évf. 219–220. lapján *tévesen* 1575-iki kelettel jelent meg.

⁴ Liszthi János püspök levelében; ugyanott, 216. l.

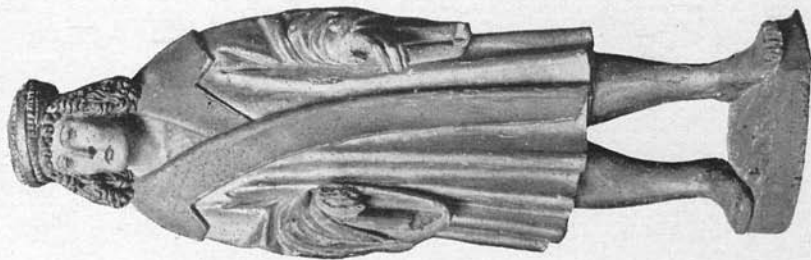
⁵ Kovacsóczy Farkas t. i. 1574 október 23-iki levelét már oda címmezte.

⁶ Osztrák fonetikával így ejtették ki kortársai közül sokan *Blotz* nevét.

⁷ E sor rövidítése feloldva ekként olvasandók: *Salutem Dicit . . . . . Iuris Utriusque Doctori.*

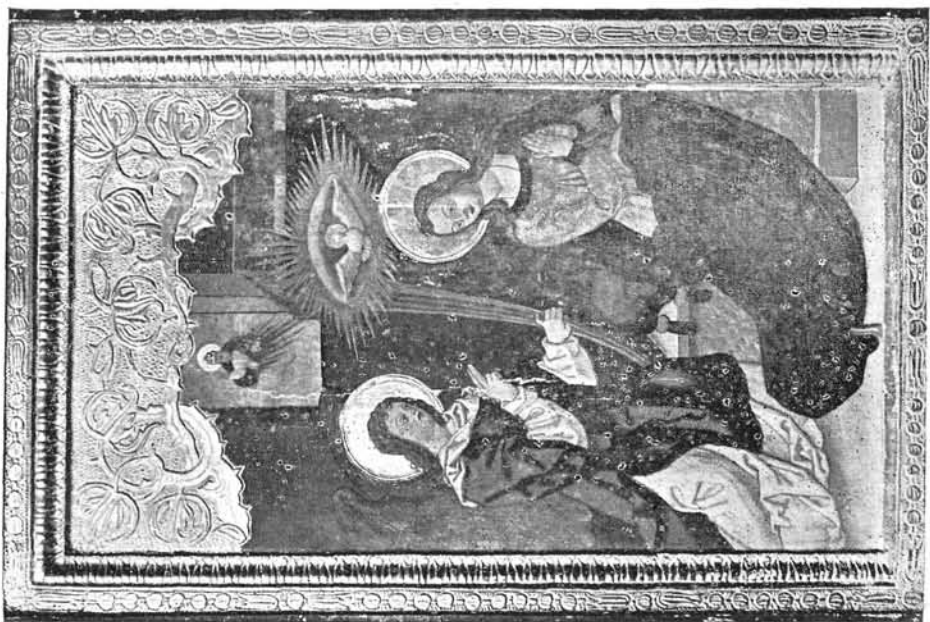
⁸ Eredetileg kezdőbetűvel írva, miként e szók is: *Te, Tui, Tuae*, de következetesen kicsi betűvel közöljük.

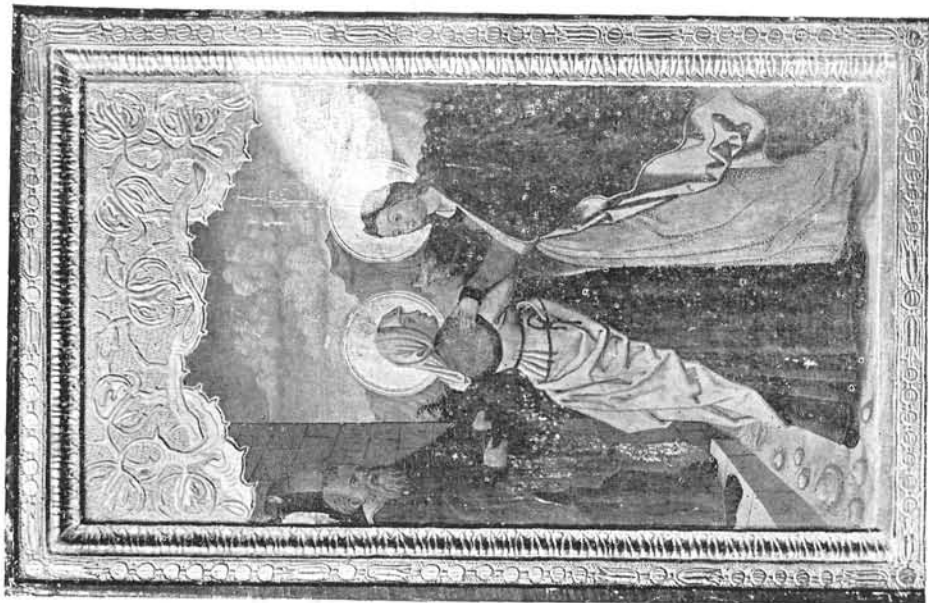
A székelyszombori oltár szentjei.

11. Szent István (?) Szent Péter és Szent Márton szobra.

A székelyszombori oltár képei.

12. Az angyali üdvözlés.

13. Mária látogatása.

14. Jézus születése.

15. A napkeleti három bölcs.

A székelysombori oltár képei.

16. A szenterzsébeti oltár.

prima tui discipuli¹ aetatura barbara Itatorum et foedae sermonis imbibat vocabula, sed mature occurendum esse censeo, dum iuvenilis ipsius animus fervet et nondum coaluit, facileque linguae informatione ferventi culturaque litterarum Ciceronis erudiri potest. Talis autem tuae commissus est puer disciplinae, qui et ardet amore litterarum et summa in eo observantiae erga te caritas lucet. Otiosus nunc est, nec aulicis distrahitur laboribus, praeterea corporis egregia specie, sanitate, conformationeque est praeditus. De animo iudicium celeriter fieri non potest. Bonam prae se fert et ostendit voluntatem. Huius cum adest et de mentis praestantia sperandum. Hanc tu pollicitationibus, gloria et honore provocabis atque allicies. Proponentibus exempla, et dicta et facta magnorum virorum, qui extiterunt adhaucque vivunt. Quem enim non merito commoverint Caesar, Alexander, Scipio, Annibal, quorum alii in bello, alii domi gloriam defunxere? Alcibiades, Socratis discipulus, magnam laudem est consecutus. Quid Africanus, qui Xenophontis de officio boni principis semper legebat, et complures alii sibi laudem decusque virtute duce et doctrina litterarum compararunt, ut Lucullus, Sylla, Pompeius, Brutus. Sed haec tu melius, neque enim haec excitandi causa narro, sed provocandi et incitandi gratia ad te scribo, gratum hoc me tibi facturum confidens.

Hac namque lege et conditione a nobis discessistis, ut absentiam frequentia et assiduitate litterarum leniamus. Primus autem ego te lacessere volui ideo, quia gratos acceptosque rumores, qui hinc ad vos perferuntur, vobis esse scio, praesertim qui (ut scis) Reverendissimi domini² et convivarum, qui quotidie advolant, sermonibus confirmantur. Ego nec author, nec affirmator esse volo alieni rumoris. Haec autem sunt, quae post tuum in Italiam reditum acciderunt. Turcae excursionibus octo possessiones comitum et baronum in Ungaria vastarunt, ingentemque stragem ediderunt, abduxerunt homines et animalia multa, castellum prope Agriam³ exstruere conati, sed impediunt eos milites domini Ungnad. Rueber⁴ 10000 hominum in fundo Tocaiensi collegit. Turcae 5000 habent equites in loco eodem. Nicolai Bathori equites 32 Turcicos equites 70 fuderunt. Comitum Serinii filius nomine Georgius⁵ 400 Turcorum occidit et captos abduxit, quia decimas sibi eripere et alia adimere volebant. Comitum ad festum Sancti Martini sunt edicta,⁶ ego omnia, Deo favente, quae proponuntur quidve actum erit studiose singula conscribam. Ego despero; omnis orbis bellis aestuat, summa, laboratur vehementer. Capitanei ex Ungaria huc veniunt et concurrunt petentes ab imperatore⁷ auxilium et subsidium ad propulsandam et repellendam vim Turcarum. De media nocte hodie imber ortus est gravissimus, duravitque usque ad solis exortum. A prandio iterum fulgura et tonitrua horribilia exaudiebantur. Deus iram clementer avertat. Praeceptum tuum diligenter observo. Rebus enim secundis metuendum, adversis (ut

¹ Tanítványa: ifjú Lisztli János.

² Tanítványának atya, Lisztli János veszprémi püspök, a ki az udvari magyar kancellária vezetőjeként Bécsben élt.

³ Eger latin neve.

⁴ Rueber János felsőmagyarországi kapitány.

⁵ Gróf Zrinyi György.

⁶ Értendő a november 11-ikére hirdetett pozsonyi országgyűlés.

⁷ Miksa római szentbirodalmi császár és magyar király.

dicis) sperandum. Necesse est mihi servire tempori, et non negligere tempus. Tibi grata sint exigua pauperis nunc amici dona. Vale, salve. Raptim.

Viennae, 16. die Octobris. Anno 1571.

Salutem tibi plurimam adscribet D. Benedictus Serczegi,¹ qui te memorem sui annuli esse vult, ut quam primum eum habere possit. Etiam atque [etiam] vale, et me ama.

Tuus ex Deo semper studiosissimus et amantissimus

Martinus Dietrich.

Vestrae litterae hodie Goritia² sunt R^{mo} allatae, quid dicat dominus nescio, sed alias.

Külczime: Clarissimo viro I. U. D. Plotio, filii Reverendissimi D. D. Ioannis Listhii etc. praeceptoris, amico suo honoratissimo.

Alatta: Tu, ubi habitat, diligenter dulcissime Hofmanne³ inquiras.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 69. levele.)

2.

Bécs, 1571 november 1.

Zsámboki János Blotz Hugónak.

Sambucus S[alutem].

Credo ego vos, licet aliquandiu vagos, omnibus rebus incolumes Patavium pervenisse, cumulatō et itinere gaudii nuncio insigni de triumpho ex Turcica relato classe.⁴ Qua occasione utinam deinceps et constanter ad libertatem universam nitamur, utique sciamus victoria.

Nisi te facilem in amicorum rebus et sollicitum nossem, nunc abs te contenderem hunc medicinae studiosum, graecae linguae peritia et scripturis haud vulgarem, Ursinum uti commendatissimum haberes. Quidquid in eum abs te idonee ac tempore proficiscatur, vel tua causa ab aliis tuoque in adventu privatim in me collatum noveris, officium a me mutuo fore comparatum. Listhium a me et alios diligenter salutato. Simonem bibliopolam saluta et moneto, me responsum expectare de libris et aliis.

Ipsis Kalendis Novembris 1571 Vienna.

Berzevitium⁵ gratulor autoritate Listhii et sollicitudinis Cratonis in gratiam repositum, cuius studia et conatus non ignobiles uti patriae rebus omnibusque negotiis quamprimum adhibendum exopto. Dic eidem salutem.

Külczime: Clarissimo I. C. doctori Blotio, praefecto disciplinarum Listhii, amico optimo. Patavium.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 70. levele.)

¹ Így írjuk, mivel a levelekben vegyesen írják így is: *Zerczeki*, *Zercheki* és mivel Sopronmegyében ma is van egy *Sércz* nevű község, a honnan valószínűleg származott.

² Görz latin neve Goritia.

³ A Paduában tanuló pozsonyi származású Hofmann György.

⁴ Ez a lepantói tengeri ltközet.

⁵ A Paduában tanuló Berzeviczy Márton.

3.

Bécs, 1571 deczember 18.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

S. D. Officii mei, quod absens praestare absenti sum pollicitus, saepe me officiorum tuorum et promissionis recordatio admonet, quamvis abs te, humanissime vir, nullas adhuc acceperim, postquam a nobis discessistis, cuius silentii causam ignoro, sed aveo cognoscere, si enim, quid feci, aut litterae vobis intempestive sunt redditae, imprudentia est, peccatique veniam peto; sed ad alia veniamus. Rogat me vehementer imo ad nauseam usque dominus Serczegi, ut apud te intercedam de suo amico disculpando, de quo et ipse nuper et ego scripsi, sed plane nihil respondes, quare et nunc sicut ante magnopere abs te quaeso et contendo, ut haec cures quamprimum, cumve recepisti coram familiariter, absens praestare coneris. Scis enim quam sint grata amicorum studia in re tali efficienda. Nova haec est, quod Siculi rebellarunt regi Transsilvaniae, quorum duces 52 sunt laqueo suspensi, totaque res est composita. Die 14. dux Florentiae¹ urbem hanc est ingressus, cui obviam progressi sunt filii imperatoris; ipsemet erat infirmus, sed convalescit iam laus Deo. Comitata sunt edicta denno ad festum Purificationis Mariae.² Alia nulla habemus. Omnes bene valemus. Dominum Joannem³ salvere iube, omnibusque mea studia deferas. Etiam atque etiam vale et me ama.

Viennae, 18. die Decembris 1571.

Tuus ex animo amantissimus

Martinus Dietrich.

Hac septimana nullus ex [Venetia] cursor venit.

Külczime: Al molto Magnifico Signor Hugo Plotio, dottor I. U. excellentissimo, patron mio osservandissimo. Padova.

(Eredeti, a 9736. z. 14. kötet 75. levele.)

4.

[Bécs,] 1571 deczember 29.

Zsámboki János Blotz Hugónak és Berzeviczy Mártonnak.

Sambucus S. Fasciculus mihi redditus est: duae sunt, quae tibi molestiam exhibere videntur, consuetudo nonnullorum frequentior et vicarii tui importunitas, quorum illud ipse tua diligentia mederi poteris, huic patrono, ne urgeat importune, promittit, cumque nihil praecipue de eo in mandatis receperis. Ex praescripto eius ratione ad R^{mm} pecuniam mittit dominus per veredarium, dum colybi certi spes fiat. Tu vero caetera perge, nec ullis impedimentis iniici moram progressibus patiare, fecis gratiam non vulgarem. Hasce domino d[octori] Mantuam modo statim, si quid respondeat, mitte.

¹ Az 1574 április 21-én elhunyt Medici János.

² Vagyis 1572 februárius 2-ikára,

³ Tanítványa: ifj. Liszthi János.

Scripsi aliquot arcus triumphales mere antiquo etc., sed cursoribus oneri vellem esse iniquus, qui animam exigunt.

Vale. Festo Thomae 1571.

Berzevitio.

Domino Berzevitio S. S. Cuius rationem scribendi et quos exprimendos putat, laudo ut vero pergor cohortare, ita enim rem aggressus mihi videtur, et si eandem viam porro diligenter et vestigia persequi velit, facile aliquid egregium et quod miremur, brevi assequatur. Tum et patriae memor sit, moneas, in cuius segete et arva studiorum fructus clusae sint uberiores, gloria autem cum reliquo ipso coniuncta vivit, ὡς ἄνδρος ἀν ἀρχῆ.

De mente illius et erga me mutua voluntate cum magna dubitiorii tum nunc eo nobis reddito, prolixa suaque uti polliceor.

A tantis fasciculis ad me deinceps abstineas. Reverendissimo inscribas vel partite mittas et rationes volebat exigere, nisi libertate in aulae obduxissem.

Külczime: Al molto Magnifico Signor dottor Hugo Blotius, gentilhuomo Fiamengo etc. come fratello. Padova. Appresso il Signor dottor Mantua in Porzia.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 78. levele.)

5.

[Padua, 1571 vége.]

Kendy Farkas Blotz Hugónak.

Kendius suo Plotio. S.

Postquam res eo deducta est, ut et status meus culpam deprecari cupiat, aut certe debeat, et nobiles Germani, qui laesi sunt, gratia nostri pacem amplectantur, peto a te, mi optime Bloti (iam enim causa tuaque imprimis humanitas, hoc genus efflagitationis facile patitur) ut statuta commodissima hora, quam et nos et nobiles laesi adesse possint, mihi per puerum eam horam quam commodiorem vos iudicabitis, renuncies, ut placati, sine molestia deinceps, optima pace fruamur.

Vale meque tuum esse, tum usu cum responsione, scito.

Hátlapján Blotz megjegyzése: N[obilis] Kendius Transylvanus, pro nomine (ni fallor) Wolfgangus, adolescens doctissimus, sed tandem ab nimiam ingenii intentionem mente motus. De dissidio quodam inter famulum suum et nobilem quendam Germanum in causa iniuriarum orto et praesentibus utriusque nationis studiosis reponendo.

(Eredeti, a 9737. z. 18. kötet 314. levele.)

6.

[Padua, 1571 vége.]

Kendy Farkas Blotz Hugónak.

Kendius suo Blotio. S. d.

Invitavi ad coenam Contarenum¹ et Bathorium² nostros. Cum autem et vos, optime Blotie, mei studiosissimos habeam (ut et ego sane sum vestri)

¹ A velenczei Contarini-család egyik tanuló tagja.

² Somlyói Báthory István, a hasonló nevű erdélyi fejedelem unokaöccse, néhai Báthory András elsőszülött fia.

peto a te quam diligentissime, ut una cum discipulo tuo,¹ adolescentulo ornatissimo, ad nos venias. Hoc mihi, nec gratius quidquam, nec incommodius facere poteris. Qua in re exoranda, pluribus non utar, cum id votum nostram amicitiam exorasse existimem. Vale et veni, aliter non feceris. Vide, me tibi commendari. Listhium plurimum saluto.

Mihi ad vos ire non vacat, ideo etiam ignoscate mihi.

Külczíme: D[omino] Blotio, amico optimo.

(Eredeti, a 9737. z. 18. kötet 212. levele.)

7.

Velence, 1572 januárus 2.

Verancsics Fausztus Blotz Hugónak.

Faustus Verantius Dalmata Hugoni Blotio, amico suo honoratissimo. S[alutem] P[lurimum].

Accepi litteras tuas voluntatemque tuam bene intellexi, ac etiam, quod iubebas peregi. Itaque te Indies expectamus. Quod te mihi non vulgariter, sed latine ac optime scribentem excusas, minus recte facis, nam excusatio recte factorum superflua est. Nisi forte me huius rei ignarum facis, vel vero me ita scribentem ad te iocando tamquam irreverentem repraehendere conaris. Sed absit haec opinio abs te. Meque iam olim in scholis ex optimis auctoribus haec percepisse scito. Quod reliquum est, me tui ac Listhii nostri cum amantissimum, tum et colendissimum reputato. Vale ac Joinum² nostrum cum Bathoreo iube salvere.

Venetis, postridie cal. Ianuarii 1572.

Külczíme: Ad manus viri eruditissimi ac doctissimi domini Hugonis Blotii etc. A Padua. In Porcia a Ca Pesaro, fra i dui porteggi.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 83. levele.)

Megjegyzés. A Paduában tanult Verancsics Fausztust 1571 végén Magyarországbán találjuk, de úgy látszik, ősszel (talán október havában) Velenczébe ment, hol szülei, testvérei laktak.³

8.

Bécs, 1572 februárus 5.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

S. P. D. Scriptis et obsignatis iam duobus fasciculis ad Cubinium⁴ et Nicodemum, in quos ad vos quoque litteras conieci, tandem, doctissime et humanissime vir, apud veredariorum magistro tuas inveni, quae me magno gaudio affecerunt. Ex quibus intellexi et perspexi singularem tuum erga me amorem et fidem magnam, petitionemque accepi, cui mea sponte satis-

¹ Ifjabb Liszthi János.

² Ki ez a Joinus, nem tudjuk.

³ Verancsics Antal összes munkái X. k. 245. és 342. l.

⁴ Kubinyi László paduai magyar tanuló.

facere hac in parte si quid gravius dicitur studeo. Id quod officium sinceri flagitat amici, qualem me esse confidas et permansurum, ut dissendenti familiariter recepi. Quod itaque suspicaris de Berzeviceo, mehercle nihil affirmare certi habeo. Fortasse ex illis coniicis invidiam, quod vi quasi se domino hoc in officio, quo tu egregie fungeris, saepius obtrudebat, pollicens suam ingentem operam, ex quo affectu non parvum (ut opinor), cum decidisset, erga te concepit odium, quod et praesens (antea litteris odiosis profecto) nunc declarat, ut intelligo, repulsamque R^{mo} domino nostro exprobrare coepit, quod suam, scilicet ita contempsisset operam et studium oblatum in erudiendo filiolo. Imo affirmat se duntaxat hac spe informati pueri Patavii hanc aetatem transegisse. Graviter dolet, hanc sibi esse ereptam commoditatem emanendi, sed Reverendissimus dominus prudentius multo respondit: se agere gratias pro oblato ultro officio, se agnoscere promptum suum erga filium animum, negans sibi esse redditas, in quibus perscripsit haec litteras. Coram tamen Sambuco dixit: *Ecce quam est impudens homo iste, quem Apollinem esse praedicabant; nunc prodit suam ignaviam et arrogantiam.* Subridens quoque nuper cum vidisset illam Kovaciocii orationem,¹ illisit: quid velaent ista. Tu sapienter (quod et domino placuisse audivi) fecisti, quod ipsum mediocriter commendasti. Est enim periculosum et plena res suspicionis laudare homines praesertim suspectos propter multiplices eorum et varias nostras atque voluntates, quae multis centenis involucris teguntur. Irascatur et invidet: tibi nocere minime potest. Si quid tam gravius et durius in te dixerit, non te celabo; et nunc adaperirem profecto, crede mihi; sed praeter haec puerilia nihil audivi, quae ut apud te secreto retineas, oro. Satis enim est, te nosse solum lenitatem hominis et quo sit erga te animo praeditus, videlicet malevolo, ut colligo, nihil ego affirmo. Nova ex amicorum litterulis intelliges. His valere vos feliciter optamus et resalutamus omnes.

Viennae, 5. die Februarii. Anno 72.

Tuae Excellentiae studiosissimus et observantissimus

Martinus Dietrich.

Proxime ad dominum Listhium scribam, nunc impediōr discessum Posenium.

Külczime: Al molto Magnifico Signor, el Signor Hugo Plotio, gentilhuomo Fiamengo etc. padron et amico mio osservandissimo. A Padova. In Portia appresso l'Excellentissimo dottor Mantoa.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 90. levele.)

9.

Pozsony, 1572 februárius 16.

Berzeviczy Márton Blotz Hugónak.

S. D. Litteras tuas una cum rationibus sumptuum vestrorum R^{mo} episcopo Vesprimiensi² reddidi, cui de puero illo alendo meam sententiam

¹ A Paduában tanuló Kovacsóczy Farkasnak Báthory István erdélyi fejedelemről írt és Velenczében (1571 szeptember elsejei kelettel) kiadott oratioja; Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár III. k. 611. sz. a.

² Liszthi János választott veszprémi püspök.

aperui. Promisit, se tibi de omnibus rescripturum.¹ Me adhuc humaniter complexus est. Quintus dies est, ex quo huc venit. Neque principes, neque Caesar² advenerunt, illi propediem sunt adfuturi, hic vero fini tantum comitorum intererit. Varadinensis³ et Strigoniensis⁴ non obscure ostenderunt, tuas litteras ipsis esse gratas. Noster Nicasius⁵ basilice valet et ad te scribit. Brevi amandabitur David Ungnad cum pensione annua Caesaris Constantinopolim. Nam de societate ineunda foederis pontificii⁶ nihil hic auditur. Puto hunc annum silentio extractum iri. Si quid in his comitiis explorati habebimus, scribemus ad te. Discipulo tuo, eleganti adolescenti, verbis meis salutem dices. Bene vale, mi Bloti, et saluta Georgium,⁷ cuius virtutes nuper in mensa heri sui episcopi gnaviter collaudavi.

Posonii, XVI. Februarii 1572.

Tui studiosissimus

Martinus Berzeviceius.

Külczíme: Al molto Magnifico et Eccellentissimo Signor Hugone Blotio gentilhuomo Fiamengo, Signore mio osservandissimo. Padua in Porcia in Ca Pesaro.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 94. levele.)

10.

Velenceze, 1572 februárius 18.

Gyulai Pál Blotz Hugónak.

Paulus Julianus Hugoni Blotio suo. S. P. D.

Litteras ad me tuas D. Volfangus,⁸ contubernalis tuus, hodie mihi reddidit, in quibus me, ut illi in emendis quibus fructibus adessem, petis. Recte igitur, mi doctissime Bloti, amanterque factum abs te est, quod a me loro absis, opera tamen mea utendum tibi esse duxisti. Sic itaque velim existimes, me quidem ex eo, quo te primum tempore novi, ita tuarum virtutum amore, tuaque humanitate tibi esse devinctum, ut nihil accidere posse putem, in quo non tibi perlibenter gratificari studeam. Ac nunc quidem nescio, quo pacto ita accidit, ut cum essem ad iuvandum dominum Volfangum paratissimus, (si quidem iuvari is a me in hoc minimi momenti negotio potuisset) sine me res tua ex sententia confecta est.

Quod ad meum scriptum, quod petis, attinet, agnosco in eo tui erga me animi affectionem, et sane vellem, eum me vel esse iam, vel futurum deinceps esse, qui aliquid auribus tuis dignum ad legendum dare posset. Sed tyro sum, qui ex incitiae tenebris pedem modo movere coepi, promovi certe aut parum, aut nihil. Mitto ad te nihilominus meae quinquaginta dierum lucubrationis fructum, non ideo mehercle tibi, ut eo afferre ullam delecta-

¹ Irt is 1572 márczius 7-én; kiadva a Történelmi Tár 1907. évf.

² Ekkor II. Miksa magyar király.

³ Váradí püspök Bornemisza Gergely.

⁴ Az esztergomi érsek 1569 óta Verancsics Antal.

⁵ A flandriai származású Ellebodus Nicasius (Blotz földije) pozsonyi kanonok, ki szintén Paduában tanult s az 1569–1571 közti években is ott találjuk.

⁶ Római pápa ekkor 1566 óta V. Pius.

⁷ Hofmann György pozsonyi ifjú, a ki akkor még szintén Paduában tanult.

⁸ Kovacsóczy Farkas, ki ekkor Paduából Velenczébe átment.

tionem me posse existimarem, sed ut tibi, hoc est, amico carissimo, petent morem gererem. Mitto autem hac lege, ut ad resurrectionis Christi festum¹ abs te recipere iterum possim. Est enim id, quod mitto, dialogi exemplum Fausti Verantii, quod sua is manu sibi descripsit.² Alterum namque, quod ego habebam, ipse Viennam mittere coactus sum. Id vero, quod iam habeo, non a quoque, nisi a me ipso legi posse, ita partim lituris, partim chartarum distractione totum est contaminatum. Hoc vero te, mi iucundissime Bloti, admoneo, ut si aliquas horas in hoc perlegendo dialogo perdere volueris, id tibi persuasum habe, post singulosque periodos in memoriam revoca, me materiam solum aedificandi operis, lapides nimirum et ligna congressisse, formam nullam, nullum ornatum adhibuisse.

Dabo operam, nacto idoneo ad hanc rem otio, ut maiore diligentia perscribam et hoc quicquid totum aliud faciam. Usus sum, ut videbis, stilo satis inculto et horrido, ut qui inter barbaros philosophos, Arabes et Latinos versatus, ad elegantiores litteras legendas, toto triennio, quo habitavi Patavii,³ recurrere non potui. Cum igitur alia fortasse limatiore ad scribendum oratione accessero, tibi libenter hunc dialogum legendum dabo, tuamque de eo indicationem requiram.

Nunc si legeris duo solum in eo perpende: intentionem et ordinem, quo rem inventam disposui. Caeterum nihil.

Vale, mi amantissime et doctissime Bloti, meque tui amantissimum ama, et dominum Listhium meis verbis saluta.

Tibis curae fuisse meum de libris graecis mandatum vel potius petitionem, mihi perquamgratum perque optum est. Sed iam cesso. Has litteras praesente domino Volfango festinantissime scripsi. Scripsi autem, quicquid in buccam venit. Scis enim id, quod cum iudicio suscipitur, sine iusto tempore fieri non posse.

Venetis, die 18. [Februarii.]⁴ Anno 1572.

Non relegi litteras.

Külczime: Doctissimo et humanissimo viro Hugoni Blotio Belgae, amico meo carissimo. Patavium.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 188. levele.)⁵

11.

Bécs, 1572 márczius 11.

Gyulai Pál Blotz Hugónak.

Paulus Julianus Hugoni Blotio Belgae, amico suo optimo. S. D.

Salve, mi Bloti. Ego itinere usus satis foedo et difficili, Viennam 8. die Martii perveni. Eius diei vesperi, quo huc appuli, ita contigit, ut una cum Thoma Milithio, R^{mi} episcopi,⁶ ut vocant, secretario coenarem. Tum

¹ Húsvét, mely ez évben április 6-ikára esvén, e sietségből hiányosan keltezett levelet Gyulai (útban hazafelé) bizonyára februárius 18-án írta.

² Verancsics e munkája ismeretlen.

³ E szerint Gyulai Pál 1569-ben jutott a paduai egyetemre.

⁴ Mivel nagyon sietett, ez a szó tollában maradt.

⁵ E levél mellett hever 189. sz. a. egykori másolata, hibásan 1572 október 5-iki kelettel ellátva.

⁶ Liszthi János veszprémi püspök.

temporis tuas ad se is litteras a me accepit, perlibenterque et percupide legit. Is multa de vobis amanter est ex me sciscitatus. Altero die ^{R^{mum}} accessi vestrasque illi litteras dedi. Hominem ego, qui suapte natura durior morosiorque quibusdam esse videtur, valde facilem offendi. Collocutus cum [eo] sum partim de vobis, partim de rebus satis copiose, de vobis omnia, quae dixi, libenter audivit. Heri fui apud Sambucum.¹ Accepit et legit tuas litteras. Cratonem nondum vidimus. Alia, quae mihi abs te mandata fuerunt, curavi. Scriberem ad te, carissime Bloti, pluribus verbis, si esset mihi otium. Scribam alias. Nunc vale et Cindilinum² meo nomine saluta.

Viennae, 11. Martii 1572.

Remisi tibi 8 Ungaricos aureos. Gratias tibi ago, quod me iuvisti egentem.

Külczime: Al molto Magnifico Signor Hugoni Blotio, amico mio osservandissimo, Padoa.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 98. levele.)

12.

Pozsony, 1572 április 7.

Berzeviczy Márton Blötz Hugónak.

S. D. Nicasius cum has exarare vellem, dixit, se brevi tibi rescripturum.³ Hanc autem epistolam scribo petitione Serczegi ductus, qui te rogatum esse vult, ut annulum vel potius signum eius isthic absolvendum curares. Nam haec mora illi videtur molestissima. Quaeso et ego, mi Bloti, eius causa, fac ut amicitiam tuam hic noster amicus experiatur. Non erit immemor tuae humanitatis, ad te sumptum quamprimum remittet. Nescio, cur sileas, iam bis scripsi, tu ne semel quidem rescribis. Nos propediem hinc discedemus rebus infectis, nam omnes res in proximam dietam, quae mense Septembri inaugurationi novi regis nostri Rudolphi indicetur, dilatae sunt. Quatuor florenorum tributum in singulas ianuas ad biennium Caesari obtulimus. Metuimus Tartarorum insultum, ad Giulam quoque ad quadringentos milites nostros Turcae profligarunt, nos interim magna munera pro iniuriis Turcae paramus, quae propediem Byzantium devehentur legato Davide Ungnado. Salvere iubeo tuum discipulum Ioannem Listhium, optimae spei adolescentem. Sed quorsum tuus hortus, quem in area tua erexisti? Fortasse instituendis medicinae studiosis praeparas. Pugnandum erit tibi cum Guillandino,⁴ in cuius messem videris immisisse falcem. Bene vale, et salvebis a Nicasio.

Posonio, 7. Aprilis 1572.

Tui studiosissimus

Martinus Berzeviceus.

Inclusas litteras velim mittas Florentiam.

¹ Zsámboki János, a ki a hatvanas években tanult Paduában.

² Cindel (Zindelinus) Farkas Passauból.

³ Ekkorra Ellebodius tehát már hazatért Bázeltől.

⁴ Guillandinus Menyhárt Königsbergből való orvos, a ki 1561 óta élt Paduában, hol a botanikus kert előjárója, 1574 óta pedig *demonstrator plantarum* volt, 1589-ben bekövetkezett haláláig.

Külczíme: Al molto Magnifico et Eccellente Signor mio osservandissimo, il Signor Hugone Blotio, gentiluomo Fiamengo. Padova, in Ca Pesaro.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 110. levele.)

13.

[Bécs,] 1572 április 16.

Zsámboki János Blotz Hugónak.

Sambucus S. Emi septem marmora ante annum a doctore Cauino Patavino, negociator est Maes[er] Simon librarius. Mitto nunc pretium. Oro, mi Bloti, omnibus rebus ei adsis, curetis capsulas vel binis capitibus singulas vel singulis singulorum, quo sine offensa narium vel auriculorium huc perventur. Impensas curabit et vecturam Venetias ipse Simon vel vos interea. A Magnifico praefecto Patavino vel daziariis testimonium Venetias impetrabitur, esse tantum marmora pro curia Caesareae Maiestatis, ne Venetiis in fontigo capsulae solvantur et molestis iterum impensis componi cogantur. Facies mihi rem gratissimam, si vestrum hominem una Venetias conductorem in tutum mandarís, ut in fontigo tradantur negotiatori et factori Eyslerorum, qui in fontigo cameram suam habent. Sunt celebres mercatores Viennenses, Andreas et Sebastianus Eysleri, affines mei; ii caetera curabunt. Habent iidem litteras a Sua Maiestate pro libera ab oneribus viarum vectura. Vale et hoc officio me nostramque necessitudinem cumulabis. Si opus est, accerse quoque Hofmannum et alios. Quidquid impensum erit, restituetur. Vale.

16. April. 1572.

Reverendissimus noster cras Posenio advenit. Electus est Rudolphus in regem Ungarorum.

Külczíme: Al molto Magnifico Signor, il dottor Hugo Blotius, preceptor del Signor Giovanni Listhio etc. amico osservandissimo. Padova in presso al Signor dottor Mantua.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 117. levele.)

14.

Bécs, 1572 április 22.

Berzeviczy Márton Blotz Hugónak.

S. D. 12. die Aprilis solutus est conventus noster Poseniensis, 16. cum hero tuo Viennam veni. Nicasius discedenti mihi tradidit fasciculum litterarum, quem cum his tibi mitto. Nihil propemodum in his comitiis actum. Omnes deliberationes ad proxima dilata. Dies est statutus Septembris octavus, tum etiam novus designatus rex Rudolphus inaugurabitur. Stephanus Dobó libertati restitutus est, Caspari quoque Homonnai gratia facta, intercedentibus pro eis principibus. Noster patronus¹ valde frigide mecum

¹ Liszthi János püspök, kit Dietrich Márton besúgásaival elidegenített Berzeviczytől.

agit, non potui ab eo impetrare, ut mihi aditum ad Caesarem permisisset, adeo hominem morosum semper deprehendi. Caesar hodie a prandio ad Thermas¹ proficiscetur. Ego in patriam ibo frustra hoc bimestre spatium hic consumsi consilio Listhii nostri. Aequo animo et id feram. Pro Georgio nostro amantissimo saepius apud heres intercessi. Clausula qua in litteris usus est, se perdidit. Patronus ne audire quidem vult cum quis de eo loquitur, ita est exacerbatus. Vellem, ut quamprimum rediret. Fortasse praesentia iram hominis facilius mitigabit quam amicorum preces. Listhius heri podagra in brachiis valde est vexatus, prae doloris impatientia ingeminasse eum aiunt. Bene vale et saluta verbis meis tuum discipulum, summae spei adolescentem.

Viennae, 22. Aprilis 1572.

Tui studiosissimus

Martinus Berzeviceus.

Salutabis verbis meis omnes amicos meos et praecipue dominum Pinellum.²

Külczime: Al molto Eccellente et Magnifico Signor Hugone Blotio dottore di leggi, Signore suo osservandissimo. A Padoa in Porceglia in Ca Pesaro.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 121. levele.)

15.

Trento, 1572 április 25.

Hofmann György Blotz Hugónak.

S. P. D. Hodie Tridentum venimus, cras reliquum itineris aggrediemur. Equos recentes conduximus quinque coronariis Oenopontem usque. Caro quidem, sed quid faceres. Il enim, quibus in Tridentino itinere utebamur lassitudine fessi, ulterius iter tolerare vix posse videbantur. In hoc autem oppido cum sit exigua equorum copia, ii erant conducendi, qui nobis offerebantur. De tuo credito egi non solum cum Cubinio, sed etiam cum Nicodemo nostro. Etsi enim Cubinius pecuniam, quam mihi mutuo dedisti, meo nomine restitutum se tibi primo quoque tempore promiserit, tamen cum recordarer, Cubinium parentem satis parce filio suppeditare solere sumptus atque hunc non parum alieni aeris iam antea conflavisse, quod illi necessario dissolvendum erit, tutius tibi providere volui, nempe ut Cubinio quidem non solvente Nicodemus tibi pro me satisfaciatur, hoc enim mihi est pollicitus, tu, utrum velis, convenies. Si ne hi quidem solverint, abs te admonitus ipse tibi debitum persolvam. Litteras, quas ad Nicasium scribis, legi, quae sunt et plene scriptae, et tui erga me amoris argumentum evidentissimum continent. Si quae praeterea in mei commendationem scribi poterint, ne id per veredarios facere omittas, rogo. Ad R^{mum} etiam Varadiensem aliquas litteras des, velim. Bene vale, mi Bloti, atque me, qualem

¹ A badeni meleg fűrdők értendők.

² Az 1535-ben született Pinelli János Vincze jogtudor, ki azonban orvostudományal, történelemmel, mennyiségtannal és nyelvészettel is foglalkozott; Paduában halt meg 1601 augusztus 4-én.

hactenus cognovisti, futurum in perpetuum existimas. Listhio nostro charissimo salutem ascribo, reliquos etiam contuberniales tuos meo nomine salutes. Datae Tridenti, 25. Aprilis 1572.

Tui studiosissimus et amantissimus G. Hofmannus.

Külczíme: All molto Magnifico Signor Hugoni Blotio, gentilhuomo Fiamengo, amico mio charissimo, a Padova, appresso il Mantua.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 123. levele.)

Megjegyzés. A levélíróról Blotz Hugó (a 9690. kötet 63. lapján) ezt jegyezte fel: Georgius Hofmannus, in camera Cassoviensi regius secretarius, cllens autem episcopi Vacienensis;¹ egy előbbi levelén pedig, a 9708. k. 37. lapján: Georgius Hofmann Hungarus, Argentinae olim auditor meus, nunc in aedibus Catharinae Murarae al Pozzo della vacca 1571.

16.

Pozsony, 1572 április 30.

Hofmann György Blotz Hugónak.

S. P. D. Quas ad me Nicasius litteras dederat de patroni mei ira conscriptas, ad 23. Martii² diem tuis involutas accepi. Eas a Nicodemo resignatas doleo, cum huius rei nullam illi fecerim potestatem, sed resignatas iam ante perlegisse te gratum mihi est. Credo pleraque eorum esse, quae litteris Nicasius commiserat. Iratum enim mihi plane fuisse episcopum meum³ ex pluribus cognovi, sed eam iram, ut subito susceperat, ita etiam statim deposnit. Unde factum est, ut prius illum placatum mihi senserim, quam iratum fuisse sciverim. Neque enim recte epistolam perpenderat, in qua factam sibi contumeliam putabat, si quidem, quod ego cum conditione posui, ille absolute acceperit, itaque cum ad se reversus epistolam relegisset et verborum sensum animo coepisset, iram paulatim remisit, interim aliis sibi a me redditis literis fuisse dixit, argumento et stylo leniori conscriptis, quibus, quod sibi magnae essent voluptati, quicquid reliquum fuit irae, sublatum fuisse, me cum redirem, benevole acceperit, a quo tempore ita me tractavit, ut facile apareret, me ab illo magnum in modum diligi et meam illi vitam summae curae esse agnoscam. Tuas ad Nicasium litteras legi, quibus mea laudes pleno ore in coelum extolis. Plura omnino mihi tribuis, quam vel virtus mea meruit vel mea in te merita, quae nulla sunt, requirunt. Si illas laudes eo praescripsisti, quod me illis dignum existimares, agnosco amorem tuum erga me singularem, quo impulsus maiore mihi, quam quibus dignus sim, ascribis, sin ideo me praedicas, ut hoc requirenti mihi rem gratiam facias, in eo quoque tuam agnosco benevolentiam tuumque commodandi mihi studium probo. Sed cum a te petii, ut Nicasio de me scriberes, non hoc volui, ut meas illi virtutes celebrares, sed ut illum rogares, mihi sua auctoritate et gratia, qui apud episcopum meum valet plurimum, praesto

¹ Ujlaki János váci püspök.

² Tévesen írva így: Maii.

³ Liszthi János veszprémi püspök.

esset, si ita res postularet. Eas literas cum ad me Nicasius misisset legendas, patrono exhibui, quibus lectis magnam me gratiam apud illum inivisse cognovi. Quas vero ad me dedisti, breviores erant. Sed tamen illas patronus legit et cupit omnes videre, quae ab amicis afferuntur, non mehercle alia de causa, quam quod variarum epistolarum lectione delectetur. Itaque cum ad me scribes (quod etiam patroni causa facias quam saepissime), ita tuas literas accomodes, ne legentis illius aures res aliqua offendat et ne conspirationem aliquam inter nos initam fuisse suspicetur. Quatuor aureos, quos mihi credidisti, nunc tibi mississem, nisi accepisse te ab iis, quos solvendi reos tibi obtuleram, putassem. Nam Cubinio quadraginta aurei non ita diu pro viatico sunt missi, ex quibus credo illum tibi satisfecisse meo nomine, cum hoc facturum se mihi receperit. Sin ab illo nihildum accepisti, nec spes est solutionis, fac sciam, ego certe curabo, ut debitum primo quoque tempore recipias.

Habebitis Pisis brevi pepones et melones, eorum semina diligenter colligere et ad me transmittere te volo, sed praestantissimorum, quia vilium hic quoque magna suppetit copia. Memini anno superiori pepones me edisse non admodum magnos, sed rotundos, mira saporis iucunditate et dulcedine, cortices habent squamosos leprae instar. Maturiscunt ubi alii pepones fere exoluerunt; de illo genere mitti volo. Novi nihil habemus. Die 7. Septembris designatus erat Rudolphi, imperatoris filii, in Hungariae regem inaugurationi. Eam rem propter annonae inopiam in aliud tempus dilatum iri putant. Quae isthic nova habentur, ad me quaeso scribas. Listhium tuum meo nomine officiose salutes et ut ad me scribat admoneas. Sed et domesticis tuis caeterisque amicis communibus salutem dicas. Vale caeterum, charissime mi Bloti, et me, ut facis, ama.

Posonii, pridie Calendas Mai 1572.

Tui amicissimus et studiosissimus

G. Hofmannus.

Külczíme: Al Magnifico Signor, il Signor Hugo Blotio, amico mio carissimo, a Padova, in Porcia, appresso il dottor Mantua.

(Eredeti, a 9737. z. 14. köt. 124. levele.)

17.

Bécs, 1572 május 27.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

Martinus Dietrich Domino Hugoni Blotio etc. S. D. P.

Si vos bene valetis, gaudeo et gratulor vehementer. Nos belle omnes habemus. Misi nuper novem nomine Domini Serczegi, nunc ducentos Ungaricos iussu R^{mi} domini nostri fideliter perferendos, dedi magistro veredariorum, quorum praemium iam persolutum. Pro litteris pariter omnibus, quas hactenus accepimus a vobis quasve nos vicissim transmiseramus, solvimus, acquiescit nunc. Posthac vero vult, ut concludatis hac lege: ut hic pretium sibi litterarum detur, aut Patavii integre, aut vos dumtaxat pro illis solvatis, quae hinc adferuntur. Nos vestras redimamus, sed ut vere fatear id, quod sentio, prima enim magis arridet sententia, vos enim magis pecunia indigetis, quam nos, quibus quotidie nihil nisi pecunia. R^{mo} domino velim tuam hac in re adaperias sententiam quamprimum. De Margaretha,

quod cupis ex me scire. Certo statuas me diligenter disquisivisse, sed scito, me illam non vidisse. Ea quidem semper distraxi curam, sed me fefellit opinio. Invenio ipsam, nemini fidem adhuc dedisse, et esse probam, pudicam, piam, honestissimisque parentibus procreatam, sed pauperulam, quae paupertas multos deterret. Sperat tamen aliquid a domina, cui fideliter iam diu servivit, imo ab ipsa educata est liberaliter. Senex repulsam est passus, ut intelligo, quamvis ipse negat. Adduxit filium R^{mi} domini istis diebus in Baden, quo cum adhuc ibi est. Puer apud patrem manebit. Rosenberger captivus in arce imperatoris hic mortuus est hac septimana, sepultus ad Divum Stephanum. Haec raptim, proxime uberius omnia ad tuam Excellentiam perscribam. Nova, si quae sunt, fac rogo sciamus. Iterum atque iterum vale et me ama. Salutato dominum Ioannem officiose et nostros omnes.

Viennae, 27. Maii. Anno 72.

Tuae Excellentiae ex animo studiosissimus Martinus Dietrich.

Külczime: Al Excellentissimo dottor, il Signor Hugo Blotio, gentilhuomo Fiamingo, padron et amico meo honorandissimo. A Padova. Alli Eremitani.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 132. levele.)

18.

Bécs, 1572 június 16.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

S. P. D. Scripsi nuper ad te, Excellentissime vir, de illo, quod scire cupiebas, meam sententiam, addidi et aliorum opinionem. Ego namque non novi, nec vidi honestissimam virginem, miror itaque, cur me apud dominum Serczegium de negligentia litterarum accuses, cum ego vobis imprimis complacere studeam, nihilque vestra amicitia antiquius mihi censeo. Fortasse negligentia tabellarii perierunt litterae. Ego profecto sedulo scripsi omnia, quae audivi. Si vis verum cognoscere, perfer et exspecta, quotidie huc expectatur dominus sua cum aula. Ibi melius omnia potuero expiscari. Nova haec sunt, si ignoras. Hodie eligetur locumtenens per Hungariae archiepiscopum, omnes clamant, cras certo sciemus. De comitiorum die quoque cras in consilio deliberabitur, quae omnia ubi certa habuero, ad vos perscribam. Dominus Chiaky¹ in Transylvania obiit 17. die Maii. Forgacz² est in parva authoritate. Omnes profecto, qui huc ex Transylvania veniunt (veniunt autem quotidie multi), maledicunt et lacerant illum turpissimis verbis: Nescit stylum Ungariae et multa sibi tribuit. Haec tibi. Domino Listhio ex me salutem plurimam. R^{mus} dominus convaluit, laus Deo. Febris recessit, cruditas quoque et dolor stomachi remisit. His vale feliciter.

Raptim Viennae, 16. die Iunii. Anno 72.

Rogo ut has restituas. Nicodemum salute officiose. De speculis illum admonitum et rogatum mirum in modum velim.

Tuae Excellentiae ex animo studiosissimus Martinus Dietrich.

¹ Irva hibásan így: Czaky.

² Forgách Ferenczet érti.

Külczíme: Al molto Magnifico Signor Hugo Blotio, dottore eccellentissimo, padron mio osservandissimo. A Padova. Alli Eremitani.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 134. levele.)

19.

[Bécs,] 1572 június 25.

Zsámboki János Blotz Hugónak.

Sambucus S. Serius rescribo, quod absens fuerim. Interea vos pecuniam accepistis. Ego sollicitavi omnibus modis sumptus et causam tuam solvo. Credo me aliquid profecturum. R^{mus} dominus, quod tibi scribo, lethaliter laborat, ut heri de vita fuerit eius desperatum. Sed hodie nonnihil se colligit; ostendit spem medicis meliorem. Absit mors. Simoni rescripsi, misi hactenus 123 ducatos et tres Portugallorum, facit ad 127 ducatorum pro 6 libris, reliqui sunt 33 pro iis. Si Simon recuserit, spondeas, sine damno tuo facies. Causa est, cur id velim, dum marmora huc pertineant, efficite, oro, in eis includendis sive illis adhibitis pectoribus, ut duobus somis commode Eysleri in fontigo huc queant mittere. Beabis me, beneficium non levidense gratia emetior.

Vale, raptim dum eo ad visendum Reverendissimum. 25. Iunii 1572.

Simon scribit de 100 ducatis, cum ego postae polonicae 123 dederam et antea miseram arram 3 Portugallenses.

Külczíme: Al Excellentissimo et Magnifico Signor dottor Hugo Blotius, amico suo honorandissimo detur. Padoa, appresso il Signor dottor Mantua con Signor Ongaro Giovan Listhio. Cito, cito.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 136. levele.)

20.

Bécs, 1572 június 29.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

S. D. Redditae sunt mihi litterae Excellentissimae Dominationis, [V^{rae}] credo ante quatrimum, quibus intelligo, vos nondum pecuniam accepisse. Redarguis me certe graviter. Nolo, putes me aliquid ita imprudenter acturum. Habeo et testes et chyrographum ab ipso, nec dicit sua culpa evenisse, sed tabellariorum, qui illa hebdomada nollebant currere. Putat itaque iam certo vobis datam pecuniam. Sum igitur innocens, et careo omni culpa hac in parte, quod negligentius perferuntur. Ego sequenter denuo mandavi illi, ut scribat ad fratrem suum, ne vos remoretur illa. Melius ibi rescire potes causam tarditatis. Pecunia est certa. De reliquis breviter narro, quod comitia seu coronatio Posonii habebitur: ad 8. diem Septembris. Dux Ioannes Wilhelmus est hic cum uxore¹ et Friderici quoque captivi principis coniux

¹ János Frigyes szász herceg 1563-ban nótáztatván elfogatótt s később Bécs-újhelyre vitetett élethossziglanl fogságba, hová felesége, Erzsébet is önként követte 1572-ben s ott is halt meg 1594-ben, míg maga a herceg 1595 május 9-én a felső-ausztriai Steierben.

huc venit. Quid in causa sit, non habeo affirmare. Polliceri possum etiam acceptos imperatori. Archiepiscopus Strigoniensis declaratus est hodie in missa, quam celebravit locumtenens Hungariae. R^{mus} dominus noster adhuc graviter decumbit profecto post thermas istas, dolore dumtaxat ventriculi. Nos omnes recte habemus. Vos belle valere cupimus. Salutato officiosissime dominum Listhium omnesque meos salvere iube. Sercekius pariter febricula quadrientali decumbit.

Viennae raptim, 29. die Iunii. Anno 72.

Ignoscas rogo festinationi, alias diligentius. Hac hora regales expedire cogimur. Etiam atque etiam vale. Salve.

Tuae Excellentiae studiosissimus

Martinus Dietrich.

Külczime: Al molto Magnifico Signor mio osservandissimo, il Signor dottor Hugo Blotio etc. padron mio osservandissimo. A Padova.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 137. levele.)

21.

Pozsony, 1572 július 16.

Hofmann György Blotz Hugónak.

S. P. D. Quod tot meis litteris lacessitus, nihil ad me scribis, iratum te mihi suspicor. Debitum te fortassis movet, quod hinc tibi iam misissem, nisi vel Cubinium vel Nicodemum aut iam satisfacisse, aut satisfacturum meo nomine putarem. De quo quia neque abs te, neque ab alio quoquam mihi certi aliquid scriptum est, in solvendo sum coactus esse tardior. Tu ad me, quaeso, clare perscribas, numerata ne tibi ipsis sit pecunia nec non, et an tibi ipsi solvere velint. Re cognita, nisi officium fecero perfidus sim.

Nicasius nunc iam tertiam hebdomadam Posenio abest. Quas illi proxime scripsisti litteras, ego habeo, redditurus illi cum primum venerit. Novi nihil habemus. Ad 8. diem Septembris futura est Rudolphi, imperatoris filii nati maximi, in regem Hungariae inauguratio Posenii solemniter peragenda. O, quam vellem tum adesses, multa certe videres, quorum recordatio dulcis et grata esset tibi in perpetuum futura. Aiunt, Hispaniarum regem¹ Ioannem Austriacum² cum classe revocare, ut Hispaniae provinciis, quibus Gallorum rex et Genuani bellum facere cogitant, praesidio sit, et Venetos suarum virium desperatione abiectis armis pacem ab hoste implorare. Quod quale sit, ad me quaeso scribas. Vale felicissime et me ama.

Posonii, 16. Iulii 1572.

Tui studiosissimus

G. Hofmanus.

Domino Listhio salutem ex me dicas atque etiam tuis aliis contubernaliibus.

Külczime: Virtute et doctrina praestantissimo domino Hugoni Blotio, iureconsulto eximio, amico suo plurimum colendo. Patavii.

Alatta Blotz kezével: Receptae 14. Novembris 1572.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 139. levele.)

¹ Ekkor II. Fülöp.

² Don Juan d'Austria, a lepantoi győző.

22.

Bécs, 1572 július 21.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

S. P. D. Excellentissime vir, scio quam sis cupidus rerum novarum, nec ignoro peregrinarum, quam gratum et iucundum accidat, cognoscere quae alibi id est domi eveniunt atque geruntur. Quare haec brevissime ad vos exarare volui. Primum scito, quod rex Poloniae¹ diem suum in Christo obiit septima die huius mensis. Et ideo imperator legatos misit ad proceres in Poloniam his diebus. Princeps legationis est dominus Proskowski. Causam quilibet potest perpendere, ut scilicet filius successor eligatur, sed quo pacto succedet, cogita. Iam Turca cum Moldavo² bellum aperte indicunt et negant foedus post mortem durare. Danubis et Morava (quod secundo te cupio scire) praeteritis diebus in tantum exundarunt, quod omnes desperarint. Aqua abstulit ex Austria omne fere foenum, triticum et reliqua omnia, quod similiter Ungariae accidit. Laboratur vehementer. Apud nos sunt inventi die Iovis³ homines, boves, equi mortui, multis in locis oppida corruerunt. Heri princeps Saxoniae Ioannes Wilhelmus hinc movit in Saxoniam properans. Uxor fratris manet adhuc in Civitate nova⁴ apud maritum, permissu imperatoris. Nos post comitia et coronationem Rudolphi Vratislaviam⁵ cogitamus. Fama est, Venetos magnum a Turcis damnum accepisse. Regem item Hispaniae suam classem revocare, et ita foedus dissolvi. Item quoque ducis Albensis fratrem aut filium (dubitant in hoc) ab Hugenotis captum et suspensum cum quadraginta Hispanis esse, rumor est apud nos. Scitote Petrum Serenii, qui officium dapiferi hic in aula nostra obibat, mortuum esse ante quatrimum. Iuvenis robustus sane. Dominus quoque adhuc graviter decumbit. Qua ex causa domina Sopronio venit huc cum liberis. Puellam vidi, de qua scripseras Posonium mihi. Placet profecto; sed nondum cum illa sum locutus, at faciam, ut mores et animam expiscar. Tandem ad te omnia sedulo. Haec raptim scripsi. Tota domus vos officiose salutat. Ego vos etiam atque etiam salvare iubeo et bene valere. Nos perbelle habemus.

Vigesimo primo die mensis Iulii. Anno 1572. Vienna.

Omnibus meo nomine salutem.

Tui ex animo studiosissimus

Martinus Dietrich.

Külczime: Al molto Magnifico Signor Hugoni Blotio, gentilhuomo Fiamengo etc. padron mio carissimo. A Padova.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 138. levele.)

23.

Bécs, 1572 augusztus 4.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

S. P. Gaudeo et laetor vos bona uti valetudine, quod ex Cubinio nostro nuper intellexi, qui adhuc hic certas ob causas perseverat, cogitans quotidie de suo in patriam discessu fauste et feliciter suscipiendo. Cui ego omni auxilio et

¹ Zsigmond Ágost, kivel a Jagiello-ház kihalt.

² Moldvai vajda ekkor: János.

³ Vagyis július 17-én.

⁴ Magyar neve: Bécsújhely.

⁵ Breslau magyarul Boroszló.

consilio (si quod in me est) adesse conor. Nicodemus ante meum ex patria redditum in Moraviam praepropere discessit, quod mehercle graviter fero. Nova apud nos sunt, quod R^{mus} dominus noster electus sit 28. Iulii episcopus lauriensis,¹ et Stephanus Radecius Agriensis,² qui in suum lorum suffecit episcopum Tininiensem.³ Sic commutata sunt officia episcoporum. Venit Calendis Augusti episcopus Pragensis,⁴ qui, ut fama volat, in Poloniam cum domino in Pernstein⁵ ad sepeliendum regem mittetur hoc mense. Nos interim Posonium ad celebranda comitia et deligendum regem properabimus, quibus omnibus rite et solemniter peractis, tandem in bruma Cracoviam iter habituri sumus, inde Pragam, ubi pariter sceptrum regi tradetur. Haec ita iam in consilio disposita scito. Dubium est adhuc de imperii comitiis, quae nonnulli proxima aestate futura praedicant. Comes Eckius a Salmio⁶ duxit uxorem dominam Thoeroek Ferenczin, nuptiae brevi celebrabuntur. Kendy manet in aula cum Bornemisza.⁷ Domina cum liberis domini adhuc hic commoratur, sed certo non vidi illam, quia latent semper absconditae in cubiculis suis. At conabor et perquiram, si vis, de illa, de qua antea etc. Dominus R^{mus} adhuc aegrotat, sed remisit dolor, laus Deo. Haec nunc. Salutant vos omnes amici familiariter et officiose. Cubicularius quoque domini decumbit, sed est extra periculum. Etiam atque etiam valete et nos amate. Raptim 4. die Augusti. Anno 72. Vienna.

Tuae Excellentiae studiosissimus

Martinus Dietrich.

Külczime: Al Excellentissimo dottor Hugo Blotio, gentilhuomo Fiamengo, padron mio osservandissimo. A Padova. Alli Eremitani, appresso il dottor Mantua.

Kis czédulán: P. S. Qui de Venetorum classe rumor, spes aut metus, scribe quaeso. Mihi iam deest, quid scribam, multa, at inania.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 145. levele.)

24.

Bécs, 1572 augusztus 5.

Kendy Farkas Blotz Hugónak.

Volfangus Kendius Hugoni Blotio Belgae S. P. d.

Celeriter et brevissime quidem scriptam accipe, Bloti, epistolam, nostrae amicitiae et promissorum meorum complementum. Nos valemus, te quoque plurimum valere desideramus. De statu nostro tunc erimus certiores, cum sanitas antistiti Tauriensi a diis immortalibus reddita fuerit. Nova pauca habemus, forte et illa ab aliis perscripta. Nunc certe mihi nec illa, nec alia plura scribendi datur occasio, faciam aliquando, ne desideretur abs te dili-

¹ Liszthi János eddigi veszprémi püspök választatott györi püspökké, de csak 1573 januárius 31-én erősített meg méltóságában.

² Egri püspök maradt 1586-ig.

³ Fejérvöy István knini püspök Liszthi helyére ment veszprémi püspöknek.

⁴ Brus Antal, 1561—1580 közt.

⁵ Pernstein Wratlslaw cseh főnemes, II. Miksa kamarása.

⁶ Egg Graf zu Salm und Neuburg am Rhein császári tanácsos és györi kapitány.

⁷ Rogoznai Bornemisza Márton.

gentia mea. Ego te et amabo et observabo, dum vivam. Vale, et nos in tui amore vivere persuade.

Vienna, Nonas Augusti 1572.

Külczíme: Docto et integerrimo viro D. Hugoni Blotio, Belgae, praeceptoris ornatissimi adolescentis domini Ioannes Listhii iunioris, amico optimo. Padoa in Porciglia.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 146. levele.)

25.

Velenceze, 1572 augusztus 23.

Gyulai Pál Blotz Hugónak.

Paulus Iulanus Hugoni Blotio Belgae, amico optimo. S. P. D.

Litteras hodie ex Ungaria Germaniaque accepi, partim a Kendio nostro, partim ab aliis amicis. Cum iis haec quoque ad te allatae mihi sunt, quas hac scheda tibi mitto. De te nihil audio. Nescio equam apud vos recti sit. Ego quidem nunc non satis ex sententia valeo. Passae Budensis, qui potiori inferioris Pannoniae parti cum imperio praest, legatus apud imperatorem esse scribitur. Legationis causam nemo nisi imperator eiusque pauci admodum secretarii intelligunt. Buda aliaque arces Hungariae finitimae ab Turca muniri coeptae sunt. Hoc est praeter Turcae consuetudinem. Bene vale et si quid habes novi, fac ut nos quoque intelligamus. Listhium nostrum, praestantissimae indolis et magnae spei adolescentem, meo nomine salutari abs te cupio.

Venetiis, 23. Augusti 1572.

Kendius noster scribit, se a Listhio nostro magna cum benevolentia esse acceptum.

Külczíme: Doctissimo viro D. Hugoni Blotio Belgae, amico meo carissimo. Patavium.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 151. levele.)

26.

Bécs, 1572 szeptember 9.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

S. D. Clarissime vir. Iam dudum nihil abs te litterarum habui, causam quae sit plane ignoro. Ego rarius scripsi, ductus spe et expectatione tuarum et quia nec argumentum, nec causam exarandi habui. Nunc quia peregrinis nova grata esse scio, breviter ad vos, quae hic geruntur, perscribo, et quae post hac accident, faciam ut sciat, pro virili, arguta et artificiosa a me non expectate. Scitote, nos esse in Hungaria, ubi exulat oratio elegans et subtilis, qua et ego olim delectabar. Nova haec sunt. Quod hodie Viennenses cives et circaiacentium civitatum hinc moverunt expectantes principes in Hainburg, qui post biduum movebant. Principes duo ex Bavaria venerunt die Veneris;¹ heri archidux Carolus appulit cum magna caterva; imperator

¹ Vagyis szeptember 5-én.

podagra laborans sella circumfertur, in arce hodie tamen in Eberstorf prandium sumpsit causa principum, qui venatum exiverunt eo. De discessu tamen imperatoris nihil habeo affirmare; filii antecedent sicut et ipse patrem (piae memoriae) antegressus est, cum sumpsit imperium. Mathias iunior heri coepit aegrotare. Bohemi iam hic sunt omnes, Ungari duntaxat Posonium expectantur. Nos cras hinc cogitamus, quamvis dominus R^{mus} ante triduum primum experit egredi, decubuit per quinque menses graviter; quae dein gerentur, sedulo ad vos perscribam.

Nicodemum hodie primum vidi, qui vestram perhonorificam fecit mentionem. Unum dolebat, quod tam tarde pecuniam transmisisset. Sed vacat culpa, mihi crede. Kendius est cum Bornemisza in aula. Cubini domum discessit. Berzevicium in Transylvania esse fama est; nobis pecuniam remisit fideliter. Domina cum liberis domini Posonii erit, splendide vestivit puellas et filium nunc. His valete. Raptim et salvete officiose. Dominus Tiburtius² dubitat de litteris, an domino Ioanni sint redditae, ad quas responsum expectat. Etiam atque etiam valete.

Viennae, 9. die Septembris. Anno 72.

Tuae Excellentiae studiosissimus

Martinus Dietrich.

Nicasius male habet.

Külczime: Al Excellentissimo Signor Hugo Blotio, gentiluomo Fiamengo etc. padron mio osservandissimo. A Padua. Alli Eremitani.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 159. levele.)

27.

Madocsány, 1562 szeptember 30.

Kubinyi László Blotz Hugónak.

S. D. Antepenultima die Octobris allatae mihi sunt litterae Humanitatis tuae Posonio, ex quibus percipio, pecuniam abs me missam nondum ad vos pervenisse, dum has ad me scriberetis. Verum iam nihil diffido, quin dudum eo perlata sit, et Humanitati tuae quoque octo illi Pannonici a Kovaciocio nostro sint redditi ac omni debita gratiarum actione nomine meo restituti. Libenter autem, mi domine Bloti, tempestivius fidem meam apud vos omnes exolvissem, nisi arduum quoddam patris mei¹ apud Caesarem negotium me Viennae integrum mensem delinuisset, ut satis quidem sollicitus eram de acquirenda pecunia, vobisque Patavium Vienna statim transmittenda, sed cum sim prorsus isthic ignotus, non erat mihi integrum mutuo a quoque petere, praeterquam a domino Serczegio nostro nonnullisque aliis familiaribus, verum laterem tantum lavi. Litteras vestras omnes singulis, ut me facere volebatis, fideliter exhibui. Dominum R^{num} offenderam graviter decumbentem. Nunc quoque fama est ipsum graviter aegrotare. Pro novitatibus interim communicatis Humanitati tuae magnas ago et habeo gratias, quod et imposterum velim eandem facere, si molestum non erit. De me vero Humanitas tua hoc sibi persuadeat, quod pro officio

² Himmelreich Tiburtius udvari ember.

¹ Kubinyi Kristóf.

mihi praestito semper me fidum ac sincerum amicum sit habitura, quodque omni genere gratitudinis, oblata occasione, iterum sim recompensaturus. Saluto plurimum dominum Listhium nostrum, quem una cum Humanitate tua diu bene ac feliciter valere cupio.

Ex Madaczan, Pridie Kal. Octobris. Anno 72.

Humanitatis tuae studiosissimus Ladislaus Kubini.

Külczíme: Clarissimo viro, domino Hugoni Blotio, nunc Patavii comoranti etc. Domino et fautori suo observandissimo,

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 164. levele.)

28.

[Bécs,] 1572 október 8.

Zsámboki János Blotz Hugónak.

Sambucus S.

Patronus¹ communis meo imprimis consilio convalescit. Satis malus fuit diuturnum, nenios et spiritus absumpserat, nunc modo ἀναχηψ accurata opus habet. Celebritas coronati Rudolphi copiosa fuit, et omnibus partibus admirabilis, cuius historiam accipies aliquando. Mitto novem ducatos senarum librarum reliquos ad summam 180 ducatorum. Precor alia etc. Te pro necessitudine valde oro, Simonem cohortare, tua opera marmora apte capsulis brica vel tenia, prout commodo gerulorum equorum videbitur componetis. Libere asque impedimento teloniorum autoritate diplomatis Caesarai, quod Eisleri in fontigo iam a me habent, conduci poterunt. Quacunque in parte tuo subsidio fuerit opus, Sambuci praesto adsis, beneficium non peribit. Saluta Listhium a me et alios. Ioinus ille vester nunc est ad cancellariae opus redactus estque apud R^{mm} nostrum Listhium.

Vale, 8. Octobris. 1572.

Nuntius cladis secundae, utinam ultimae, nihildum singulare attulit. De prima victoria 16 arcus mei sunt typis aereis Antverpiae editi,² adiungam et rebus nunc gestis plures. In Belgio, post Gallicum facinus, omnia sollicitudinis plena et ad vindictam divinam spectatura.

Külczíme: Clarissimo Hugoni Blotio, doctori etc. amico suo osservandissimo. Padoa. Cito.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 167. levele.)

29.

Pozsony, 1572 október 12.

Kendy Farkas Blotz Hugónak.

Volfangus Kendius Hugoni Blotio Belgae. S. D.

Si ad amicitiam inter absentes confirmandam, aliquid possunt litterae, posse autem nec tibi, Bloti, dubium est, nec cuique esse potest, iure fungor

¹ Liszthi János győri püspök.

² Ez *Don Juan d'Austria* győzelmét dicsőítő „Arcus aliquot triumphales...” című 1572-iki műve (Régi Magyar Könyvtár III. k. 615. sz.), melynek egy dedikációs példányát a bécsi udvari könyvtár őrzi.

meo munere. Cum enim ego iam antea, dum Patavii essem, pro doctrina tua et virtute et amandum te, et observandum duxissem, feci partim meo more quidem, partim ex officio, ut ad te scriberem, praesertim cum et tua in scribendo diligentia taciturnitatem non pateretur. Quod tu me tantum ames, quantum litteris ostendis, nec miror (me enim tibi tuisque moribus alienum facis) et valde gaudeo. Enim vero nihil duxi unquam antiquius, quam a bono viro amarier. Virtus quidem mea causa non est, ut tibi multum de me polliceri possis, certe meum in te stádium tale est, ut id summum esse vel iniurato mihi credere possis. In quo ego nunc cognovi Platonis illud amorem inter homines ex conformitate oriri idearum. Litteras meas, quas tu latinas apellas, non video cur appellare possis, cum mihi inter strepitus aulicos, nec si possem, latinari liceret. Sed accipio hoc tuum de me iudicium, cum et Naeivius apud Pacuvium, ut refert Cicero, se cupiat laudari a laudato viro. Sed de his hactenus.

Nimirum me sollicitat absentia librorum meorum. Feceris, mi Bloti, mihi gratissimum, si cum Iulano¹ dederitis operam, ut tibi cum primum emittendi eos dabitur occasio, Viennae fideliter apud mercatorem aliquem deponatis. Credo enim te aliquem horum nosse. Ego quidem adhuc novi neminem. Cubinium audivi debitum curare, Nicodemum vero iam curasse.² Forte non fallent creditores. Coronationis historiam nolo ad te scribere,² scribent alii, multa prudentissime ipse coniciet. Rerum novarum nihil, nos a vobis omnia expectamus. Vale et me ama.

Posonio, IV. Idus Octobris 1572.

Külczíme: Doctrina morumque elegantia insigni viro D. Hugoni Blotio Belgae at amico optimo. Patavii. In Porcia appresso la casa del' Eccellentissimo dottor Manza.

Hátlapján Blotz kezével: Redditaé 14. Novembris 1572.

(Eredeti, a 9739. z. 14. kötet 170. lapján.)

30.

Bécs, 1572 október 22.

Dietrich Márton Blotz Hugónak.

Martinus Dietrich, Blotio S. P.

Heri demum Posonio redii, ubi, quae gesta sint, etsi Listhius noster humaniter admodum me suis roget, ut ordine singula (sicut recepi antea per litteras me facturum) perscribam, tamen quoniam tunc talia, ut decet, copiose satis comprehendere et explanare pusilla haec epistola virium et ingenii mei non est, accedit ad haec, quod Berzeviceus noster recta hinc ad vos contendit, qui tanquam spectator et auditor et inquisitor rerum novarum diligentissimus multo copiosius et verius palam narrare poterit. Multa quoque ex litteris Ioini, qui se nobis adiunxit, intelligetis. Ego vero cum magis otio abundare spero, non committam, ut me accusare possitis negligentiae. Nunc et valetudine impediior et temporis augustia premor, quare in his excusatum me habebitis. Imperator quotidie huc expectatur, filii duo

¹ A még Paduában lévő Gyulai Pál.

² Rudolf magyar királylyá koronázására czéloz.

famdudum hic sunt natu minores. In Polonia pestis et in Silesia mirum in modum grassatur. Legati imperatoris adhuc ibi commorantur, congregantur nunc proceres regni, acturi de novo rege deligendo. Hungari regem laus Deo habent, sed prope re infecta discedunt. Nihil enim certi de sede et mansione illius determinatum. Lites quoque miserorum pendent hominum, qui dirimendi causas duntaxat convenerunt. In alia comitia omnia sunt dilata. Articulos quos concluderunt praecipuos ad vos mittam. His me vobis et nos singulos Deo Optimo Maximo commendo.

Raptim 22. Octobris. Anno 72. Vienna.

V[ester] studiosissimus

M. Dietrich.

Serczegius claudus in thermis lavat Manerstorffii. Nicasius convalescit. Cubicularius R^{mi} domini nostri Moes in patriam heri discessit hinc.

Külczíme: Al molto Magnifico Signor padron mio osservandissimo, il Signor dottor Hugo Blotio gentilhuomo Fiamengo. A Padova. In Portia. *Háttlapján Blotz kezével:* Receptae 14. Novembris 1572.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 174. levele.)

31.

[Bécs, 1573] januárius 12.

Zsámboki János Blotz Hugónak.

Sambucus S.

Dudum suspicatus sum, quod scribis de negligentia veredarii, nam pecuniam dissolvi totam ante sex menses. Acrius cum magistro hinc Petri fratre egí, qui serio mandat, ut proximo cursu apocha mittatur et Simoni vel ipsi doctori Cavino numeretur. Tu igitur vel Simone non aperte urge bonam et commodam inmissionem marmorum, interpone auctoritatem, quidquid insuper fuerit, illico fide integra recipietis. Est Venetiis nobilis insignis Venetus in vicina fontigi ad Sancti Chrysostomi aediculam, Hieronymus Leon, qui officium nullum in expediendo deseret. Si meis sump-tibus Venetias qui deducat, mittendus erit aliquis, ut in fontigo Eislerorum negociatori tradantur et ab oneribus teloniorum liberentur, gratum erit. Habent illi mandatum Caesareum pariter iam acceptum. Illud te unice oro, adhibito Bassano Alexandro et aliis antiquariis, consulto, an cum pectoribus affictis mitti debeant et vecturarum pretium mereantur, nam 10 fl. non respicio, sin minus, sola capita mittantur; facietis, quod voletis, nec parcite numis. Memoriam et progressus discipuli amplector, cum renunciabis. 4. Kal. Ianuarii.

Basilica mea graece et latine fere typis sunt absoluta. *Harmenopulum*¹ correctionem quoque editurus sum cum omni iuris codicum parapompes etc.

Haec in lucto in testinis malis scripsi, ex causa num Simonis et pollicere a me omnia copiosa et pro officiis gratiam agam. 12. Ianuarii 1573.

Külczíme: Al Magnifico et Excellence Signor dottor Hugo Blotius, maggiordomo del Signor Giovanni Listhio Ongaro, amico osservandissimo. Padoa in Portia appresso l'Excellento Bonavito overo in bottega del Simon libraro al Bo.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 199. levele.)

¹ Zsámboki e két idézett műve (legalább ily czímen) ismeretlen.

32.

[Bécs,] 1573 márczius 6.

Zsámboki János Blotz Hugónak.

Sambucus S.

Reddidit mihi studiosus quidam tuas, quem tua causa et iudicio et mea quoque sponte ac voluntate complexus sum omni officio. De veredarii malitia satis sum edoctus, significavi et obtuli fratri iniquum facinus, de quo melius et copiosius essem monitus; miratur confirmat pecuniam esse numeratam ante mensem etc.

Amabo te, quem in meis rebus observo esse sollicitum. Adde ad diligentiam Simonis tuam quoque operam et in pectoribus marmorum simul mittendis, vel si vecturam nimium onerarent, nec valde sunt pulchra, istic abiciuntur; iudicium amicorum Bosani et aliorum. Collocatio eorum et in arcas conclusio Patavii non est penitus funibus absolvenda etc. nam audio Venetiis apertum iri eas more solito, nisi si a praetore vel teloniariis Patavinis testimonium simul demittatur. Est prope domum Germanorum ad Sanctum Chrysostomum insignis nobilis Hieronymus Leo, Hinnanus, meus vetus amicus, qui omnia Venetiis mea causa faciet. Oro, adesto quoad per alia necessaria licet his mutis et surdis marmoribus quicquid impenderit mihi at perfecto, reddam omnia. Quod Paulus Zegedeus me coronationis pompam Victorio misisse dixerit, errat, est liber Antverpiae excusus meus, in quo sunt 16 arcus triumphales more antiquo inscriptionibus illustres, et quorum exemplaria minime desunt, sed post nundinas Francfurtenses accipiam, et alia mittam vobis.

Dum abes, edidit bibliotheca nostra Michalis Glycei *Orientalis historias*, *Manassis chronicon*, de viris illustribus, Hesichium; item ad coronationem regis decretorum et consuetudinum librum emendavi, indice et vocum insolentium explicatione, praefatione, oratione de coronatione illustravi et auxi, sed veredarius 3 aureos, 2 aureos abste exigeret. Listhium nostrum redamo, iudicium tuum et testimonium de ipsius virtutibus gratissimum est, nec operam ludet apud patrem, si tot promissis responderit.

Vale. Raptim 6. Martii 1573.

Nova varia, sed incerta, nec libenter scribo per certas causas.

Külczime: Al molto Magnifico Signor dottor Hugo Blotio, maggior-domo del Signor Giovanni Listhio, illustre baron Ongaro, amico suo. Padoa. in Porcia appresso Signor dottor Mantua. Cito.

Alatta Blotz kezével: Redditae Patavii 14. Martii.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 218. levele.)

33.

[Bécs, 1574] április 24.

Zsámboki János Blotz Hugónak.

Sambucus S.

Tuas accepi, Ellebodio suas Ponium misi. De copiosa tua in me measque res et usus voluntate nunquam dubitavi, quod eiusdem memoria sensum confirmare cupis, id iure officiosi et integri amici semper duxi. Utinam tua causa aliquid efficiam; parum vires possunt, si opinio autoritate quid ab aliis impetraverit, libere scribito, impera; nihil est, quod neglectum

querere. De paere praeter omnium spem ac vota, quid scribam, tuto ignoro, quid sentiamus, ex aliis intelliges. Importuna rei nominique christiano violatur, sed auctores viderunt. Ursinus nobiscum est; is abs te me petiit, cum R^{mus} pactorum de revocando B. eique loco commodo prospiciendo.

Heri inter prandium R^{mo} negotium exposui, qui ut redeat sibi melius caveat prolixiusque prospiciat, nunquam impediturum se ait, imo sibi consilium placere ad teque proxime de ipso expediundo scripturum. Aldum Manitium a me saluta, Cumque tam facile tuam operam mihi deferas, te valde etiam atque etiam rogo, ipse cum per alios ad S. Georgii aediculas Graeculorum scribas atque expiscere, num adsit Andreas dal Mar. Is enim impostor a me ante quatuor annos 150 scutorum accepit certis promissis et syngrapha data, missurum se mihi quamprimum libros a me requisitos. Sed nihil dum vidi, profectus erat Ilerdam cum libris manu scriptis ad Antonium Augustinum in Hispaniam. Si reversus esset, cogere illum per amicos ad liberandum fidem, sed dissimula nomen meum, nam frater Joannis dal Mar subolfiet, me quiddam mi eos iure moliri. Poteris pretium librorum emendorum ex talia cognoscere. Est praeterea mihi valde opus Photii patriarchae bibliotheca. Te obsecro, descriptum illum emas vel antiqua manu mihi compares apud eosdem Graecos. Venit 25 coronatorum 30 ducatis mutillis, ut vocant.

Vale, 27. Aprilis 15...

Külczíme: Al molto Magnifico et Excellentissimo Signor dottor Hugo Blotius, governor dell Illustrissimo Signor Listhio, barone Ongaro, amico osservandissimo. In Vineggia.¹

(Eredeti, a 9737. z. 18. kötet 257 levele.)

34.

Padua, 1574 október 23,

Kovacsóczy Farkas Blotz Hugónak.

S. P. Accepi litteras tuas, et quibus cognovi, quod de discessu vestro statueritis, qua tamen in re vos molestia illa et difficultate rei pecuniariae non carere valde doleo. Sed tamen haec quoque (ut ego existimo) quando alia parata ad iter habueritis, facile corrigi a vobis superarique poterit, cum non sint defuturi, qui hac in re lubenter usibus vestris inserviant. Mathias Polianius, popularis meus, una cum discipulo suo ut vobiscum iter hoc conficiat, maiorem animum quam vires habet. Si quidem nondum est ea valetudine, ut aptus esse posset tanto itineri, hoc praesertim iniquissimo iam ut vides, anni tempore. Verumtamen quia ita est omnino animatus, ut nullomodo (nisi quid gravius accadat) hanc sibi opportunitatem elabi patiat, orat te iterum atque iterum, ut quamcunque de discessu hoc vestro rationem iniveritis, eam sibi quoque vobiscum esse velitis. Nam sive currus, sivo equi conducendi vobis erunt, in numerum se plane vestrum reponi adscribique cupiunt. Qua de re litteras tuas avidae exspectabunt; qui te et Littium plurimum salutant. Eum tu

¹ Levelét Zsámbokl abban a tudatban czímezte Velenczébe, hogy Blotzot már ott találja, holott ekkor Rómában járt neveltjével.

una cum Schvendio,¹ ut ex me quoque diligentissime salutes, te summopere rogo. Novi si vel ex Hungaria aliquid vel ex aliis partibus habueris, rogo ad me scribas, litterasque huc in Porciam in domum doctoris Petrellae mittas. Vale, mi Bloti, et me tui amantissimum certo puta.

Patavio, 23. Octobris 1574.

Tui amicissimus

V. Kovaciocius.²

Külczíme: Al molto magnifico Signor Hugone Blotio, Signor et maggior mio osservandissimo. Venitia. Al Signor Giovanne Unterholzer nel fontigo di Tedeschi al No 33.

(Eredeti, a 9737. z. 14. kötet 429. levele.)

Megjegyzés: Kovacsóczynak ezen kívül még hat Blotz Hugóhoz intézett paduai levele van a következő évből, melyeket — mint ismeretleneket — egy másik összeállításban fogunk közölni.

Mencsik Ferdinánd.

¹ Schvendi Lázár hadvezér hasonnevű fia.

² Róla a 9708. kötet 116. lapján Blotz ezt az egykori följegyzését találjuk: Wolfgangus Couaciocius Ongarus, domini Martini Berzevicei contubernalis.

APRÓ KÖZLEMÉNYEK

Szapolyai Miklós erdélyi püspök. (1462—1468.)

Az erdélyi püspöki hatóságnak időnként kiadott hivatalos névkönyve szerint Erdély főpásztori süvege az 1462—1469 közti években Kaplai Miklós fejét ékesítette. A névkönyv ez állítása mint történeti tény azután kivétel nélkül átment történetíróink műveibe is, sőt a tudós *Gams* sem habozott azt „Series episcoporum ecclesiae universae“ című hatalmas művébe átvenni. Előttem azonban, a ki az erdélyi egyházmegye történetére vonatkozó adatok egybegyűjtésével már huzamosabb idő óta foglalkozom s így figyelmemet az erdélyi püspökök családi viszonyaira is ki kellett terjesztenem, ez az állítás gyanusnak, később határozottan tévesnek tűnt föl. Míg egy részről ugyanis Miklós püspököt a Rátót nemzetségből eredő Kaplai-család nemzedékrendjébe beilleszteni nem sikerült, addig más részről az is világos, hogy 1469-ben, a mely évben Erdély főpapi széke üresen állott, Miklós püspök az erdélyi egyházmegyét nem kormányozhatta. Kutatásaim révén most már nemcsak a kérdéses Miklós erdélyi püspök családnevét sikerült végérvényesen megállapítanom, hanem hazánk egy főrangú, sőt mi több királyi családjának a nemzedékrendjét is kiegészíthetem. Ezt annál szivesebben teszem, mivel újabban többször esett szó a Szapolyai-család nemzedékrendjéről,¹ melyhez most magam is hozzájárulhatok az alábbi érdekes adalékkal.

Eddigi téves tudásunkat Gergely szolnoki főesperes, erdélyi kanonok és tasnádi püspöki helynök helyesbbíti, a ki egy 1463 februárius 8-ikán Tasnádon kelt oklevelében püspökéről „venerandus dominus noster graciosus *Nicolaus de Zapolya* electus et confirmatus ecclesie Albensis Transilvane“ szavakkal tesz említést.² Az akkori erdélyi püspök tehát a Szapolyai-családnak volt tagja, még pedig Szapolyai Imre kincstartó³ testvére,

¹ Igy: dr. Wertner Mór az *Erdélyi Múzeum* 1904. évf. 24—30. l. Tersztyánszky Dezső a *Turul* 1909. évf. 137—138. l. és Wertner válasza ugyanott, 178—179. l.

² A gróf Zichy-család okmánytára X. k. 256. l.

³ Ezt a velencei államtanácsnak 1462 márczius 30-ikán II. Pius pápához éppen az ő érdekében intézett átirata e soraiból tudjuk: Magyarország királya ő Felségének nálunk időző követe bennünket nagyon megkért, hogy mivel az *erdélyi püspökséget* illetőleg tisztelendő Szapolyai Miklós úr, *a magyar király kincstartójának fivére* részére az apostoli bullák már elkészültek, írjunk Szentségednek és esedezünk, hogy szokott kegyességénél és jóindulatánál fogva méltóztassék elrendelni, hogy az említett bullák ingyen és a díjak elengedése mellett adassanak ki az érdekeltnek

az, a ki a Szapolyai-család emelkedésének és fényének alapját megvetette, s a kinek, mint Mátyás király kedvencének nem kis része lehetett abban, hogy fivére Miklós királyi kegy folytán, 1462 tavaszán Erdély dúsan jövedelmező főpapi székébe ülhesse.

Szapolyai Miklós erdélyi püspök másik testvére István szintén vezérszerepet játszott hazánk történetében, második nejétől, Hedvig tescheni hercegnőtől született János fia pedig hazánk utolsó nemzeti királya volt.

Hogy Szapolyai Miklós erdélyi püspök és a későbbi két magyar nádor (Szapolyai Imre és István) édes testvérek voltak, kiviláglik azon oklevelekből is, melyek a három fivért részint atyjukkal, László vajdával, részint csak egymagukban együtt említik. Így V. László magyar királynak egy 1455 augusztus 8-ikán kelt rendeletében Szapolyai László, az atya s Imre, Miklós és István fiai említetnek.¹ Csak a három fivér szerepel ellenben együtt Mátyás király egy adománylevelében.² Az a körülmény, hogy Miklós püspök testvérei között az oklevelekben mindig *második* helyen fordul elő, arra mutat, hogy Imrénél fiatalabb, Istvánnál pedig idősebb, szóval atyjának másodszületett fia volt. Mint püspök mindössze hét évig állott az erdélyi egyházmegye élén, mert 1468 végén már meghalt, Imre bátyját 19, István öcscsét pedig 31 évvel előzvé meg a halálban.³

Végezetül, ha püspökünket beillesztjük a Szapolyai-család nemzedékrendjébe, azonosnak találjuk azzal, kit okleveleink 1455-ből (Fekete) Miklós néven ismernek; de viszont, mivel Wagner Károly már 1778-ban kimutatta, hogy a Szapolyai-család a Kaplai-család őseitől származik⁴ — ezt

annyival is inkább, mert a hit szent ügyéért már eddig is sokkal több költségtől sem riadt vissza, mint a mennyibe e bullák után esedékes díj kerülné. Költségén a törökök ellen egymaga 400 lovast állított ki. Ezt a jövőre nézve is készségesen megígéri. Ha azonban kérelmünk meghallgatásra nem találna, ez esetben arra kérjük Szentségedet, hogy tétesse át e bullákat hozzánk azon meghagyással, hogy azok csak azon esetben szolgáltatassanak ki az érdekelt félnek, ha az érettségük járó díjak lefizetésével kötelezettségének már eleget tett... (Magyar diplomáciai emlékek Mátyás korából I. k. 129. l.)

¹ Erdélyi Múzeum 1904. évf. 26. lapjának 2. jegyzete.

² Zichy-család okmánytára X. k. 160. l.

³ Az erdélyi egyházmegyei hivatalos évkönyv ugyan Miklós püspököt még 1469-ben is mint Erdély főpásztorát szerepelteti, de ez téves. A királyi oklevelek záradékai szerint ugyanis az erdélyi püspöki szék már 1468 december 27-ikén (sexto kalendas Januarii) üres volt. (Katona, Historia critica XV. k. 261. l.) Hogy pedig az Miklós püspöknek nem valamely más főpapi székbe való áthelyezése folytán ürült meg, kitűnik nemcsak azon tényből, hogy Miklós püspök nevével többé az élők sorában nem találkozunk, hanem azon pápai oklevélből is, melylyel a szentszék 1472 december 18-ikán négy évig tartó széküresedés után, Veronai Gábor szentferencz rendi papot a *Miklós püspök elhalálása* folytán megürült erdélyi főpapi székbe emeli; Katholikus Szemle 1896. évf. 630. l.

⁴ Idézve a *Turul* 1909. évf. 137. l.

az újabban megtámadott származást úgylátszik családi hagyományként Szapolyai Miklós erdélyi püspök is igazolja, amennyiben eddig Kaplai Miklós néven volt ismeretes.

Dr. Temesváry János.

Magyarok V. Károly császár udvartartásában. (1546—47.)

Nemrég egy rézmetszetekkel díszített XVII. századi ívrétű vastag (1962 lapnyi) német munka I. kötetéhez jutottam, melynek czime következő:

Der Römischen Kaiser-und Königlich Majesteten, auch des Heiligen Römischen Reichs Geistliche- und Weltliche Stände, Churfürsten, Fürsten etc. Handlungen und Ausschreiben etc, Von Rechtmässigkeit, Anfang Fort- und endlichen Ausgang des Teutschen Kriegs Kaiser Karls des fünften wider die Schmalkaldische Bunds-Oberste Chur- und Fürsten von Sachsen und Hessen und Ihre Chur- und fürstl: G. G. Mitverwandte vom Jahre 1546 bis auf das Jahr 1558. Ordentlich zusammengebracht, jetzt aber vom neuen übersehen und mit Kupfern, auch neuen dazu gehörigen Materien vermehrt und zum andernmal an Tag gegeben durch Herrn Friedrich Hortledern Fürst-Sächsischen Hofrath zu Weimar. Gedruckt zu Gota in Verlegung Wolfgang Endters. Anno 1645.

E könyvben lapozgatva, 326. lapján találjuk azoknak a névsorát, kik V. Károly kíséretében (mint udvartartásának rendes tagjai) 1546 augusztus 3-án Regensburgból indulva az ellenségre mentek s végigharczolva az egész hadjáratot 1547 július 23-án újra visszatértek Augsburgba. E névsor 36. csoportjában 34 lovász (Pferde Stall Cabalerisso) van felsorolva s köztük 30-ik gyanánt ez a név: *Bereiter der Kaiserlichen Pferde* Christoph Batori, Hungar. Odább (a 375. lapon) a hadjáratban résztvevő tisztek névsora kezdődik s benne a 398. lapon találjuk ezt a két magyar vonatkozást:

73. *Von dem Obristen über die Hungarische leichte Reuterei.* Nyare Ferens, das ist Franciscus Nyare (dann die Hungarn setzen die Zunamen den Taufnamen vor) Obrister über die Hungarische leichte Reuterei, welche man (weiss nicht mit was barbarischem Wort) Hussarn nennet, solche bestand aus 1071 Reutern.

74. *Rittmeister über die leichte Hungarische Reuterei.* Aus jetzt bemelten 1071 Reutern hatte der Obrist vor sich 200, Peter a Wackit 200, Peter Erdedy 150, Bartel Horwat 131, Franz Soy 190, Sebastian Bornamissa 50, Franz Croton 50, Johann Peteu 100.

Nem kerül nagy fejtörésbe, hogy e német fonetikával írt neveket átírva, rájövünk, hogy a magyar huszárezred ezredese, *Nydri* Ferencz alatt *Bakics* Péter, *Erdödy* Péter, *Horvát* Bertalan, *Zay* Ferencz, *Bornemisza* Sebestyén és *Pethő* János szolgált német földön, kiknek életrajzához becses adalékul vonulnak fel ezek az eddig ismeretlen följegyzések. Mindössze *Croton* nevét nem tudjuk helyesen megfejteni, annyira el van tor-

zítva. Följegyzéseink közt legbecsesebb azonban az, mely arról szól, hogy Báthory Kristóf, Erdélyország későbbi fejedelme ifjúkorában (melyről oly keveset tudunk,) 1546—47 közt V. Károly császár lovásza volt!

Martian Julián.

II. Apafi Mihály özvegye, gróf Bethlen Kata halála. (1725.)

II. Apafi Mihály 1696 szeptember 13-ikától kezdve Bécsben volt internálva feleségével, iktári gróf Bethlen Katával, kivel 1695 junius havában Balázsfalván kelt egybe. E házasságra jegyzé meg (Cserei Mihály krónikásunk szerint) Apor István: „Emlékezzék rá Kegyelmed öcsém uram, adja Isten, bár én hazudjak, de Apafi Mihály az erdélyi fejedelemséget tegnap az ágy alá nyomta, soha többször elé sem veszi, adjon számat Isten előtt a lelke, a ki cselekedtette vele, ezt országostul megsiratjuk.“ Apor Istvánnak igaza lett, mert II. Apafi Mihály helyett gróf Bánffy György, — kinek nagy része volt e házasság létrehozásában — vitte Erdély kormányzását a bécsi udvar kívánságai szerint. Apafit pedig (Cserei szerint) „német köntösben öltözteték. Azolta távulról nézi mind hazáját, mind jószágát; a szép kövér vitulusért sovány *Imperii principis* titulust adának neki.“ Erdélyrészi jószágai kezelése végett egy erélyes, értelmes, jó gazdaemberre lévén szüksége, választása récsei Récsey Istvánra esett, kit aztán 1711 szeptember 5-én nevezett ki véglegesen uradalmi prefektusává s ezt a nehéz tisztelet megtartotta a fejedelemnek 1713-ban történt halála után is.

Tizenkét évvel élte túl „árva Bethlen Kata“ az utolsó erdélyi nemzeti fejedelmet, szeretett urát. Úgy látszik, hosszasan betegeskedett, midőn Bécsben 1725 januárus 2-án délután 4 óra tájban végrendelkezés nélkül elhunyt. Halála napját eddig nem tudtuk pontosan,¹ de arról Tarczali Zsigmond, a fejedelemasszony udvarának főembere, januárus 3-án értesítette Réczeyt, megjegyezvén, hogy a császári udvari marsall minden hagyatékát lepecsételtette s a fiskális jószágok lefoglalására már a halála utáni éjjel stafétát küldtek Erdélybe. Pénz nélkül maradván, így sóhajt fel Tarczali: A testét haza akarnók küldeni, sed quibus expensis? Semmi költségem nem lévén, már a sídó is nem anticipálván, a nyakamon fekvő sok fizetetlen cseléddel mit cselekedjem?

Gróf Gyulai Ferencz közbenjárására III. Károly király megengedvén a holttest Erdélybe vitelét, januárus 6-ika „estvéjén öt és hat óra között az ő Herczegsége testét“ koporsóba tették s a mint „az alkalmatosságok,“

¹ E szerint hibás Szinnyi „Magyar írók“ cz. műve I. k. 1024. lapján az 1725 januárus 4-iki adat.

melyekkel a testet elindíthatták — t. i. a megfelelő gyászokcsik és gyászszerek elkészültek — 14-én elindították a szomorú menetet fogadott lovakkal Debreczen felé, hol reá Gyulai gróf kérésére bizonyára Récsey várt, hogy illő tiszteességgel Erdélybe vigye örök nyugalomra.¹ Hogy temetése miként ment végbe, nem tudjuk, de mindenesetre feltűnő és jellemző az akkori időkre, hogy azalatt a 12 év alatt, melyet a fejedelemszony özvegyen töltött, s mely alatt a jószágok jövedelmét élvezhette, nem gondoskodott sem ő, sem az ország, sem a Bethlen-család arról, hogy II. Apafi fejedelemnek és feleségének rangjukhoz méltó temetkezési hely és emlék állíttassék, hanem „várva az alkalmas időt az ünnepies eltemetésre,“ évtizedeken át otthagyták porladozni az almakeréki templom sekrestyében.

Török Bertalan.

Az első marosvásárhelyi nyomda történetéhez. (1785.)

Marosvásárhelyen az első nyomdát 1786-ban *Kapronczai Nyerges Ádám* állította fel. *Ferenczi Zoltán*nak, a kolozsvári nyomdászati történetről írott munkájából (86—87. l.) megismerhetjük Kapronczai addigi küzdelmes pályafutását és Marosvásárhelyre menetelének előzményeit, *Koncz József* pedig a marosvásárhelyi ev. ref. kollégium nyomdájának száz éves történetében (3—5. l.) kimutatja, hogy Kapronczai 1786 januárius 1-én már Marosvásárhelyen volt. Marosvásárhely sz. kir. város levéltárának kiselejtett anyagából a szerencsés véletlen 1903 őszén az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába juttatta azt az oklevelet, melyből a vásárhelyi nyomda megalapításának idejét pontosabban is meghatározhatjuk. E szerint II. József 1785 május 2-án kelt leiratában adott Kapronczainak Marosvásárhelyre nyomda állíthatására engedélyt. Ezt a Főkörmányszék Szebenből ugyanazon év augusztus 30-ról keltezve tudatta a városi hatósággal, mely az értesítést szeptember 15-én kapta és szeptember 17-én azt a városi tanácsban fel is olvasták. Ugyanazon év végére Kapronczai Marosvásárhelyre érkezett és 1786-ban működését megkezdte, de már azon év július 17-én meg is halt.

Kelemen Lajos.

Fejléczünk (füzetünk első lapján) kicsinyített mása annak, mely Báthory István lengyel király, rátóti Gyulaffy László részére Ilyvóban, 1578 július 12-én kiadott adománylevelén látható. Eredetije pergamenen az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában van. Az indavonal vörös, a rügyek felváltva kék és arany színűek; az acanthusszerű összekötések aranyosak, ezek ovális közepe vörös; a virágok közepe arany, a szirmok felváltva ultramarinkék és cinóber színűek, az elsőn a keskeny murvalevek aranyosak, a középső virág ágmelletti szirma élénkzöld, míg a kis murvalevél itt arany. (Másolta és ismertette K. Sebestyén József.)

¹ A fentieket a következő három 1725-iki bécsi levél alapján írtuk: Tarczali Zsigmond Récsey Istvánhoz januárius 3-án, gróf Gyulai Ferencz ugyanahhoz januárius 6-ikáról és Tarczali Balku [Pál]hoz 13-áról, melyeket a Récsey-család egyik tagjától megszerezvén az alsófehérvármegyei levéltárban őrzött Récsey-iratok közé helyeztem.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeumi Levéltár 1909-ben szerzett címeres levelei.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára múlt évben a következőkben leírt tizenegy címeres levéllel gyarapodott.

1. Gyulafejérvár, 1594 november 20. Báthori Zsigmond *vitézlő Nagy Miklóst*, Apafi Miklós familiárisát és nemes születésű feleségét, **Keöpeczy Dorottyát** megnemesíti, székely-vásárhelyi birtokát mentesíti és adományozza a következő *czimert*: háromszögű kék paizsban kar görbe karddal; zárt sisakja korona és dísz nélküli, különféle színű takarókkal. A festett címerképen a paizs fehér kartus, a balra fordult kar vörös ruhájú, sárga hajtókával. A sisak balra, a fejedelem neve felé forduló; ormán bibor, kék, zöld levelekből tekerescsel; levélszerű takarói bibor, kék, zöld színűek mindkétfelől.

Az oklevél címerképével együtt teljesen ép; vörös-fehér-zöld zsinóron függő pecsétjének fészke töredezett. (Gróf Bánffy Miklós letéte.)

2. Szeben, 1612 május 21. Báthori Gábor előbb is nemes, *vitézlő kechietí Kechietí alias Sutor György*, felesége **Gyulay Anna**, fia **László** és **János**, *leánya Katalin* régi nemességét megújítja és megerősíti. Címermentem adományoz nekik.

Eredetije ép, fekete, vörös, sárga zsinóron függő pecsétje összetört. (Gróf Bánffy Miklós letéte.)

3. Szeben, 1612 május 21. Báthori Gábor előbb is nemes **Zibay Gergelyt** és feleségét **Nikos Ilonát** újból nemesíti, Máramarosszigeten levő birtokát mentesíti s következő *czimert* adományozza: kék hadi paizsban zöld téren ágaskodó oroszlán, jobbjában tört, baljában babérborszorút tart. Nyílt, koronás sisakjának dísz: jobbról kékre és sárgára, balról vörösre és fehérre vágott nyílt szárny pár közt ragyogó csillag. Takarói különféle színűek.

A festetlen oklevél ép; vörös, sárga, kék zsinóron függő pecsétje töredezett. (Farnosi Keczei László adománya.)

4. Hunnobrod, 1621 december 2. Bethlen Gábor vál. király *váradí Haynal István* viczehadnagyot, ki Csatári János mezei kapitány alatt vitézkedett, megnemesíti a következő *czímerrel*: kék hadi paizsban viruló, zöld szőlőkoszorúval övezett lángoló szív; koronás zárt sisakjának dísz: növekedő, vörös ruhás, nyusztprémes, kócsagtollas, zöld kalpagos vitéz. jobbjában görbe kardot, baljában lengő vörös zászlós kopját tart; feje fölött a hajnalcsillag ragyog. Takaróinak leírása hiányzik.

Marosvásárhelyi 1848-iki hitelesített másolata az 1837 május 16-án kiadott ítélet-levélnek. (Dr. váradí Haynal Géza letéte.)

5. Gyulafejérvár, 1663 június 18. Apafi Mihály *gyalui Kovács Istvánt* hadi érdemeiért „e statu et conditione minus clara, in qua natus est” megnemesíti s adja részére a következő *czimert*: kék paizsban leopárd, jobbjában hosszú, véres tört, baljában pálmaágot tart. Koronás, nyílt sisakjának dísz: három darutoll; takarói kék-arany, vörös-ezüst színűek.

Díszesen festett eredeti, hajtásában szakadozott, függőpecsétje hiányzik. (Vétel.)

6. Segesvár, 1676 februárius 12. Apafi Mihály **Péter Balázst**, *fiait Andrást, Jánost* és **Istvánt**, továbbá *csikszentkirályi Kis Benedeket*,

fiát Istvánt és Benedeket megnemesíti s részükre a következő *czimert* adja: négyszögű kék paizsban koronából növekedő vitéz (színe?) jobbában pallóst tart. A paizsot különböző színű takarós, koronás, zárt sisak fűdi.

Festetlen eredeti, kevésbé szakadozott a hajtásokban; függőpecsétje hiányzik. (Vétel.)

7. Bécs, 1700 július 10. I. Lipót király Borberekén lakó **Ács alias Kiss Pált és feleségét Méra Katalint** megnemesíti a következő *czimmerrel*: kék paizsban hármás zöld halmon ágaskodó természetes szarvas, szügye elülről átnyílazva. Nyílt, koronás sisakjának dísz: a paizsbeli, átnyílazott szarvas növekedőleg. Takarói kék-arany, vörös-ezüst színűek.

Szépen festett, ép eredetijén függőpecsétje hiányzik. (Vétel.)

8. Bécs, 1709 januárius 30. I. József **Sárpataki Márton Józsefet, nejét Vargyas Máriaát, fiát József-Antalt, leányát Klárát, Katalint, Máriaát, Borbálát** osztrák grófi rangra emeli s következő *czimert* adományozza: négyelt paizs, arany szívpaizszsal, melyben koronás, kettősfarkú, arany oroszlán ágaskodik. A nagypaizs: 1. vörösben lefelé repülő fehér galamb, csőrében fekete VTTE betűs fehér szalaggal. 2. kékben, lebegő koronára állított arany kettős (spanyol) kereszt. 3. aranyban három arany csillaggal megrakott kék, jobbharánt pólya. 4. vörösben fehér ruhás magyar, jobbát magasra emeli, balja csipején. Három, koronás, nyílt sisak. — Sisakdísz: 1. (középső) növekedő, arannyal fegyverzett két koronázott fejű sas; takarók: fekete arany, vörös-ezüst; 2. a paizs 1. osztásbeli fehér galamb, takarói fekete arany színűek. 3. fehér hattyu balról átnyílazott nyakkal; takarói vörös-ezüst színűek.

Festett eredetije vörös bársonyba kötve, arany zsinóron függő, fatokba zárt, kettős birodalmi pecséttel. (Gróf Bánffy Miklós letéte.)

9. Bécs, 1709 augusztus 16. I. József **Sárpataki Márton-Józsefet** magyar grófi rangra emeli s adományozza részére a következő *czimert*: kétszer hasított, egyszer vágott paizs, arany szívpaizszsal s benne fekete, koronás kétfejű sas, mellén arany I betűvel. A nagypaizs: 1. kékben három arany csillag (1, 2.). 2. zöldben, koronán álló kettős, arany kereszt. 3. kékben lefelé repülő fehér galamb, csőrében fekete V.T.T.N. betűs fehér mondatszalaggal. 4. vörösben fehérruhás, prémes, fehérsapkás, zöld mentés ifjú áll, balkarját magasra emelve. 5. kékben fehér hattyú, balról átnyílazva. 6. vörösben kettősfarkú, arany oroszlán ágaskodik. Három, nyílt, koronás sisak. Sisakdísz 1. (középső) a 6 osztásbeli egész oroszlán; takarói: fekete-arany, vörös-ezüst. 2. a 3-beli fehér galamb, a szalaggal; tak. fekete-arany. 3. az 5-beli hattyu, takarói vörös-ezüst színűek.

Eredetije vörös bársonyba kötött könyv-alakban, arany zsinóron függő, fatokba zárt erősen megrongált pecséttel. (Gróf Bánffy Miklós letéte.)

10. Bécs, 1742 februárius 26. Mária Terézia *iktári Bethlen Sámuel*t, ki fejedelmi vérből való s kinek János öse már Zsigmond királytól 1380-ban (!) nyíllal átlőtt libákat (?) mutató *czimert* kapott, *feleségével, gróf Keresztes Borbálával, Domokos és Sámuel fiával és Katalin leányával* együtt a grófi rangra emeli. A czimer bővebben nincs leírva. A festett czimerkép következő: kék paizsban mocsaras, nádas zöld mezőn két szürkés fehér liba áll szemben egymással; nyakuk elülről közösen egy arany nyelű, ezüst hegyű, vöröstollú nyilvesszővel van véresen átlőve.

Nyílt, leveles koronás, jobbra forduló sisakján nincs sisakdísz; a takarók kék-ezüst, vörös-arany színűek.

Díszes eredeti vörös bársonyba kötve, aranyzsinóron függő, fatokba zárt pecséttel. (Gróf Bethlen Miklós letéte.)

11. Bécs, 1779 július 14. Mária Terézia *borosjenői báró Korda Györgynek, fiának Ádámnak, leányainak: Annának (báró Bánffy Elekéné), Zsuzsánnának (iktári gr. Bethlen Sámuelné), Katalinnak (Vay Dánielné), Máriának és feleségének széki Teleki Zsuzsánnának* grófi rangot adományoz következő *czímerrel*: kétszer vágott, fent kétszer hasított paizs, arany szívpaizszsal; a paizstalpból a szívpaizsig hatoló, homorú, zöld ékkel. A szívpaizsban az ősi czímer: fehérlovas, vörösruhás, repülő, vörösméntés, barna kucsmás vitéz, felemelt jobbában törökfejes, görbe kardot tart, baljában a kantárszár. — A nagypaizs: 1. kékben grófi (9 gyöngyös) koronából növekedő, balra fordult arany szarvas, szügyén balról vörös tollú, fekete nyelű, ezüst hegyű nyílvevző fúródik át; kísérete a szarvak közt csillag, balról félhold (gr. Lázár czímer); 2. ezüstben fekete kecskébak, magas, leveleságra ágaskodik (széki Teleki czímer); 3. kékben bárói (5 gyöngyös) koronából növekedő koronás, arany griff, jobbában egyenes karddal (br. Bánffy); 4. vörösben ezüst patriárka-kereszt (gróf Keresztes); 5. ezüstben zöld mezőből növekedő koronás, arany oroszlán, lábával közös száron álló három rózsát tart (br. Wesselényi); a 6 és 7 közti zöld ékben lefelé fordított arany postakürt van. — A paizsot grófi korona (9 gyöngyös) fedi, ezen három nyílt, koronás sisak; sisakdísz: 1 (középső) zöld pálmafa, takarók: zöld-arany; 2. növekedő arany szarvas, takarók: vörös-arany; 3. növekedő koronás oroszlán, takarók: kék-arany.

Paizstartók: jobbról arany oroszlán, baljában aranynyal szegett vöröszászlós kopját tartva, rajta Magyarország koronás címere ovális kartusban; balról arany ló, jobbában aranynyal szegett kék zászlós kopjával és rajta Erdély koronás, ovális kartusba foglalt címere.

Rendkívül díszes czímerű és keretrajú oklevél vörös bársonyba kötve; arany zsinóron függő pecsétje fatokba zárva. (Gr. Bánffy Miklós letéte.)

Siebmacher e czímerek közül a Zibay, Hajnal, Kovács, Péter, Ács, Sárpataki (1709 aug. 16.) családokét nem ismeri. Az iktári gr. Bethlen, gróf Korda és Sárpataki (1709 jan. 30.) címert hibásan közli. Téved abban is, hogy Sárpataki Márton József a grófságával kapta volna a **Keresztes** nevet s a *várhegyi* előnevet, mivel a Királyi könyvek (Illéssy—Pettkó) szerint a névváltoztatás 1718 július 20-án történt.

A Haynal-czímer leírása és rajza megjelent a *Genealogiai Füzetek* 1908-iki VI. évf. 150. lapján.

K. Sebestyén József.

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

Adalékok a Régi Magyar Könyvtárhoz.

— Tizedik közlemény. —

185.

Heidelberg. 1620.

Boros Johannes, Szenczi. II. DE SCRIPTURÆ SACRÆ | PER-
SPICUITATE, INTERPRE- | tatione & interpretationum | iudice. *Respon-*
dente | JOHANNE BOROS SZENCI | Ungaro. | 5. *Novemb.* 1614. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi.
1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium
V. 2. M₈^b—N₁^a: 192—193. 1.

Magyar Nemzeti Múzeum.

186.

Heidelberg. 1620.

Boros Johannes Szenczi. XII. DE JUSTIFICATIONE | PEC-
CATORIS CORAM DEO. | *Respondente* | JOHANNE B. SZEMES Ungaro. |
8. *Sept.* 1615. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi.
1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium
VI. 12. Q₃^a—Q₄^b: 245—248. 1.

Magyar Nemzeti Múzeum.

187.

Heidelberg. 1620.

Borzási B. Basilius. XXII. DE PERSEVERANTIA | SANCTORUM
IN FIDE. | *Respondente* | BASILIO B. BARZASI Ungaro. | 23. *Aug.* 1617. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi.
1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium
VIII. 22. Aa₅^b—Aa₆^a: 378—379. 1.

Magyar Nemzeti Múzeum.

188.

Heidelberg. 1620.

Czopa Petrus, Borzási. XIV. DE VANITATIBUS BELL. | CIRCA
CONTROVERSIAM DE | Clericis LIBRO I. | *Respondente* | PETRO C.
BORZASINO Ungaro. | 28. *Novomb.* 1609. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David**: Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium IX. 14. Gg₁^a—Gg₁^b: 465—466. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

189.

Heidelberg. 1620.

Czopa Petrus, Borzási. XXXIII.¹ DE VANITATIBUS BELLARMINI CIRCA CONTROVERSIAM | de gratia et libero arbitro LIBRO | I. & II. | *Respondente* | PETRO BORZASINO Ungaro. | 19. *Maij.* 1610. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David**: Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium IX. 32. Mm₇^a—Nn₁^a: 557—561. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

¹ Téves, XXXII. helyett.

190.

Heidelberg. 1620.

Diószegi D. Petrus. I. DE SACRÆ SCRIPTURÆ | AUTHORITY, CANONE, LE- | ctione, necessitate, obfcuritate, | perfectione. | *Respondente* | PETRO D. DIOSZEGI | Ungaro. | 16. *Febr.* 1616. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David**: Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium VII. 1. S₅^a—S₆^a: 281—283. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

191.

Heidelberg. 1620.

Fabricius Stephanus, Viski. VII. DE GRATIA ET LIBERO | ARBITRIO. | *Respondente* | STEPHANO FABRICIO VISKI | Ungaro. | 17. *Decemb.* 1614. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David**: Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium V. 7. N₃^a—N₃^b: 197—198. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

Köblös Zoltán.

A Századok név- és tárgymutatója. I. kötet. Az 1867—1876. évi folyamok mutatója. Naményi Lajos kéziratának felhasználásával szerkesztette dr. Bányai Elemér. Budapest. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 1908. — 8-rét, IX és 738 lap.

Innen-onnan két esztendeje, hogy ez a várva-várt munka megjelent, de róla eddig sem a szakirodalomban, sem a hírlapokban komolyan szó nem volt. Az *Erdélyi Múzeum* egymás után két bírálatot kapott, mely vele tüzetesebben foglalkozik. Ezek elsejét most, másodikát következő számunkban közöljük. Ez a két bírálat arról győz meg, hogy szolgálatot teljesítünk velük első sorban a *Magyar Történelmi Társulat*nak mely ezt a kötetet kiadta, tekintélyével fődözi és költségeit viseli, másod sorban mindazoknak, kik tudományos érdekeinket szívükön hordják. Mivel e bírálatokban a munka ellen *nyomós kifogások* emelkednek s kétségessé válik, hogy a szerkesztésnek eddigi módjával az egész nagyfotosságú (s még három kötetet ígérő) vállalat *tudományos értéke* nem kerül-e lejtőre, a két cikket azért adjuk ki, hogy a már kész első kötet nyilvánvaló hibái szem elé kerülhessenek s a munka további részeiben lehetőleg elkerültesse. Az *Erdélyi Múzeum* e közérdekű kérdést nem ejthette el és szükség szerint nyilván is tartja.

Szerkesztő.

I.

Hosszú kísérletezés és halasztgatás után, majdnem hat év alatt elkészült a *Századok* név- és tárgymutatójának első része. Megjelentetésével a *Történelmi Társulat* régi adóssága levonását kezdi meg. A Századok negyvenet meghaladó folyamának rengeteg történelmi anyaga csak akkor válhatik igazán használhatóvá, ha benne az eligazodást kimerítő és megbízható mutató teszi lehetővé. Tudta s érezte ezt a Társulat mindenkor, de hol az anyagi eszközök, hol pedig alkalmas vállalkozó hiánya meggátolták e kötelesség lerovásában. Hogy ime, végre az index első kötete előttünk fekszik, azt első sorban a Társulat korábbi nagyérdemű titkáranak, *Nagy Gyulának* köszönhetjük, részben pedig az index-bizottságnak, melynek tagjai egyenként és együttvéve szóval, teittel támogatták a mutató készítőit fáradtságos munkájukban.

Ha a teljes index hagyta volna el a sajtót, minden mélyebbre ható kritikát feleslegesnek tartanánk. Annyit érne ez, mint a közmondás-

szerű köpenyeg az eső után. Efféle nagy költséget s munkát igénylő mutató a javított kiadást sohasem éri meg. A jelen esetben azonban csak az első kötet, mindössze tíz évfolyam indexe látott napvilágot. A hibák, melyeket benne megállapíthatunk, talán elkerülhetők lesznek a folytatásban s a szigorú kritika hasznára válik a munkának.

Megszokott dolog nálunk, hogy az ilyen fajta mutatók, indexek készítését nem — a mint a munka természete kívánja — szélesebb látókörű szakemberek vállalják magukra, hanem többnyire olyan kezdők, a kik sem a kellő olvasottsággal nem rendelkeznek, sem a rájuk bízott munka fontos voltát fel nem ismerik. A komolyabb, irodalmi múlttal s tapasztalattal rendelkező emberek visszariadnak a feladatnak súlyos s a mellett hálátlan voltától. Ez a munka, bárminő kifogástalan legyen is, babérokát nem s anyagi jutalmat is csupán igen szerényet juttat a készítőnek. Nálunk pedig — sajnos — igen kevés kivétellel mindenki e kettőért dolgozik; vajmi kicsiny azok száma, a kik a tudományos munkálkodást egyedül vagy leginkább a benne rejlő magasabb gyönyörűségért folytatják.

A *Századok* mutatóját mindenesetre historikussal kellett volna elkészíttetni. Sokkal távolabb vagyunk a Történelmi Társulat ügyeit intéző köröktől, hogysem meg tudnánk, nem mondani, csak érteni is: miért kellett ezzel a fontos munkával először egy pályatévészett könyvkereskedőt (mert tudomásunk szerint az azóta elhunyt első szerkesztő az volt), azután pedig (ha nem tévedünk) egy hírlapíróat megbízni. Nem tudjuk mással magyarázni a dolgot, mint azzal, a mit fentebb mondtunk: nem akadt a munkára más, megfelelőbb vállalkozó. Ha pedig nem találkozott, az annak a jele, hogy a kitűzött tiszteletdíj a szerényebb igényeket sem elégítette ki. Ez esetben pedig a munka nem megfelelő voltaért méltán érheti szemrehányás a Történelmi Társulat választmányát is.

Már maga az a körülmény, hogy *ketten* s nem történészek készítették az indexet, kétségeket támaszthat a kötet kifogástalan volta felől. Nem is kell azt hosszasan fejtegetnünk, hogy rájőjjünk, mennyire igaz e föltevésünk.

Az index-készítőre kettős feladat vár. Először gondosan ki kell választania a felveendő péczeszavakat. A tulajdonneveknél aránylag könnyű a dolog, ezeknél legfeljebb annyiban különbözik a hozzáértő munkája a járatlanétól, hogy az előbbi csak azokat a neveket veszi fel a szórendbe, melyekről van valami mondva; az utóbbi kritika nélkül kiírja valamennyit.¹ Annál nehezebben megy a *tárgynevekkél*. A sokféle

¹ Példával is szolgálunk, a melyet keresgélés nélkül, véletlenből ütöttünk fel egyik évfolyam épp kinyílt lapján. Az 1876. folyamhoz csatlakozó „Vidéki kirándulás 77. és következő lapjain olvasható ifjú Kubinyi Ferencz jelentése a Kubinyi-

czikkben foglalt számtalan *dolog* (res), a köznevek óriási halmaza mikor idézendő s mikor mellőzhető? Van-e valamely tárgyról érdembeli leírás a kutató által használható meghatározás vagy adat, avagy csak pusztán a név az, a melyről semmi sem mondatik, s ha ilyen, nem lehet-e érdekes a nyelvleírásra? Ezek meghatározására sokféle irányba eltekinthető, szakképzett tudós kell. Ez volt az egyik akadály, a melyen a Névmutató szerkesztői elbuktak. De ez csak a feladat egyik fele. A másik könnyebb, de még sem egészen könnyű: a kijegyzett anyag megszerkesztése. Ennek a műveletnek a nehéz voltát az első vállalkozó nem érezte; korai vége nem is engedte, hogy a szerkesztésig eljusson. A második, a szerkesztő észrevette az elébe tornyosuló nehézségeket, az előszóban beszél is róluk, de — feladatával megküzdeni nem volt elég ereje.

Az a kor, a melyet a *Századok* történelmi anyaga felölel, az egész emberi história idejét magában foglalja; világos tehát, hogy a czikkeiben található töméntelen tulajdonnév a legkülönbözőbb helyesírással szerepel a lapokon. Még a köznevek írása sem egységes, vagy legalább is részben különbözik a maitól. A Mutató készítőjének feladata volt — a mint azt ki is fejezi — ezeket a sokféle módon írt neveket olyan egységes helyesírással alkalmazni, mely a mai tudományos használatnak megfelel. E kívánalomnak legjobb igyekezetével akart megfelelni, ámde ismeretei legtöbbször cserbenhagyták. Nem tudja, mikor kell a szókezdő *Z*-t *z*-nek, mikor *Sz*-nek olvasni, sokszor nem ismeri fel a *ch*-ban a *cz* hangot, másszor viszont *cs*-t is *ch*-nak olvassa és miután a régies helyesírásban járatlan, nem is sejtí, minő változáson mentek át középkori neveink magánhangzói. Ennél is nagyobb baj, hogy teljességgel nincsenek családtörténeti ismereti; még a történelmünkben nagy szerepet játszott családok neveinek helyes alakját sem ismeri. Elvártuk volna, hogy az index a régi közlések szarvashibáit is kiigazítja, e helyett az elmondott fogyatékok szomorú következménye gyanánt némely név a legképtelenebb formában, más (s ez a gyakoribb) több, egymástól eltérő alakban került a Mutatóba, ismét egyes esetekben a legkülönbözőbb családok és személyek nevei egyesítették ugyanazon péczeszó alatt.

A példák nagy sokaságával szolgálhatnánk, a helyet kímélendő, csak néhányat mutatunk be; a ki a kötetet kezébe veszi, minden fáradság nélkül rátalálhat a többire is.

---

család levéltáráról. E lapról — igen helyesen — idézve van még egyszer előfordul a név s a cím ott, a hol a kirándulás lefolyásáról felvett hivatalos jegyzőkönyv közöltetik. A *Névmutató* erről a lapról (108.) ismét hűségesen kipecézzi úgy a Kubinyi Ferencz nevét, mint a Kubinyi-család *levéltárát*. Tehát egyfelől a drága helyet pazarolja, másfelől a használónak okoz felesleges fáradságot és — bosszúságot. Ilyen példát *szákszámra* idézhetnénk.

Előre kimondott elvéhez híven az Sz-betű alá kellett volna sorolni a következő tulajdonneveket: *Zacolchi, Zoby, Zurchuky, Zewles* (Nógrád vm.) stb., még pedig Szacolcsi, Szobi, Szörcsöky, Szőlős alakban. Így azonban e neveket hiába keressük; a szerkesztő, nem ismervén modern alakjukat, csak a szövegben talált régi formában vette fel őket. Már most, aki az előszót olvassa, az eshetőleg megelégszik azzal, hogy e neveket mai alakjukban keresi s ha így nem találja, abban a hitben teszi le a könyvet, hogy a *Századok* első tíz folyamában ezek a nevek nem fordulnak elő.

Még nagyobb zavart csinál azzal, hogy egész sereg nevet, melyeknek azonos voltáról nem volt tudomása, minden egymásra való utalás nélkül részben az S, részben a Z betű alatt vesz fel. Ilyenek például: *Szabolcs* és *Zabouch*, *Szalontai* és *Zalanthai*, *Szalatnya* és *Zalatnya*, *Sámboki* és *Zsámboki*, *Zeletzky* és *Zeletzky*, *Szörényi* és *Zeoreny*, *Szerdahelyi* és *Zerdahelyi*, *Szoboszló* és *Zubuzlo*, *Sigray* és *Zsigray* stb.

Bármelyik alakban keresi is előbb a használó e neveket, miután mindeniknél több-kevesebb idézetet talál, feleslegesnek tartja a másik formát is felütni mindaddig, míg valamely véletlenül tudomására jutott *lapsus* óvatossá nem tette.

A következetlenség netovábbja, mikor a szerkesztő a *Szuhayakat* csak e modern alakban említi, holott a *Századok*-ban nem egyszer *Zuhay* néven szerepelnek, ellenben *Szuhafalvát* egyedül *Zukafalva* (a *k* sajtóhiba *h* helyett) formában szerepelteti.

Mind ez és sok más hiba a szerkesztő történelmi ismereteinek módfeletti hiányosságából folyik. Jóralavó, középiskolát végzett tanulóktól is elvárhatnók, hogy Szalkai Lászlót ne vegye fel *Zalkán* néven, hiszen, ha más nem, a mellette álló *érsek* megjelölés rávezetheti a név igazi alakjára. A *Bocskai* név is eléggé ismert arra, hogy megkülönböztethető legyen a *Bacskaitól*. Azt már persze csak historikus tudhatja, hogy az előbbi család a *Baksa*, az utóbbi az *Aba* nemzetségből eredt s egyiket sem írták — mint a *Mutatóban* történt — *Bácskay* alakban soha. A híres-neves *Czudar*-család igazi alakjában nincs meg a névsorban, de meg van *Czudor* és *Zadar* alakban többszörösen. Tudományát kívánta a szerkesztő fitogtatni, mikor a *Segnyeyeket* (de *Lapis-patak*) beosztja a *Sennyeyek* (de *eadem*) közé, nem gondolva meg, minő különböző két család tagjait keveri össze, nagy bosszúságára a könyvét használónak. Szegény *Bács* ispán, egy sorba kerül *Bach*-hal, a hírhedt miniszterrel ilyenformán:

„*Bach*-korszakról 1874. 244. — mester, szabolcsi alispán (1331) 1874. 132.“

Itt nem tudta a szerkesztő, hogy a *Bach* nevet miként olvassa; de miért vette észre, hogy *Bachy* Ferenczről *Bácsi*-ra kell utálnia? Jog-

gal hihetjük, hogy merő véletlenségből találta el, mikor látjuk, hogy a ch-val többnyire nem tud mit kezdeni. *Chabak* birtokot hiába keresnök akár K-val, akár Cs-vel, ugyan így vagyunk a *Chalandos* pusztával, a *Chalamjay* (*Chalanjai*-nak írva) családdal, *Chanadinus* érsekkel, *Chasi* Istvánval,¹ *Chatfalva* és *Chathfalva* (így, mind a kettő!) helységekkel, *Checher*-rel,² *Chegze* Lászlóval, *Chele* Jánossal, stb., stb. így tovább, a nevek egész seregével! A th-k is megakasztják s ezért külön veszi fel a *Tar* és *Thas*, *Tarkői* és *Tharkői*, *Tibai* és *Thibay*, *Toldalaghy* és *Tholdalaghy*,³ *Tornallyay* és *Thornallyay* neveket.

Az csupán szépséghiba, hogy a Garaiak *Gara* néven szerepelnek, bár a Történelmi Társulat címe alatt megjelent munkában ennek sem volna szabad előfordulni, de az aztán egyenesen le nem mosható folt, hogy a Pásztói család négy különböző módon írva ugyanannyi külön péczeszó alatt díszelkedik, ú. m. *Pászthohy*, *Pásztohy*, *Pásztoy* (*Pászhoy*) és *Pasztohy*. Vegyük még ehhez ötödikül és hatodikül a szintén önállóan szereplő *Pastuh*-ot és *Pásztó*-t. Valóban, mesterség kell hozzá, hogy valaki e hat név összetartozó voltát fel ne ismerje!

Könyvünk jellemzésére ennyi tökéletesen elegendő lenne; csak *curiosum* gyanánt említünk még meg belőle néhány apróságot. A szerkesztő felveszi *Ystrigoniát*, de nem is sejtí, mi rejtőzik e név alatt, mert a szó mellett álló idézetet *Esztergom*-nál hiába keressük. A Századok ugyanazon lapján álló *Bacia*-t jónak látja *teljesen mellőzni*, érezve, hogy ebben az alakban nem lesz tanácsos felemlíteni. *Zeng*-et nem ismeri könyvünk, csak *Segnáról* tud, de e néven is csak két idézettel találkozunk; hogy többet ne mondjunk, az 1871. évf. 8. lapját sem leljük mellette. E lapon különben *Modrus* is említve van, de csodálatos módon ez sincs meg a névsorban.

A péczeszók között találjuk a következőket: „*Corvina*“ Brüsszelben, „*Corvina*“-kodexek, „*Corvinák*“, a mi ékesen szóló bizonyosága annak, hogy egyik szerkesztő sem sejtette, miként *Corvina* Mátyás király *könyvtárának* a neve (s nem a benne volt köteteké), viszont híres uralkodónk kéziratait *Corvin-Codexek* néven ismeri az irodalom.

Új *nemzetséggel* is megismerkedhetünk a Mutató révén, mely a 717. lapon *Zábrág* név alatt található. Hogy ezt Karácsonyi munkájában hiába keressük, annak egyszerű a magyarázata; ugyanis az idézett 1876. k. 43. lapján semmiféle genus-ról nincs szó, hanem igenis történik említés bizonyos Zábrág ispánról, kinek a „*nemzetségéből* való Herbard Keszi nevű birtokának egy harmadát . . . eladja.“ Egy a *Záb-*

¹ Bizonyosan a Századok sajtóhibája *Thasi* István helyett.

² Idézve 1871. évf. 659. lap; ugyanazon folyam 669-ik lapjáról ki van írva *Csicser*.

³ Helyesen írva: *Toldalagi*, *h-k* nélkül és *i*-vel.

rág név mellett olvasható utalás elvezet bennünket az irodalmunkban szintén ismeretlen s csak a Mutatóban létező *Ábrány* nemzetséghez, mely viszont egy a *Századok*-ban említett *Ábrán* (így!) székely ú. n. *nemből* keletkezett.

Ismeretlenül lappangott erdélyi vajdát pedig a 721-ik lapon lelhetünk, hol „*Zanuch* Tamás erdélyi vajda (1334.)“ az 1869. évf. 610. lapjáról idéztetik. Ezt a csodabogarat annak idején Haan Lajos költötte ki, a ki a különös nevet egy kezébe került oklevél „*Thomas* vojvoda Transsilvanus, comes de *Zonuch*“ szavaiból hüvelyezte ki. Ma már azonban nem tudok elképzelni olyan historikust, a ki egyszerűen átsiklanék e név felett, ha mellette látja az erdélyi vajda címét és az 1334. évszámot. Semmi sem könnyebb, mint (annak, ki még nem tudná) megállapítani, hogy itt *Szécsényi Tamásról* van szó. E sokáig szerepelt történelmi nevezetességű férfiút különben a Mutató sokszor emlegeti, megtalálhatjuk őt úgy a *Széchenyi* (így, *ch*-val és rövid *e*-vel), mind a Tamás nevek alatt, egymásra való bárminő utalás nélkül, de meg *Széchy* (így, *Szécsi* helyett!) Tamás néven is, a *Széchy*-család tagjai között, majd végül az erdélyi *vajdák* sorozatában külön mint Tamást (1322-től 1334-ig) és mint *Széchy*t (1335-től 1342-ig) csak igazi nevén, mint *Szécsényi Tamást* keressük hiában.

A különösségek hosszú sorából is kiválik a következő. A 725. lap első hasábjában szóról-szóra ez olvasható:

„*Zerzowo* Imrétől (1197.) 1874. 333.“

Azt hisszük, ez a vezetékneves elnevezés s mellé az 1197-es évszám éppen elegendő a történész érdeklődésének a felköltésére. Ha aztán nagy kíváncsisággal felűtjük az idézett helyet, a következőkre bukkanunk: „Imre király . . . hú szolgálatiért *Zerzowot*, kit talán szőrszövőnek kell olvasnunk, megjutalmazza.“ Csak teljesség okáért említem meg, hogy a *Zerzow* kalandos neve: *Szőrszövő* nincs meg a Mutatóban, mert hiszen *ezért* nem kár.

Ennél is furcsább, miként csinál a Mutató *Friedrich der Schöne* német királyból *Fridrich Schön* urat. E lebecsült férfiúval a 623. lapon a következő alakban találkozunk:

„*Szép Frigyes* császárjelöltsége (1312.) 1873. 572. — *János* (1636.) 1875. 277.)¹

A nyilván *Frigyessel* egyazon családból származtatott *János* már csak a *Forgách*-család jámbor szolgája volt.

Még csak egyet kívánok felemlíteni, mely azonban minden eddig felsorolt esetet felülmúl s valamennyinél élesebben illusztrálja, minő kezekre bízták a Mutató készítését.

¹ Mondanunk sem kell, hogy a *Frigyes* névnél nincs utalás e *Szép Frigyes-re*.

Az 1875. évfolyam 160. lapján a következő, Fejér György Codex diplomaticusából vett idézet olvasható: „*Ladislaus Chunus Comiti Petro filio Comitis Mikó proe quo alti pretii villam Taj in co[m]itat]u in Turócz existentem donat.*“

Ebből könyvünkben a következő idézet készült: „*Chunus László* (1281.) 1875. 160.“

Úgy hisszük, ehhez bárminemű magyarázatot fűzni merőben felesleges lenne.

Könyvünk használhatóságával az elmondottak után körülbelül tisztában vagyunk. Hátra van még annak a megállapítása, hogy e rosszúl megszerkesztett kötet legalább kimeríti-e a rendelkezésére állott anyagot?

Az előszó e tekintetben is minden jót ígér. A második szerkesztő a következőket írja: „Naményi a szóban levő tíz kötetet a legnagyobb lelkiismeretességgel, pontossággal és pedanteriával dolgozta fel . . . A kötetekben előforduló minden egyes névről és *tárgyról* ugyanis czédulát készített, legtöbbször nem csak egyet, hanem különböző vonatkozások szerint többet is.“ Majd alább: „ . . . nem az a fő, hogy kétséges próbák alapján hogyan bánjunk el az anyaggal, hanem, hogy maga az anyag mindenek fölött teljes legyen.“

Miután az eddig észlelték után jogunk van e meglehetősen nagyhangú állítások felett kételkedni, e szempontból is tettünk próbákat. Minden hosszás kommentár nélkül közöljük itt a *véletlenül* felnyitott s korántsem kiválogatott néhány lapnak a Mutatóval történt összevetését.

Előttünk fekszik az 1871. évfolyam; felütjük a 151-ik lapot. Egészen betölti egy 1615-beli nagyérdékű ingóság-leltár, a művelődéstörténet-íróra s a nyelvbúvárra egyaránt fontos tárgynevekkel. Hamarjában kijegyzem belőle a szembeötlőbbeket:

Imégh, egyáltalán nincs a Mutatóban. *Ing* benne van, de csak *egyetlen* idézettel: 1876. 797. 1.¹ *Előköthő*, egyáltalán nincs meg, de nincs *kötő* vagy *kötény* sem; *Vánkoshéj*, *Patyolat*, *Fejkötő* (v. főkötő), *Gyűrű*, *Gallér*, *Kárpit*, *Orczatarakó*, *Korszovágy*, *Abrosz*, *Suba*, *Köntös*, *Kezkenyő* nincs meg, *kendő* alakban sem; *Paplan* nincs meg, *ágynemű* alatt sem; *Szőnyegről* van két (!) idézet, de a szóban forgó lapról hallgat könyvünk. *Kupa* szintén két idézettel szerepel, anélkül, hogy a mondott kötet és lap említve volna. *Pohár*, egy idézet; de a keresett lapról nincs meg.

Végül van a lapon négy tulajdonnév; ebből kettő fel van véve, kettő: *Castrum-Ferreum* és *Böythe N(icolaus)* hiányzik. Az előbbinek magyar nevét is megnéztük, ám a mondott hely a *Vasvár* péczeszó

¹ Nevezetes, hogy épp az idézett helyen semmi érdemleges sincs mondva az ingról.

alatt sincs felemlítve, mert a feldolgozónak nem volt róla tudomása, hogy e kettő ugyanaz.

Az első próbalap e megdöbbentő eredménye figyelmessé tesz a *tárgynevekre*. Keressünk néhány közkeletű szót, melyekre a művelődéstörténész s a régiségkutató első sorban kíváncsi lehet. Az eredmény elszomorító:

Bútor, Butorzat semmi (*Butorkészítésre* van egy idézet); *Ékszer* mindössze három idézet; *Étkezés, egy* idézet; *Főzés, semmi*; *Földmívelés, Gyógyászat, három-három* idézet; *Gyógyszer, egy* idézet; *Keresztelő, Kert, semmi*; *Kertészet, két* idézet; *Kézirat, semmi*; *Könyvárúsítás, Könyvkereskedő, egy-egy* idézet; *Könyvnyomatás, három* idézet; *Könyvszekerény, Könyvtábla, egy-egy* idézet; *Könyvtár, két* idézet; *Lakás, semmi*; *Lakodalom, egy* idézet; *Levéltár, 12* idézet, ebből hat Ausztriára esik;¹ *Óra, három* idézet; *Rabszolgák, egy* idézet; *Ruha, két* idézet; *Ruházat, hét* idézet; *Sátor, egy* idézet; *Tál, Tányér, semmi* (*Edényre* is csak *egy* idézet!); *Szobor, egy* idézet; *Szobrászat, két* idézet; *Szobrász, tíz* idézet, de *valamennyi egy cikkből* (1874. évf.); *Temetkezés, kilencz* idézet; *Viselet, semmi*.

Mit mondjunk még? A művelődéstörténet ezzel a Mutatóval alig nyert valamit. A szerkesztők még csak az egyes cikkek *címeiből* sem jegyezték ki a szükséges tárgyneveket. S épp az első tíz évfolyamban jelentek meg Deák Farkas, Ipolyi Arnold, Lehoczky Tivadar, b. Nyáry Albert, hg. Odescalchi Artur, Pesti Frigyes, Salamon Ferencz, Szabó Károly, Thaly Kálmán legérdekesebb műveltségtörténeti közleményei!

De tartozunk még a munka teljességét illető néhány próbával Felütjük a kézben levő 1871. folyam 382. lapját. Itt az előbbivel ellentétben majdnem csupa tulajdonnévvel találkozunk. Rövid összevetés megmutatja, hogy ezeknek is több mint fele hiányzik a mutatóból; így nincs meg:

Alsó-Ausztria (Ausztria alatt sincs); *Győr* (másunnan többször idézve); *Győri káptalan*, teljesen hiányzik (Nb. a *káptalan* péczeszó sincs bent a Mutatóban!); *Győri püspök tizede*, nincs meg *Tized* alatt sem, a mely péczeszóhoz különben mindössze *két* idézet járul. Hiányzik továbbá: *Hornstein*; *Sziebersdorf*; *Törökök* (elpusztítják a győri káptalan vagyonát); *Weissenegg*.

Ráadásúl még egy idézeti név: *Neuneggi* Anna hibásan *Nenneggi*-nek van szedve.

Két lap még nem elég, hogy teljesen elítélő véleményt koczka-

¹ Ebben az *Országos Levéltár* nincs benne; ám ezenkívül is százakra megy a hazai levéltárakra vonatkozó fontosabbnál-fontosabb adatok száma a Századok folyamaiban.

assunk; ez lehet gonosz véletlen is. Másik kötetet veszünk elő; a sorban a legutolsót, melynél már teljes gyakorlottsággal rendelkezhetett a készítő. Ez az 1876. évfolyam. Véletlenül a 425. lapra nyitunk; rajta *Thurzó György nádor temetése* című közleményt.

Mindjárt *Thurzó György* nevét hiába keressük; valami módon kimaradt a sorból s a nagy nádorra vonatkozó összes adatok a *Thurzó Ferencz nyitrai püspök neve alatt sorakoznak*. A *temetés* szó sincs meg a Mutatóban, a *Temetkezés* címén olvasható néhány adat közül pedig éppen ez hiányzik. A lapon szó van a nádor *sírkövééről*, szinte magától értetődik, hogy *sírkő* egyáltalán nem fordul elő a Mutató szerdjében. *Síremlék* fellelhető két adattal; a *Thurzó Györgyé* itt sincs tekintetbe véve; hiába keressük *Emlékkő*, *Tumba*, *Sír*, *Sírszobor* alatt is. Tehát a mi e lapon fontos, az nem lelhető. Mi van hát meg? A temetés *Bitsén* folyt le, ez meg van *Bicse* alatt. A nádor tetemeit később *Arva* várába szállították. *Arva vára* többször, ebből a kötetből is ötször van említve; ám *ez* az adat kipéczézetlen maradt. Az *ország zászlóját* Horváth László uram vitte Illésházy uram ő Nagysága lován. A két tulajdonnév idézve van, már az ország zászlója semmikép sem fordul elő. A menetben résztvettek a bitsei és rajcsi czéhek, valamint a zsolnai deákok; a két első testület *Bicse* és *Rajcs* alatt fellelhető,¹ *Zsolna* címszó alatt azonban a diákok már nincsenek meg.

Lássunk ebből a kötetből még egy lapot, a 797-iket. Nevezetes cikkek: *Salamon Ferencz*, *A magyar haditörténethez a vezérek korában* s ennek is érdekes, a honfoglalók viseletéről szóló része van rajta, telve kijegyzésre váró szavakkal. *S ime*, alig van három idézet az egész lapról. Elmaradtak: *Dolmány* (máshonnan idézve *egyszer*), *guba*, *kabadión*, *kabát*, *kaftán*, *köpeny*, *mente* (három idézet másunnan) és *palást*, melyekről csupa megszívlelendő dolgokat mond el az illusztris szerző, kegyelmet csak az *ing* és a *gatyá* kapott, talán azért, mert ezekről mindössze az van megemlítve, hogy nem tudni, megvoltak-e a magyaroknál ebben a korban.

Úgy véljük, ennyi éppen elég. Az itt felhozott néhány példa a leglesújtóbb itéletnél hangosabban beszél a Mutató értékéről.

Ki követett el súlyosabb botlásokat: a munka elkezdője-e vagy az összeállítója, ne keressük. Annyi bizonyos, hogy az első okozta hiányokat — melyeket az utóbbi észre sem vett, — utólag pótolni szinte lehetetlen volt; a szarvashibák legnagyobb részét azonban még a nyomdai korrekturánál is lett volna mód és alkalom jóvátenni. Most azonban már változtatni nem lehet a dolgon. Annyit még megtehet a Történelmi Társulat és a mit meg kell tennie, az néhány szóval elmond-

¹ Az is nevezetes, hogy ugyanezek a *Czéh* címszó alatt már nincsenek megemlítve.

ható: *a folytatást hozzáértő emberre kell bízni*, olyanra, a kiben meg vannak az előfeltételek egy ilyen nehéz és felelősségteljes munka sikeres elvégzésére. És még ezt is komolyan ellenőrizni kell. A kiküldött index-bizottság vegye szigorúan feladatát s efféle botlásoktól védje meg a Társulatot és a közönséget is.

Hradovay.

A „Márssal társalkodó murányi Vénus“ új kiadása.

Gyöngyösi fenti című munkája, mely a magyar népnek évszázadokon keresztül kedves olvasmánya volt, új és *kritikai* köntösben jelent meg. Badics Ferencz öltöztette fel „az szegén Gyöngyösi István“ elméjének termékét *régi, eredeti* ruhába. A 1664-iki első kiadás után adta ki az Akadémia. Ez első kiadás unikuma a *marosvásárhelyi* ref. kollegium könyvtárában maradt fenn. A másik már eltévedt a budapesti ref. főgimnázium Ráday-féle könyvtárából. Már ez is némileg indokolja ez új, különben drága, 20 koronás kiadást. De feltétlenül szükségessé az tette, hogy az első kiadás után valamennyi újabb kiadás önkényes, javított, bővített, faragott kiadás volt, míg Badics 1905 óta háromszor adta ki az eredetit. Az egyik kiadás a nagyközönség igényét akarja kielégíteni (Magyar Remekírók), a másik az iskoláét (Olcsó Könyvtár) s végül ez a szakirodalmat. Ezért csatolt hozzá bevezetést, szövegjavító jegyzeteket, név- és tárgymutatót és teljes szójegyzéket. Ez által az 1702-iki *kolozsvári* kiadás, mit még legújabban is alapul vettek, hitelét veszti, valamint a többi következő is.

Az így helyreállított szöveg kétségtelenül módosítani fogja a Gyöngyösi-irodalom egyes — mondhatni — tisztázottnak vélt részleteit. Mert a Gyöngyösi pályájának jelentősége, műveinek értéke egészen kiigazításra nem is szorúl, de pl. *szerkesztő tehetségének ereje* mindenestre kedvezőbb színben tűnik föl e kiadás alapján. Esztétikai érzéke, *ízlése* is itt-ott tisztábbnak bizonyúl. Mert sok vaskos hely későbbi toldás, *javítás*. Nyelvezete is most már egészen hű másolatban áll előttünk. A további szakszerű kutatásnak a Badics által adott jegyzetek, eltérések és szótár nagyon is megkönnyíti az ösvényt. S az a poéta, kinél némelyek szerint nagyobbat nem, de még hasonlót is keveset szült anya, a ki középrendű s népi olvasóközönségünknek állandó beczéje maradt, ki tárgyban későbbi költőinket is inspirálta s kít a magyar beszéd és verselés kiváló művelőjének vall a nyelvtudomány és poétika: megérdemli, hogy végre-valahára a maga sajátosságában mondhasa el nekünk is verseit. De örvendenünk kell ennek a kiadásnak azért is, mert az ilyen kiadások nem csak a réginek a megbecsülését jelentik, hanem azt is, hogy *van* tudomány s hogy *van* ennek a tudománynak *méltánylója* is. Egy darab művelődés-történet egy ilyen betűhű kiadás. Ezért illeti meg elismerés az Akadémiát s a kiadót, Badics Ferenczet is.

Dr. Kristóf György.

A tasnádi neolithkori telep. (Szilágymegye.) Irta: Orosz Endre. Todorán Endre Aurora könyvnyomdája. Szamosújvárt 1909. 8-r. 10 lap.

Szerző e czímen írt dolgozatában hibás mindjárt az elnevezés. A telep ugyanis nem a tasnádi, hanem a balázsházai határban levő Zölczén fekszik; helyesen tehát csak is *balázsházai* telepről beszélhetünk. Bár a leletek hibátlan keresztlevele szempontjából ez is lényeges, a főkérdés mégis azon sarkallik, van-e e telepen zsinórdíszes kerámika és harangalakú billikom, miként szerző állítja. *Nincs sem az egyik, sem a másik.* A telep kerámikáját képviselő edénytöredékeken háromféle díszítő eljárást látunk: mélyítést, plasztikusát és festést. A mélyítést körömbenyomás, pontok, vonalok alkotják. Ez utóbbiak seprős díszít és szalagos ornamentikát adnak. A plasztikus díszítés rátett bordákkal készült, melyeket körömbenyomás és rovátkák tagolnak. Az „egyenközű sorokban elhelyezett zsinegdísz“, mit Orosz látott állítólag egy cserepen, nem létezik. Van azonban festés. Egy közepfinom iszapolt, jól égetett peremtöredék képviseli, mely kívül, belül sárgásbarna finomabb iszapanyaggal van bevonva és simított. Felületét egy dudor élénkíti. Kívül, belül festett. A felületén levő festés: a peremszálon húzódó keskeny sáv, egy ebből lehaladó szélesebb sáv s a szabadon hagyott mezőben négy széles pont, melyeknek egyike a dudorra esik. Belső felén a peremtől ferdén menő, keskeny, párhuzamos sávok — e töredéken három, — melyeknek szélsőjére balról a peremszáltól kiindulva négy keskeny, párhuzamos sávocska támaszkodik. A festés színe sötétbarna. És itt, mielőtt bárki is e festett töredékből s a vele együtt kikerült többi kerámikai maradványokból bárminemű következtetéseket vonna, erősen hangsúlyozzuk, hogy a leletek nem származnak rendszeres ásatásból, hanem talajforgatás alkalmával kerültek felszínre, mit hozzértő nem ellenőrizett.

Hiányzik a telep kerámikai típusai közül a harangalakú serleg is. A mit Orosz ennek nézett, az voltaképpen a talpas pohárhoz hasonló edények egyik változata.

A régészetnek meg vannak a maga elfogadott vagy jobbak hiányában egyelőre még használt elnevezései. Szorosan azokhoz kell tartanunk magunkat, különben azonkívül, hogy magunk tévedünk, másokat is félrevezetünk. Úgy a zsinórdíszes kerámika, mint a harangalakú billikom kérdése homlokterben áll. Annál még az is eldöntésre vár, hogy az ifjabb kőkor melyik fázisát jellemzi, ennél pedig az egyes csoportok kérdése is sok tisztázni valót kíván. Közléseknél, elnevezéseknél tehát nem lehet eléggé hangsúlyoznunk az óvatosságot.

Orosz egy állítólag Zölczén lelt s a szamosújvári gimnáziumban őrzött csontvázat is összefüggésbe hoz a szóban forgó leletekkel. Magam évekkal ezelőtt úgy értesültem a megboldogult Mártonffytól, hogy a parasztok ráakadtak valahol erre a csontvázra, azután babonás félelemből ismét elásták valahová. Pontos lelőhelyéhez tehát kétség fér, Ki a paraszt lélektanát ismeri,

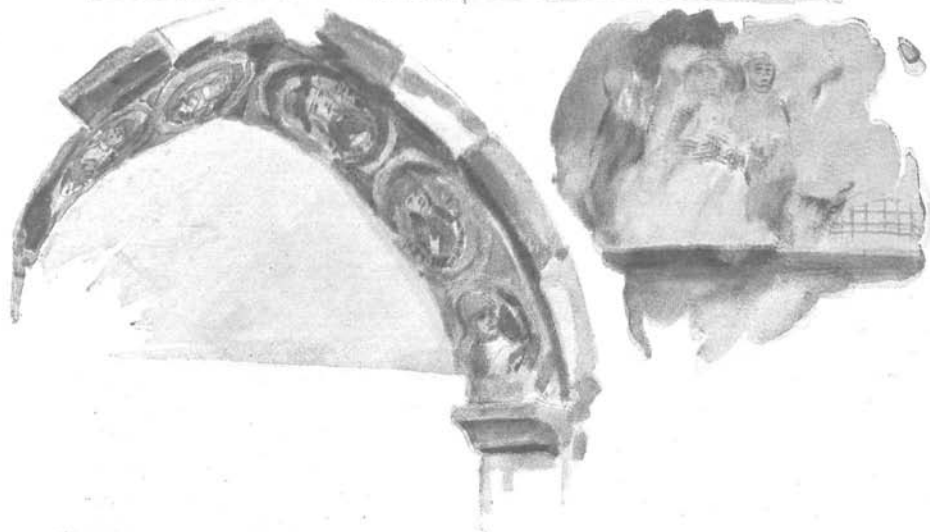
pozitívumok megállapításában nehezen indul emlékezetből történt elbeszélések után. Nem tudjuk elfogadni Orosz amaz állítását sem, hogy ez a csontváz „a hazai neolitikor egyik legrégebbi embertípusát képviseli”. Hiszen ennek maga a kerámika is ellentmondana, ha csakugyan igaznak tétéleznők fel, hogy e csontváz a szóban forgó telepen került felszínre. De ellene mond dr. *Török Aurélnak* a szamosújvári gimnázium igazgatóságához ebben az ügyben írt s alább szószerint közölt levele.

Hivatkozással 196/1909. sz. becses levelére, van szerencsém értesíteni, hogy a vizsgálat céljából felküldött csontok megérkeztek ugyan, de azokon tudományos vizsgálatokat végezni nem lehetett. A csontok ugyanis nem lettek a földből gondosan kiásva s úgy a koponya, mint a csontváz többi részei igen összetöredezték. Sőt a csontok nemcsak hogy sérült állapotban vannak, hanem a csontváz sok fontos része hiányzik is. Ehhez járul azután még az, hogy *a csontok nem is egy csontvázhhoz tartoznak*. Már pedig hiányos és össze nem tartozó csontokból sem a csontváz össze nem állítható, sem a típus meg nem határozható. Egyébként a csontokon különös rendellenesség elő nem fordul. Ha azonban a jövőben ilyen csontvázak találhatnának — hogy azok a tudomány számára megmenthetők legyenek — kérem sziveskedjék értesíteni, hogy a csontvázak szakszerű kiásására intézeti alkalmazottat küldhessek ki. Budapest, 1909 június 5. *Dr. Török Aurél* tanár, udvari tanácsos.

E levél közlése után fölöslegesnek tartjuk különösebben hangsúlyoznunk, hogy a csontváznak miként való fekvéséhez is sok szó fér, a magunk részéről pedig elvetünk minden ehhez fűzött magyarázatot.

Végezetül is csak azt hangoztatjuk, hogy a régészet munkásaitól több óvatosságot várunk. Inkább adjunk pusztán leírást, a vélemények, elmélgedések úgy is máról holnapra valók.

Roska Márton.

A brassói Szent Bertalan-templom falfestményei.

(A felső kép a kis kamara *nyugati*, a baloldali az *északi* és a jobboldali a *keleti* falán.)

Régi falfestmények Brassóban.

(Egy színes képmelléklettel meg egy szöveggéppel.)

I.

Brassónak legrégebbi temploma a Szent Bertalanról nevezett, átmeneti korban épült egyház, mely körülbelül száz évvel régebbi a csúcsíves stílusú fekete templomnál. Kereszthajós épület szép kapukkal, jellegzetes párkánydíszrel és mérnöves ablakokkal. Egyik oldalkamarájában pedig, mely a templom déli oldalához van ragasztva, falfestményeket találunk. A 3—4 méter széles kamara kis keresztboltozott helyiség, mely valamikor ajtóval volt összekötve a templommal, magassága is mintegy 3—4 méter. Hogy mi volt rendeltetése, most már csak találgatni lehet; sekrestye nem volt, mert ez a másik oldalon van.

E kis kamra falait freskók borítják, melyeket a nem régen végzett templomfestés alkalmával földtek föl egészen s melyek bár erősen meg vannak rongálva, még így is fényes bizonyosságot tesznek a templom egykori pazar díszítéséről; mert kétségtelen, hogy nemcsak a kamara, hanem az egész szentély és a hajó oldalfalai is valamikor ki voltak festve.

Az ajtóval szemközti, vagyis a nyugati fal freskói maradtak meg a legjobb állapotban.

Első tekintetre feltűnik, hogy a képek három sorban vannak egymás fölött. Legfelül jobbra egy vitorlás hajót látunk, melyen egy püspök vezetése alatt a lelkek a menyország felé eveznek. Az alakokat nem lehet egészen tisztán kivenni, de valószínűleg itt is meg volt a szokásos sorrend: püspök, király, királyné, vitéz, barát, apáca, férfi és nő. A mennyországban fönt egy angyalfő látszik. A kép baloldalán a pokol van, melynek lánggal égő tűzéből egy elkárhozott lélek féltette látszik, a mint egyik kezében almát (?) tart. Lehet, hogy Évát akarja föltüntetni, ki elkövetván az első bűnt, megnyitotta a poklot a bűnösök számára. E kép tehát szimbolikus. Ilyen a másik is, mert az ember élete csakugyan hasonlít a hajóhoz, mely vészes tengeren hanyódik, melyet a hit vezet a túlsó parton lévő menyország felé. E két kép között látszik még valami, a miről azonban nehéz eldönteni: ágasbogas fa-e (a paradicsomi tudás